

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

5

AXEL
ROSMAN.

MAI 1937

Vapramäe lahing 16. I 1919. a.

Tallinna Linna Pandimaja kauplused —

parim ostu- ja müügikoht kõigile.

Uute ja pruugitud esemete müük. — Rikkalik valik, korralik kaup, soodsad hinnad.

Narva mnt. 18, tel. 306-84,

Maneeži tän. 4., tel. 301-23.

moodne mööbel: riide- ja puhvetikapid, söögi- ja kirjutuslauad, sohvad, toolid, voodid, peeglid, pildid ja pildiraamid jne.; õmblus- ja kirjutusmasinad, jalgrattad, teemasinad, grammofonid, klaverid, seinakellad, kroonlühtrid jne.

valmisrõivad: ülikonnad, püksid, sügis- ja talvepalitused, kasukad, joped, karusnahksed ja plüüsmantlid, talimütsid, karusnahad ja -kraed jne.; vaibad (põranda, sein ja voodi), kuld- ja hõbeasjad, tasku- ja käekellad, laskeriistad, binoklid jne.

Külastage neid kauplusi, kui soovite midagi osta.

Caesar Malkin
Timber Export

Tallinn, Raua tän. 42-6

Telefonid: 305-78, 305-70

VILJANDI LIKÖÖRI- JA
VEINIVABRIKUTE O.Ü.

„ALKO“

Ueinid,

Uahuveinid,

Konjakid,

Napsid ja

Liköörid

ESINDUS JA LADU

A/S. „KAUBAMAJA ESTIKA“

TALLINNAS

Betoontoru-tööstus

O. Varev
TALLINN

Paldiski mnt. 42-a. Telefon 428-87.
Veerenni tän. 49. Telefon 462-01.

Soovitab odavate hindadega:

tsementtorusid, kaevurõngaid, põllutorusid, müüri-, õõnsaid-, parkett- ja katusekive, aiaposte, tsement ja terrazzo hauakaste.

Puusärgi-äri ja matusetalitus

A. Meldorf

TALLINN

Sakala tän. 28, tel. 463-63, 460-02.

Müügil alati suurimas valikus
hauaaedu, hauakaste, puusärke,
riste, pärgi jne.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

MAI 1937

NR. 5 (8)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Vabadusristi päev.

See päev on igal aastal mai kuul. Traditsiooniliselt sel päeval kohtavad igalpool mehed, kellel on õnn omada ja kanda seda Vabadussõja sangartegude vaimust sündinud tagasihoidlikku ja tõsist teenetemärki.

Ajatiivad lendavad kiirelt ning sama kiiresti eemaldub meist Vabadussõda ajaloo sinikaugustesse. Kõik need, kes võtsid osa Vabadussõjast, on süvenenud oma järjekorralistesse eluülesannetesse. On süvenetud lõösse meie elu korraldamisel, meie tootmisaladel ja meie teistel ülesehitavatel aladel. Needki on tähtsad ja vajalikud ning nõuavad meie edu nimel täit mehejõudu ja üllimat püüdi. See on meie tänapäeva ja tuleviku hüvangu alus. Harva saab siis pühendada aega minevikule, sellele suurele minevikule, kus tehti midagi suuremat kui tavaline töö — tehti tegusid.

Igapäevase elu võitlusväljal pole õige liiga palju elada minevikule, kui olevik nii ohtralt pakub tegevust kõigile, kes näevad elu ilusamat mõtet töös. Seepärast meie pühendamegi aastast vaid ühe päeva oma Vabadusristile, kuid siis juba elame seda päeva sügavamalt kaasa.

Sagedamini näeb igapäevases elus Vabadusristi tegeteenistuses seisvate sõjaväelaste rinnal. Kuid suur hulk Vabadusristi kavale omavad aastast vähe juhuseid asetada seda sinna ja kanda seal kuhu see määratud.

Kuid sellel päeval avab risti hoiukarbikese igaüks. Ta rahvusvärviline lint nagu ütleb esimesel pilgul, et see on teenete ja mälestuse märk tegude eest sini-must-valge võiduleviimisel. Ning puudutades seda nende aegade sügavamast tahtest sündinud märki nagu tunneks taas valguvat verre seda tahet ja uljust, seda iseenda ületada püüdmist ja oma koha milmevõrdset täitmist, mis aitab võidule meie julgeimad unistused.

Ei oma ükski mälestusmärk igapäevases elus nii sügavat väärtust kui mälestus nendest meie ajaloo kõige suurematest sündmustest. Ja mälestusesemeid sõjast on paljudelgi. Väga tihti võime näha alleshoituna endiste sõdurite juures demobiliseerimisel koju kaasa antud sõdurimütse, sineleid, õlakuid jm., on üksikuid vaenlastelt võetud relvi, päevapilte ja grupipilte, mis tagasivaatamise viivudel hakkavad rääkima ja jutustama elavat keelt nendest aegadest. Iga ese suudab praegu juba kõnelda palju, kus selle aja üksikasjad on hakanud ununema. Ka invalidelegi, kes jätnud rahva tahte teostamisele kaasaaitamisel oma tervise, on suureks lohutuseks see, et ohvrid on toodud rahvale kallima varanduse eest. Kellel aga pole midagi neist loetelduist, neil on mälestuseks ta juhtumused. Ning mõnegi nüüd juba vananeva mehe silm lööb särama, kui ta kuuleb oma väeosa Vabadussõja aegset armsamat rivilaulu.

Kõik meie mehed on noorelt unistanud oma rahva vabadusest. Ühed põlved vanasid enne kui jõudis kätte Vabadusvõitlus ning nad said vaid olla tunnistajaks sellele, mida suulsid nende pojad — uus sugupõlv. Nendele langes osaks nende unistuste teostamine, „mis juba vara vaikselt minu põues tuikas, kui nooreksmeheks olin sirgumas.“ Nende Vabadussõjaaegsed teened ei ole hinnatavad esemetega, mis on kaduvad, kuid Vabadusristi moraalne väärtus suudab seda siiski väljendada.

Kuid iga aastaga jääb harvemaks Vabadusristi vendade-kangelaste pere. Vabadussõjaaegne sugupõlv liigub juba nendesse aastatearvudesse, kus lahkumine muutub sagedamaks nähteks. Kuid sellega koos ei

saa kaduda Vabadusristi vaim. Iga aastaga juurdub aina sügavamale meie rahvas kindlus, elujulgus ja usk. Nende jõuallikate kasvamisel on Vabadusristi kavaleridki annud hoogu nii sõjas sütitava eeskujuga, kui ka tegelikus elus oma andekusega ja algatustega. Ning Vabadusristi päevadki taotlevad sedasama sihti.

Kord saabub aeg, mil kantakse elavate keskelt ära viimanegi Vabadusristi kavaler. Ometigi ei sure siis seega veel Vabadusrist meie rahvale. See jääb meile ikka meie iseisvuse võidu ristiks. Ning kui kunagi veelgi peaks tulema katsumise ajad, siis on veel rist selleks ristiks, mis kerkib lootustandvalt ja töotavalt:

„Selle risti all võidad.“

Seiklustega vahelduvat kahurimürinat.

Kuus kuud kahurväe eelpostil Peipsi kaldal. — Kahurid, mis löid „takka üles“. — Jänesejaht aluspesus ja paljajalu detsembrikuu hommikul. — Kas Mehikoormast on Võrusse samapalju maad kui Võrust Mehikoormasse? — Erariietes „leeriülikonnas“ sõdur eelliinil. — Lõbusad nädalalõpud pärast vaheahu. — Kui eesti sõdurid käisid Venemaal pulmas.

Novembrikuus 1919. aastal kuulus nende ridade kirjutaja Vabadussõja kõrgest mõttest haaratud noorurina 2. suurtükiväe tagavarapatarei nimekirja. Patarei asus Tallinnas endistes Dvinski polgu kasarmutes, kus formeeriti uusi löögiüksusi rindele saatmiseks.

Olid parajasti palavad päevad. Meie vägede võimas edasitung kodumaa pinnalt taganeva vaenlase kannul suurendas tugevasti seda entusiasmi, mis meie, tagalas viibijate, südameisse oli asunud, ja meie kõikide soov oli võimalikult kiiresti meie võidukaile vägedele rindele järele jõuda.

See soov täitus nende ridade kirjutajal rutemini, kui ta seda võis arvata. Ühel hommikul rivistati tagavarapatarei meeskond ja leitnandi õlakuid kandev ohvitser, nagu pärast selgus, leitnant Malahov, ilmus meie ette.

„Formeeritakse 14. kindluse patarei. Vabatahtlikud, astuge ette!“

Olin üks neist paljudest tüdinenuist, kes janunesid tegevuse järele, ja nõnda oli mu nimi peatselt pandud kirja.

Leitn. Malahov, kellele mu koolipoisilik välimus torkas silma, tegi minust siinsamas patarei kirjutaja ja mu esimeseks ülesandeks oli, nagu mäletan, meeskonna nimekirja koostamine, mille juures „töölauaks“

oli tagavarapatarei kasarmu valgekclubjatud sein.

Veel samal päeval anti meile kõigile uus varustus ja paar päeva hiljem hakkas meie ešelon võidulaulude saatel liikuma Balti jaamast Tartu poole.

Meie seas oli palju võitlustes karastatud mehi, ja nende jutustused, peamiselt aga ootustest pinevilekrutitud ärevus, suutis kõigilt esimeseks ööks une peletada silmist. Kogu tee lasti kuulda võimsat laulu, siinsamas valmis ka patarei tulivärske „lipulaul“ mille kanged ja vänged sõnad pidid ahvatlema meid veel kangematele tegudele.

Selle laulu marsitaktis sammusime meie läbi Tartu linna oma uude ühiskorterisse, et juba järgmisel päeval saada laaditud autodele ja sõita Peipsi äärde Pihuste külla, Mehikoorma aleviku lähedusse.

Jõudes sihtkoha lähedale, tuli meil läbistada kilomeetri osa maanteed, mis viis otse Peipsi kalda äärest läbi, pealegi veel kohast, kus järve laius ulatub keskmiselt kolmele kilomeetrile. Vaenlane oli siin niitelda käega katsutavas kauguses, nii et võisime isegi näha teisel pool kaldal kõndivaid inimesi, ja kui hästi võis veel neile kätte paista meie tigusammul liikuv ešelon! Mõtlesin endamisi, et kui nüüd vaenlane on meid ootanud, siis on ta patareil tarvis ainult mõned korrad

Meie kergepatarei Vabadussõjas rännakul.

„sülitada“, et purustada meie patarei riis-
meteks. Aga vaenlane oli „magama jäänud“,
ja nagu pärast selgus, oli teiselpool kaldal
meie vastasteks ainult jalaväeüksusi, nii olid
mu hirmul seekord ainult suured silmad,
muud midagi.

Varsti oli meie meeskond küla taludesse
korteritesse jaotatud ja patarei asetati oma
positsioonile.

Esimesed päevad ja ööd möödusid rahu-
likus vaikus, Meie poolt algul midagi ette
ei võetud, meie ülesanne oli asuda ainult
kaitsepositsioonil, pealetungida polnud meil
kuhugile, siin oli kodumaa piir, seal aga
vaenlase maa, kuhu meil ei olnud tarvis
minna. Meie ülesanne oli ainult kaitsta
seda rannikut, kui vaenlane mõtleks hakata
tungima siia poole järve.

Mõne nädala pärast, ühel ööl, oligi kuul-
da järsku püssiraginat. Nagu selgus, oli jõuk
punaseid tunginud üle jää meie valveposti-
deni, kus nad kavatsesid maale tulla. Aga
enne kui nad rannajääd palistavast paksust
pilliroost välja jõudsid, löödi nad kiiresti
alarmeeritud meeskonna poolt taganema ja
meie esimene „lahing“ oli võidetud hiilga-
valt.

Nagu pärast selgus, oli selle öise kalla-
letungi eesmärk puistata piiriäärseid talusid
ja röövida sealt toiduaineid, nagu see enne-
malt paaril korral juba oli juhtunud. Näht-
avasti ei olnud vaenlase röövjõuk meie pa-
tarei kohalviibimisest siiski veel informee-
ritud ja nii lootsid nad käputäie meestega
mõne talu toidutagavara üle piiri viia, mis
neil seekord aga ebaõnnestus täielikult.

Teisel päeval otsustas meie patarei ülem
vaenlast selle öise kallaletungi eest karis-

tada. Patareil tuli anda oma esimene tule-
proov, et nälgitud venelastelt järgnevateks
röövretketeks isu ära võtta.

Meil oli neli neljatollist kahurit ja need
seati kõik ritta, võeti umbkaudne „pripsell“
ja patareiülem andis käsu tulistamiseks.

Olime huvi pärast koondunud kõik pata-
rei ümber, sest too esimene tuleristimine oli
meile kõikidele sündmuseks, millest keegi ei
tahtnud puududa. Kuigi meie meeskonnas
oli rida vanu kahurväelasi, kujunes asi
siiski sääraseks, kus umbusk kujunes kahuri-
te käsitamise suuremaks, sest kõik meie
neli kahurit kujutasid endist vananenud
tüüpe, millede käsitamisel ükski mees ei
julgenud esimese mürsu andmisel kindel
olla. Mäletan, kuidas kahurite süütenöörid
venitati „ettevaatuse pärast“ kolm-neli kor-
da tavalisest pikemaks, sest ettevaatus, nagu
öeldakse, on alati tarkuse ema. Ja seekordki
osutus see vana tõde paikapidavaks, sest
kõik meie neli kahurit arvasid heaks esi-
mese paugu järele kui mitte lõhki lüüa, mi-
da vast kardeti, siis vähemalt otse tsirkusli-
ku atraktsiooniga ehtsat salto-mortale't
sooritada, nii et kui pauk käis, siis olid igal
kahuril rattad püsti, nagu oleks tegemist
perruläinud hobusega. Muidugi suudeti
edaspidistel tulistamistel kahuritest too ru-
mal harjumus ära võõrutada, kuid esimesed
paugud anti puhtal kujul „takka üleslöö-
misega“, ja see valmistas meile nalja veel
tüki ajaks.

Nagu hiljem selgus, oli meie esimene tu-
listamine teiselpool järve asuvaile punas-
tele siiski ajanud kananaha ihu peale, kuigi
ei nõudnud ühtki inimohvrit, süüdates vaid
põlema ühe maja. Aga sellisena oli selle

ülesanne siiski täidetud, kuna meid jäeti nüüd mõneks ajaks öiste „külaskäikude“ poolest täiesti rahule.

Detsembris kaldusid ilmad äkki sulale. Ühel niisugusel vesisel talvehommikul, kui esimene hommikune hämarus lasi silmil udusel ja sompasel maastikul vaevalt midagi seletada, virgusin äkki unest üksikute püsipaukude peale, mis kostsid otse talu lähedusest, kus asus meie patarei staap ja kus ma ka elasin. Hüppasin kähku voodist ja haarasin kohe karabiineri järele, mis seisis alaliselt mu voodi peatsis ja jooksin kohe õue, niisama aluspesus ja paljajalu nagu ma voodist olin tõusnud. Hommik oli, nagu juba öeldud, udune ja esimesel silmapilgul ei näinud ma midagi, küll aga kuulsin jälle uusi pauke, mis tulid järve poolt. „Punased on vist jälle kippumas maale“, mõtlesin endamisi ja mõtlemata riietamisele tegin paar jooksusammu järve poole. Varsti kohtasin patarei nooremat ohvitseri ohv.-aset. Varikut, kes tuli mulle joostes vastu, samuti karabiiner peos, kuid pisut „korralikumalt“ riietatud kui mina, sest ta oli jõudnud saapad tõmmata jalga ja panna sineli selga, kuigi sineli alt paistis samuti aluspesu.

Varik tuli mulle naerdes vastu ja jutustas, et üks meestest oli varahommikul talu nurga taga käinud ja jänest näinud, nüüd oli patarei staap asunud vaese haavikuemanda hinge ja liha peale jahti pidama. Mingu ma siit otse edasi, haavikuemand istub mõnisada meetrit eemal roos, kus ta on patarei ülema leitn. Malahovi, vanemohvitser leitn. Kuke ja veel mõnede meeste poolt ümber piiratud ja ootab nüüd surmavat lasku.

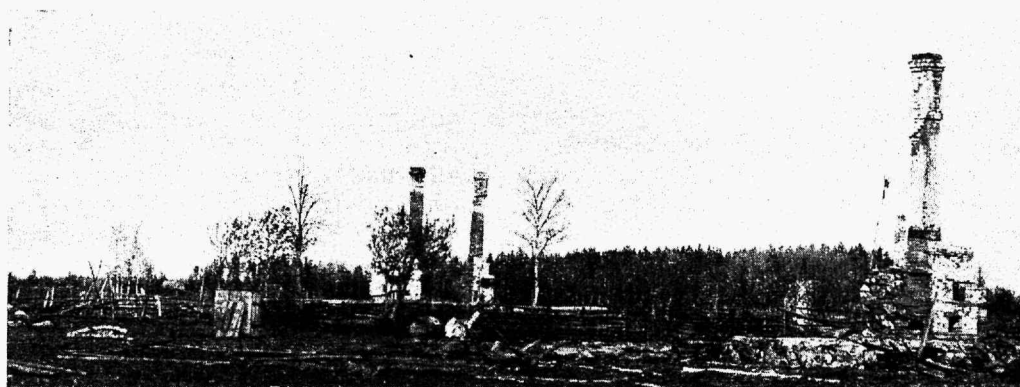
„Noh, kas pole hull lugu,“ mõtlesin ma endamisi, „kui pole punaseid, siis peavad olema jäneseid need, kelle peale pidada jahti!“ Jooksin aga siiski umbes sada meetrit

näidatud suunas edasi, ikka paljajalu ja aluspesus, sest ilm oli sula ja külma ei olnud tunda põrmugi.

Viimaks hakkas mu silm ka juba seletama, ja nüüd nägin ma juba ka „küttide“ luuravaid kogusid ning siis vilksatas surmahirmus põgeneva haavikuemanda hall sabots üsna mu nina eest mööda. Tõstsin kiiresti püssi ja andsin oma lasu, kuid põgenev haavikuemand võis ainult irvitada selle peale, sest lask läks muidugi mööda. Nüüd hakkasid ka teiste püssid uuesti paukuma ja siis jooksin ma teiste kannul jälle edasi, nii et võisin staabist juba poole kilomeetri võrra olla kaugel. Teises olukorras oleks mu seisukord tundunud meeletusena, aga too ärev ja hiik, mis mulle oli löönud pähe, ei lasknud mind mõelda paljule. Kiirest jooksust hakkasid mul punetama jalad ja õhkuma sooja, külmatunne jäi mulle täiesti võõraks.

Kui olime niimoodi veel paarsada meetrit edasi jooksnud, ilmus pelgupugenud haavikuemanda kogu äkki õige meie lähedal nähtavale, ja siis paukusid meie kõikide püssid peaaegu korraga, haavikuemanda hall kogu tegi õhus suure spiraali ja kukkus siis lumele. Saak oli nüüd küll käes, kuid nüüd algas vaidlus peremehe-õigusele. Kuna igaüks tahtis tabamise au endale saada ja kokkuleppele ei jõutud, siis tegi patarei ülem salomonliku otsuse ja andis selle au minule, teenete eest, nagu ta ütles, ilmumise „lahingväljale“ paljajalu ja aluspesus. Nagu hiljem aga osutus, pidin ma selle „au“ eest aga ka jänese ära nülgima ja pannile asetama, kuna praesöömise au oli meil pärast kõigil ühine.

Minul, kui patarei kirjutajal, tuli pärastises olukorras võtta ette õige sagedasi reise Võrusse, kus asus meie divisjoni staap. Kuna Mehikoormast oli Võrusse umbes 60 kilo-

Vaenlase suurtükkitulest Vabadussõjas purustatud ja mahapõlenud Šahhonje küla.

meetrit, siis kestis edasi-tagasi reis oma kolm päeva, sest kaks päeva kulus puhtalt juba teelviibimiseks.

Harilikult oli mul küüdimeheks üks Viljandimaa mehi, põliseid mulke, kes lõi nende reaside kohta isesuguse teooria. Nimelt väitis ta kaljukindlalt, et Mehikoormast Võrusse on rohkem maad kui Võrust Mehikoormasse tagasi. Ja tõesti, sinnasõit ja teeasumine oli alati üks igavamaid toiminguid, kuna tagasisõit kujunes alati palju paremates tingimustes ja teistsugusemas meeleolus. Lahendus oli siin aga üpris väga lihtne: tagasisõidul oli meie rees alati paarikümmeliitriiline piiritusplasku, mille sisu oli määratud suurtükkide korrashoiuks, kuid mu küüdimees oli niisugune nutikas mees, kes oskas seda „tehniliseks otstarbeks“ määratud „vedelikku“ ka teisiti ära kasutada ja nii see siis vist tuligi, et tagasisõidutee kujunes alati palju lühemaks ja huvitavamaks.

Pole huvitusetu märkida, et nendel reisidel kandsin ma tihti erariideid sõduri sineli all. See imelik segakombinatsioon ei olnud lingitud mitte edevusest ega millegistki muust, vaid varustusvalitsuse normide piiridest väljaulatavatest minu dimensioonidest, mis võimaldasid minul tavalisi kroonupükse juba mõne päevaga käristada lõhki ja kuidas sa siis ilmund lõhkiarisenud pükstega divisjoni staapi! Ei olnud midagi parata, lasksin kodunt omale erariided, paraja leeriülikonna, rindele järele saata, ja seda ma siis kandsin, kui oli tarvis ennast „vassongis“ näidata, teist pääseteed ei olnud.

Mäletan, kord viibisime patareiiülemaga kahekesi Võrus ja istusime parajasti divisjoni staabis mingisuguse aruande kallal, mille arvud ei klappinud ja mis tuli uuesti kontrollida. Minul oli jälle „leeriülikond“ seljas ja „lips“ ees, nagu linnamehel kunagi. Seal äkki läks uks lahti ja divisjoni ülem astus sisse. Meie hüppasime kohe krapsti üles, et kõrgele ülemusele sõjamehelikult salu-teerida, kusjuures leitn. oli unustanud kogemata oma frentši kaeluse lahti. Divisjoni ülem märkas seda kohe ja tegi talle selle eest märkuse, minu „leeriülikond“ läks aga puhtalt läbi. Nähtavasti olid ka juba kõrgemad ülemused minu kohta varustusvalitsuse püksimootudega lahkiminevatest dimensioonidest ja esteetilistest nõuetest tingitud olukorra paratamatusest informeeritud.

Neil reisidel Võrusse ja tagasi tuli meil väga palju meeldivaid, kuid sama palju ka ebameeldivaid üllatusi üleelada, eriti mis puutub öökorterite leidmisse. Tavaliselt ei jõudnud meie seda maad kunagi ühe päe-

Vaenlase poolt purustatud raudteesilla parandamine ajutiseks liiklemiseks meie vägede poolt.

vaga maha sõita, kuna ikka jäime kümme-kond kilomeetrit enne Võrut kusagile tallu öömajale, et siis teisel hommikul värskena ja puhanuna linna sõita. Oli väga palju talusid, kus meid alati kahel käel võeti vastu ja kus perenaine meile otse emaliku hoolitusega lauda kattis ja asemeid valmistas, aga oli ka neid talusid, isegi suurtalusid, kus üks nina ees löödi kinni, kui öömaja julgesid küsida, ja kui ehk suure jutu peale, tihti mõne kõvema sõna ütlemise peale, viimaks sisse lasti, siis tuli magada puupinkidel, kui mitte põrandal. Samuti võttis peremees margapuu ja läks kaaluma, küsides siis hobuse kõhutäie heinte eest säärase hinna, mis meid sundis punastama. Kui omale midagi hamba alla tahtsid saada, siis öeldi tavaliselt, et talus mitte midagi söödavat ei olevat.

Õnneks oli niisuguseid vaenulikke talusid siiski mõned üksikud, kuna suurem osa peredest avas alati lahkelt väravad ja ukсед hobusele ja meestele.

Siis ühel ilusal päeval saabus vaherahu teade. Divisjoni staabist tulnud telefonogrammi ettelugemiseks rivistati kogu meeskond staabi õuele ja patarei ülem luges meestele ette need kauaoodatud ja rõõmsad sõnad, mis kõnelesid vaenuliku tegevuse lõpetamisest. Kuigi meie patarei ei olnud tõsisemate tapluste lõhna saanud tunda ja raskemad katsumised jäid meestel õnneks nägemata, oli rõõm sõja lõppemisest ometi nii suur, et mehed langesid üksteisele kaela, sest kõigil oli nüüd lootus peatselt oma perekondade juurde koju tagasi jõuda.

Aga see lootus ei täitunud veel niipea, sest meie patarei jäeti veel mõneks kuuks oma endisele positsioonile. Selle eest oli nüüd aga lõbus ja tegevusetu ajajärk, kus löödi aega surnuks igasuguste mõeldavate ajaviidetega. Nooremad mehed hakkasid külas ja Mehikoorma alevikus pitspallidel käima ja olen-

guid korraldama, kus siis küla noorematega jalga keerutati ja nalja tehti, nii et maja rökkas käes. On säilinud üks simmanil ettekantud vemmälvärss — deklamatsioon, mille autorit tuli otsida 14. patarei meeste ridadest ja mille ettekandmine toleaeagsetes oludes sünnitas suurt furoori. See vemmälvärss, milles kajastus meeste laupäevaõhtuste seikluste romantika, kõlas nii:

„Kui meil jõuab laupäev kätte,
sõdurid siis võtvad ette,

olgu ilm kuistahes sume —
läbi hange, läbi lume
jooksvad võidu alevisse
kuskil sooja tallu sisse...
Sõdurid, kõik noored mehed

Vabariigi kuldsed ehted,
nädalisest tööst kõik väsind,
aga ruttu, aeg on kasin!
Tarvis ruttu, ruttu minna,
et saaks veidi väsind keha
natukegi ergutada,
meelt ja tuju värskendada.
Algul meeoleu visa,
kuid kui kostub pilli kisa,
siis on kohe teised noodid,
tantsuvalmis meeste koodid —
teine asi pilliga,
nüüd saab tantsu hullata.

Avar tuba, oma luba
poisid, tantsuks valmis nüüd!
Kes ei tantsi, hoidku taha.
Valtser! kõlab varsti hüüd.
Hoides õrnalt käekest pihus
sõdur härdalt tantsu vihub,
pea on märg ja silmis higi,
õrnalt surub neiu ligi
sõdur-noormees tantsides.
Lõpeb tants ja algab kohe
teine uus ja rohkem mahe —
poisid, täna küll ei saa
meie tantsu lõpeta!

Alles hulga aja pärast
vaikib maja tantsukärast
vaikseks jääb siis külavahe,
õues külm ja õudselt jahe...

Kui ilmad hakkasid muutuma kevadiseks ja Peipsi vabanes jääkoorest, oli suurimaid lõbusid paadiga järvele sõitmine. Sõita võis kuni piirimärkideni, mis olid asetatud umbes kesk järve ja kust edasi asus juba N.-Vene territoriaalvesi.

Ilusatel ja sumedatel kevadõhtutel ilmus ka N.-Vene poolt paate järvele ja harilikult oli neis N.-Vene külade tüdrukuid, kes tulid ilusatel õhtutel järvele leelutama ja sõudma. Tavaliseks kombeks oli, et mõlemalt poolt sõideti kuni piirimärkideni, kus siis vene tüdrukutega visati nalja ja lõõ-

Soomusrong nr. 1 („Kapten Irv“) sõdureid
Vabadussõja algpäevil.

bili niisama ajaviiteks, mida venelased omalt poolt nähtava heameelega sallisid, seda enam, et meie meestel oli nende jaoks pea alati kaasas külakosti konservide ja leiva näol, millest N.-Venes oli suur puudus. Üks agaramatest „kohtamiskäijatest“ oli meie patarei veltveebel, suur ja tugev punasenäoga mees, kes omal ajal kauemat aega oli elanud Venemaal ja selle tõttu vene hingelule n. ö. sissekasvanud.

Ühel päeval tuli too veltveebel minu juurde ja jutustas sosinal, et tead mis, vene tüdrukud, kellega tal järvel jälle olnud kohtamine, kutsunud teda laupäevaks vene külasse pulma. Asi olevat surmkindlalt „siher“, sest seal külas ühtki punaväe osa ja ka piirivalvet ei olevat ja tüdrukud korraldavat juba kõik ilusasti ära, et meid hästi vastu võetakse, — nimelt „meid“, sest tulgu mina kaasa, mul nii kui nii erariided olemas, karta polevat midagi. Sõit aga lubavat pakkuda suuri elamusi.

Mõtlesin asja üle endamisi järele ja leidsin plaani igateviisi olevat tore. Nii siis, mis muud kui laupäeval salaja paadiga teele.

Enne oli vaja aga patareiülemalt end laupäeva õhtuks ja pühapäevaks vabaks küsida, kusjuures kavatsuse õiget põhjust muidugi ei tohtinud rääkida kellegilegi. Nagu saatuse määramisel kuhjus mulle aga nädalalõpuks nii palju tähtajalist tööd kaela, et ma pühapäevaks ei saanud vabaks ja nii tuli veltveebil pulmaminekuks otsida teine kaaslane, kelle ta ka leidis. Mehed aurasidki laupäeva õhtul, kui juba hakkas pimenema, vaikselt minema ja olid kadunud esmaspäevani, teisipäevani ja kui neid ka siis ei ilmunud, hakkas olukord muutuma kahtlaseks, ja ma otsustasin loo patareiülemale ära jutustada. Muidugi oli nüüd pahandus suur, tuli igasuguseid juurdlusi korraldada, kuid kõik see ei toonud meie „pulmalisi“

sealtpoolt järve tagasi. Varsti saimegi teateid, et „peiupoisid“ olid Venes kohe randumisel piirivalve poolt kinni võetud, seda enam et veltveebel läks „pulma“ täies sõdurimundris oma veltveebli õlakutega!

Umbes kaks nädalat oli sellest ajast mööda, kui äkki ühel ööl kadunud pojad ilmusid tagasi. Nad olid põgenenud vanglast, kuhu neid kinnivõtmise järele viidi, ja tulnud ühe ööga ligi 30 kilomeetrit läbi tundmata maa-ala järve poole välja, varitsenud seal paraja momendi, võtnud esimese kättejuhtuva paadi ja sõudnud sellega õnnelikult meie poole tagasi. Märkida on, et selle kahe nädalaga, oli meie punasest ja täissõnud

veltveeblist järele jäänud vaid luu ja nahk. Ja arvata oli, et ta ka lähemal ajal ei saanud kosuda, kuna divisjoni ülema poolt, kellele lugu kanti ette, määrati talle mõned head päevad vett ja leiba nende pulmaroogade asemel, mis ta Venemaal arvas eest leida.

Selle järele varsti laadisime meie oma patarei lodjadesse ja sõitsime mööda Ema-jõe ülesse Tartusse tagasi, kus algas juba patarei likvideerimise ajajärk. Suurem osa meestest vabastati teenistusest ja need kes jäid, nende teenistus kuulus juba rahuaegsesse ajajärku.

L. S.

Võru all.

Õppursõduri mälestusi 2. diviisi komandandi roodu sõjateekonnalt.

2. diviisi komandandi rood oli juba üle poole kuud olnud Tartus puhkusel. Kergemalt haavatuid hakkas juba tulema väeosas tagasi ja elu veeres õppustes ja langenute kalmistule saatmistega ja nendele aupaukude laskmisega. Selle juures aga oodati, kunas saab jälle näha päris sõjaelu, sõda ennast.

See päev jõudis kätte 20. aprillil. Kuudagi sai juba hommikul teatavaks, et sõidetakse Võru või Petseri kanti.

Rood, milles enamik oli Võru õppursõdureid, rivistus oma asukoha ette Aia tän. 19, kus praegu asub Eesti Kirjanduse Seltsi maja. Seekordne väljasõitmine aga kujunes huvitavamaks, sest altlinnast tuli juure rood Tartu Kooliõpilaste Pataljoni mehi ja rivistusid meie järele.

Omamoodi haarav sündmus, sest sellega Võru ja Tartu õpilased sattusid sõdima külje kõrval.

„Saab näha, mis asjamehed need Tartu omad õige on“, sosistasid Võru mehed, piiludes tartlaste rivi.

Tartlased aga väliselt olid silmapaistvamad. Eesotsas pikad koolimütsides trefferistid, üldse kirju segu kõikide koolide mundreid, mida omalt poolt kirjustasid veel rohkem mitmesugused märgid õlakutel, milliseid kuuldavasti valmistanud üks Tartu juut, ja milliste külgepookimine sõdureile oli vaba. Ning tartlaste rivi viimases lõpus seisis lühike 14-aastane kapral Nurk, kes saanud oma ülenduse punaste käest vangist põgenemise eest.

Seda välimuse üleolekut tõendasid veel väga mitmesuguste väeosade märgid tart-

laste kuuevarukatel. Poisse oli sinna juba kogunenud paljutest väeosadest ning igaüks hoidis neid endisi väeosa märke varukal alles. Nii veltveebel Toom kandis varukal Kuperjanovi Part. Pataljoni kolpa ja sääreluid. Ja laulud olid neil ka uuemad ja julgemad — kõikidest väeosadest kokku kantud ja kõigile kätteõpetatud.

Orkester ees sammusime jaama. Orkestri mängu vaheaegadel kõlas mõni krõbe laul. Tartlastel oli palju saatjaid. Sammusid kõrval, kuid laulu teksti üle ei imestanud keegi. Seesugune on sõjamehe laul ning inimesed olid sõjaaastate kestel harjunud kõigega, neid ei üllatanud miski.

Vagunisse asumise järele igast kaubavaguni laialilükatud uksest hakkas tulema hoogsat laulu. Igas vagunis ise laul. Ning orkester, kes ikka veel mürtsus, ulatas vaevalt sellest üle.

Ärasõit. Lehvitusi ja pisaraid maha jääjailt. Ärasõitjad pingutasid viimseni oma kõri, et laul oleks rohkemgi kui laulu moodi.

Mõni üksik vaid märkas, et teeäärsele Pauluse koguduse kalmistule tol sõjatalvel oli tekkinud juure hulk valgeid rist. Sinna ju sai saadetud mõndagi meest haigla sur-nukuurist. . .

Linna vahelt välja jõudes Ropka ligidal kuuldus ühest vagunist püssipauk. Varsti põmmutati kõigist vagunitest.

Siis äkki peatati rong. Kapten Smiro-nin käis läbi kõigi vagunite eest, küsitledes tagasihoitud vihaga, et kes laskis?

Keegi ei lausunud sõnagi. Polnud üles-tunnistamisi ega pealekaebamisi. Tundus

nagu imelik, et just nende laskmiste pärast peatati rong. Kuigi laskmine oli üsna lõbus, saadi siiski ka aru, et seda millegipärast ei või. Kuul ju kusagile ikka kukub. Ning laskemoona hävitamine on ka kuritegu.

Laulmised lõppesid ka. Mis mõte on laulda, kui seda ei kuule isegi naabervagunisse ja kui kedagi pole tee ääres kuulamas. Hakati seadma ennast teekonna olukorda. Ning otsiti ajaviidet oma huvide kohaselt. Kaardimängijad panid kaalule oma väheste margakeste saatuse, päevaraamatu pidajad asusid oma vihikute juure, Koolinoorsoo Liidu tegelased asusid harutama oma referaatide asju, noorte ajakirja „Uudismaa“ mehed rääkisid oma toimetuse küsimusi, kirjandushuvilised rääkisid peamiselt kõmu tekitanud Hiirest ja Kivikasest, mõni jälle sepiptses hoolega kirja lähemas kohas postipanemiseks sellele, kellele ta tahtis kirjutada kõige enne. Püssi enam ei lastud.

Üks poiss nosis temale kaasa pandud kotist midagi söögipoolist. Tegi seda nurgas tasakesi omaette. Aeg oli seesugune, et kui näitad, et sul on midagi kodutoidu taolist, siis tahtjaid tuleb kätega tõrjuda eemale.

„Ära söö, see on halb tundemärk. Korra me sõitsime ja ühel poisil oli seesugune isu, et kuidagi ei saanud täis, sõi kõike, mida nägi. Ja mis juhtus? Teises või kolmandas lahingus juba kuul läks kõhust läbi. Tea, kas jäigi ellu“.

„Ega ma palju söö, ainult ühe suutäie võtsin“. Sööja lõpetas kohe söömise ja paastus vast pärastki tüki aega.

Õhtu eel jõuti Võru jaama. Võrulased silmasid mõnda tuttavatki jaamas ning üldse „olid omas elemendis“. Ning kui kästi kolida vaguneist hoopis välja, oli tuju veel parem.

Jälle sai näha oma linna.

Kui mindi siit mõni kuu varem sõtta, siis oli vaid väike salgake, nüüd aga tuldi tagasi suureks väeks kasvanuna. Oligi ju võrukeste rood kõige ees, tartlased taga.

Linnaminek oli õige muljeterohke. Vahepeal linn oli muutunud õige kevadiseks ja nagu rõõmsamaks pärast üleelatud kolduste talve. Tänavail kogunes rahvast vaatama sissemarssivat väeosa, jääd hüviga vaatama. Esmalt vaadati uudishimuga, kuid igaüks tundis varsti, et eesotsas on omad Võru koolipoisid. Siis juba marsiti kaasa kogu tee, küsitleti, püüti vesta juttu.

Kuid mis loeb jutt laulu juures. Kreutzvaldi majast möödudes pörotati sõdurilaulu nii kõvasti, et seda pidi kuulma Lauluisa

hing, ükskõik kus ta parajasti võis olla. Ja tundma, et kodu juba kasvab. . .

Ei saabujad ega linnarahvas isegi polnud teadlikud silmapilgu hädaohtlikkusest. Hiljem Ülemjuhataja on tunnistanud, et kõige kriitilisemad hetked Vabadussõjas olid just siis ja just Võru all. Linn oli märgatavalt jäänud rahvast tühjemaks, sõdurite sissemarssimine tõstis Võru linnarahva langenud meeoleu osakese. Oli siis juba levinud mingisugune eriline usk õpursõdureisse, millist usku mõnesugusel määral ulatab meie päevinigi.

Paigutusime tühja hotelli. Magada tuli puunaridel. Õhtul lubati välja ainult üksikuid.

Linnas valitses piiramis seisukord. Peale kella 9 (või 10?) võis liikuda tänavail ainult komandandi loaga. Igal tänavanurgal olid valvel patrullid kohalikest kaitseliitlastest.

Nende ridade kirjutaja tuli keskööl tuttavate juurest pataljoni asukoha poole. Ööluba polnud. Kaitseliitlased pidasid kinni. Kuid lasid kohe lahti, kui tundsid ära, et on tegemist ühega äsja saabunute hulgast.

Linnas aga räägiti, et olukord on kardetav. Et puna-venelased on hoopis lähedal, kusagil matuseaia taga. Et mitu päeva kostab kõrvu sõjategevus otse vaksali juurest ja keegi enam ei julgegi minna linnast välja sinnapoole. Et kõik, kes said, on juba põgenenud linnast.

Üldse küllalt sügavalt sissejuurdunud hirm, kuid imelikul kombel see ei hakanud kuidagi külge, kuidagi ei oskanud saada arugi selle põhja.

Nendesse ei mõjunud kuidagi meie julgustus, meisse jälle ei mõjunud nende hirm.

Kui hirm on mitu päeva ehitunud oma pesa, siis ta on visa lahkuma.

Teisel päeval anti linnas peaaegu nagu vabadus kätte. Sai käia linnas külastamas tuttavaid. Tartu poisid aga igavusest kirusid Võru linna, leidsid igas asjas pilkamisväärilist, kuid viimaks leidsid omale koha linna pargis, kus löid aega surnuks punde otsa ronimisega või Võru koolitüdrukute kimbutamisega.

Kuid samas sai juba vaadelda ka sõda. Kasaritsa mägede kohal lõhkesid šrapnellid, Vastseliina poolt küljest kuuldus kuulipildujate podinat. Neid kurjakuulutavaid valgeid pilvekesi taeva all ja tapamasina prahvatusi võtsid kurjaennustavana küll linnarahvas, kuid noored sõdurid linnapargis ei lasknud sel palju püsida oma tähelepanu fookuses.

Agaga õhtupoolele oli linnasolemisel lõpp. Koguti kokku ja läks teekond uuesti vaksali poole. Ei teatud aga, kas rongile või otse teed otsima kohtamist vaenlasega.

Raudtee ääres aga käsutati rood peatuma. Ja õige pikaks ajaks. Seal võis siiski näha, et meid linna toonud vagunid olid sõitnud ära ja jaamas pole veerevat koosseisu meid ootamas. Näha võis veel seda, kuidas sealsamas meie silmi all kaks meie suurtükki tulistasid hoolega üks Kasaritsa, teine Nursi poole kanti. Seda võis järeldada mürskude lõhkemise mürtsude järele.

Noortele, kellest osa oli esimest korda tuleliini läheduses, pakkus see vaatepilt huvi. Kuidas ta laseb, mets on ju ees. Aga oli kuulda, et kuul siiski pääseb läbi puude ja pörutab maad kusagil kaugel. Ja kuidas saab sihtida, kui mets on ees?

Ei teadnud ju keegi, et tuld juhiti Võru kiriku tornist.

Siis aga kuuldus Tammula tagant lühike veduri vile.

„Soomusrong!“

Lähenes midagi selletaolist. Virutas kiiresti.

Kuid lähemal selgus, et polnud siiski soomusrong. See oli lühike rong — ainult kaks platvormi ja kummagil soomusauto. Viimased värskest värvitud tumeroheliseks valgete laikudega. Möödasõitmisel poisid silmitsesid soomusauto külgedel ja otstel salapäraseid laskeavausi.

„Ohoh, vaat mis tuli!“

Kui vast mõni oli pisut mõttes vastu ööd liinile mineku pärast, siis autode ilmumine tõstis neilgi meeleolu.

Need laaditi vaksalis maha imeruttu. Varsti nad vurasid meie ridadest mööda Rõuge poole otsima vaenlast. Neil oli tuline kiire.

See kõik nähtud, tuli meilgi edasimineku. Ööseks asus osa Kõivsaare tallu, osa Jaani koolimajja.

Päiksepaisteline ilm vastu õhtut oli muutunud pilviseks, läks külmemaks ning ööseks taevas oli kaetud nii raskete pilvedega, et öö tuli kottpime. Kuna olukord ja ümborus oli võõras, siis öösiine valveteenistus oli poistele päris võigas asi. Pole meeldiv olla võhivõõras kohas pimedal ööl, kus maastik on nii vahelduv, et vaenlase möödahiilimine on kerge. Kuid selles olukorras tol ööl eriti olid hinnas Võru mehed, sest nemad pidid tundma ja tundsidki oma linna ümbrust.

Öö möödus vaiksel, saabus jahe, kuid ilus kevadhommik. Päike meelitas kõiki

välja läpastavast toaõhust. Nüüd valiti paremad valvetõkete kohad ümbruskonda valitsevate künagaste otsa.

Vaenlasest ei kippu ega kõppu. Pidi ta ju olema üsna linna külje all. Kuid ka ümbrus oli vaikne, lasti ainult kusagil Vastseliina pool, hulk maad meist lõunapool. Sellest võis järeldada, et venelased olid tunginud kiiluna Võru alla.

St.-kaptin F. Vreeman.

Vabadussõjas Võru Eesti Kaitse Liidu ja 2. diviisi komandandi roodu ülem. — Langes Rõuge all 23. märtsil 1919.

Maa oli veel niiske, paiguti veel hoopis läbisulamata. Ei saa muidu ei istuda ega pikutada, kui murra kadakaoksad alla. Need küll polnud algul sõbralikud, kuid hiljem sobisid päris hästi.

Aeg kippus jällegi minema igavaks ilma tegevuseta. Tartu poisid ronisid kaske ja mändide otsa. Ütlesid, et vaenlast vaatama.

„Küll varsti näeme,“ ütlesid teised. Oli arvamusel, et siit paigast, varem või hiljem, minnakse vaenlasele otse peale.

See ronimine aga tõi kaela pahanduse.

Peale lõunat kuuldus Kasaritsa mõisa taga kärgatus ja peale selle kohe niisugune krigin taeva all nagu sõidaks keegi raske reega mööda kruusa. Esimene meile sihitud laeng lendas üle meie peade seljataha orgu ja lõhkes õige madalal. Oru kaldal istunud poisid jooksid robinal üles.

Nüüd oli ohvitseril korraldamist. Mäeharjale jäeti eelpostid automaatpüssidega,

Soomusrong „Kapten Irv“ meeskond Võrus jalutuskäigul linnaelanikkude meeleolu tõstmiseks punavägede pealetungi ajal Võru all, aprillis 1919. a.

teised viidi äkilisele orukaldale, kust kohe võimalik söösta tagasi, kui peaks ilmuma nähtavale vaenlase ahelik.

Kuuldus järgmine kõmakas ning Puiga talu põllul lõhkes neljatolline granaat. Kui järgmine lõhkes veel lähemal, siis maa võbisest all.

Teised granaadid lendasid kuhugile mujale. Kuid meile saadeti ikka jälle šrapnelle. Esimesed langesid tublisti vasemale kõrvale, kuid siis need hakkasid lähenema. Nüüd need valged pilvekesed, mida päev varem vaatlesime Võrust, otsisid juba meid endid.

Lähenesid mürskude lõhkemised. Kui üks oli lõhkenud üsna lähedal naabruses, siis järgmise lõhkemist võis oodata pea kohal.

Naaberautomaadi mehed närvitsesid ja hakkasid tagurpidi mööda maad roomama tagasi.

„Paigale jääda“, käratas ohvitser.

Kuuldus järgmine kõmakas, juba oli valistamine kuulda. Nüüd ta lõhkes meie kohal ja...

Need hetked olid pikad. Kui siis mürsk lõhkes, tundus all õhusurumist ja ime küll, muud mitte midagi. Ei kuulnud kuulide sadamist lähedussegi.

Möödas. Järgmine läheb juba kõrvale. Ja läkski.

Vaenlane laskis üle paarikümne mürsu, kuid peale ärevuse ei teinud midagi.

Viimased mürsud lendasid kõrgelt üle linna poole.

„Arvavad vist, et oleme oma jooksuga juba seal,“ arvati.

Nüüd kõvendati valvet, tehti korraldusi enne lahingut. Ülemus arvas, et pärast pommitamist algab pealetung.

Ei tulnud midagi. Seegi päev veeres ülejäänud osas vaikselt õhtule.

Võru linna pärjerid olid vaadanud seda pommitamist pargi äärest ja õhanud teineteisele:

„Seal nüüd tapetakse meie kallid pojakesed“.

Pojakeste tuju oli aga üpris julge. Hulga parem kui öösel ja hommikul.

Õhtu eel sai üldiseks jutuaineks, et ei tea, kas

vaenlane on supiköögi lömmi lasknud või, et ei ole toodud päeva jooksul ivakestki. Kõhud olid heledad. Taludest polnud midagi saada. Viimaks saadi ühendus aupaklikus kauguses ootava supimeistriga ning enne ööd saadi kinnitada keskohta.

Järgmisel päeval venelaste šrapnelliportsjon meile oli väiksem. Šrapneli hoopis veel väiksem. Viimaks see vaikis hoopis.

Tutvuneti ümbrusega. Üks salkkond püüdis järvest käsigranaadi abil kalu. Olid suured kogred ja latikad, mis toodi tallu. Puhastamine läks kiiresti, sest kalasupp ei ole laita toitu, kui kokk jälle hoiab tulest võimalikult kaugel.

Parajasti kalasupi keetmise ajal esimene granaat lendas üsna madalalt üle maja katuse orgu ja järve põhja. Palju siis võis tulla pinnale kalu, sellest polnud kellegil aega mõelda, sest samal ajal ulatas kaasikusse vaenlase kuulipilduja tule vihm. Lahing oli alanud pealetungiga venelaste poolt.

Ahelikusse paiskumine sündis kiiresti ja õnnelikult, kuigi tuli oli madal ja tihe. Mõni hetk hiljem ürgasid ka meie automaatpüssid. Kärin oli kõva. Eriti meie poolt.

„Ei siitkohast küll elus hing Võrru ei pääse“, ütles mu naaber. „Kui nad kustki kõrvalt ei murra läbi?“

Lasime umbropsu umbes 800 m kaugel asuvasse metsa. Kedagi ei näinud, seepärast oli õige riputada kuule igale poole, kus

võis oletada vaenlast. Suunaandjaks oli ainult vaenlase kuulide kuuldav tee.

Vaenlase tuli harvenes ja katkes siis hoopis. Kas olime nende pealetungi oma tuleseinaga tagasi löönud? Ega selle tule vastu poleks küll julenud astuda ükski sõdur. Mõni mees oli osanud tühjendada juba suurema osa kaasasolevatest kassetidest.

Kuid lahing kestis edasi teisel pool kõrgustikul. Üsna lähedal, kuid mets varjas meie silmi eest kõike. Algul kuuldus nagu liiguks lahingukäik raudtee juure välja, kuid hiljem taandus see kõik jälle tagasi. Kes võitlesid seal venelaste vastu? Kuidas neil läheb?

Hämardudes lõppes lahing. Saabus jälle külm kuid selgetaevaline öö. Sel ööl ei saanud keegi magada, meid hoiti ahelikus. Ei saanud heita pikali, sest nurm oli porine. Jalad olid väsinud ja valutasi. Külm tikkus ligi, kuid selle peletamist liikumisega takistas väsimus.

Kokka otsiti asjatult. Mehed olid jälle hommikuse söögiga. Nälg päris kõva. Kokk leiti alles hommikul, kuid meeste juurejõudmisel ta teinud oma hobustega kitsal teel mingisuguse pöörde ja — tiisel katki ja katel kummuli. Kallis leem nõrgus läbi pajakaane kitsa prao maha.

Vastu hommikut sattunud juure linnast tulev väike sõdurite salk, kelle abiga katel vinnatud uuesti ratastele. Ning ao tules said öö ahelikus seisnud õppursõdurid nõristatud supipära. Seda ka piiratud määral, sest vedela oli neelanud Kasaritsa talutee liiv.

Peale söömist olukord muutus paremaks. Kõrgemale tõusev päike viis ära öise külma. Võidi otsida kuivemaid kohti künkaharjalt veidi eemal.

Siis tuli meile külaline. See oli Võru koolipoiss ja meie endine roodu kaaslane Voldemar Kuus, kes teenis soomusrong „Kapten Irvet“ ja kes selle dessantkomando mehena langes hiljem Loode lahingus.

Ta oli kuulnud, et asume naabruses ja oli saanud luba tulla meid vaatama, ühtlasi viima ka ülevaadet siinsest olukorrast. Te malt kuulsime, et eilne suur lahing meie läheduses olnud soomusrongi meeste oma. Kuus rääkis, et venelasi jäänud seal maha umbes 80, nendel aga olnud kaotusi väga vähe. Surma saanud veltveebel Kallas, mis olevat väga suur kaotus. Veel saanud surma kaks Narva koolipoissi — Laeva ja Ein. Olnud ka tublid ja kogunud soomusronglased.

— „Suur kaotus“, öhkas Kuus. „Aga kuidas teil läks?“

— „Meil oli ka ... kuule jooksis mis hirmus, aga andsime vastu...“

— „Palju punaseid maha jäi?“

— „Ei tea, meie neid ühtki ei näinud, kes teab, palju neid pihta sai.“

— „Oh, see polnud siis midagi, niisama väikene laskmine“, ütles Kuuse. „Meil aga oli päris tõeline saunakütmine.“

Kuus jutustas veel veltveebel Kallasest ja teistest viimasel ajal langenud soomusronglastest, kellede nimed ja teod surma kuulutuste ja ajaleheliste järelehüüete järele meile olid tuttavad. Vestles siis ühe ja teisega ning läks siis oma rongi juure tagasi.

„Või 80 venelast löödi eila seal maha. No oleksid nad meile ette tulnud, oleksid saanud samuti“, arvasid mõned.

Kuid endised soomusronglased vaidlesid sellele vastu. Ei nii head tööd tee keegi, kui soomusronglased.

7. jalaväe polk saabub rindelt Võrru puhkusele 16. aprillil 1919. a.

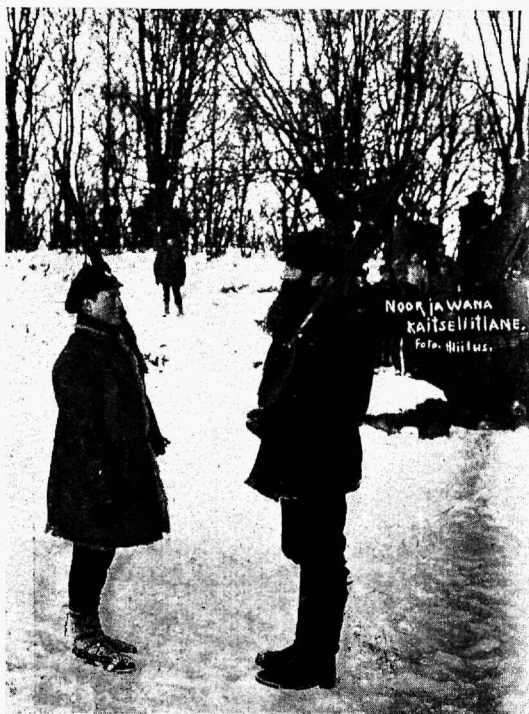
Siiski oldi rõõmsad ja uhked soomusronglaste võidu üle meie naabruses.

Siis tuli järgmine päev. Mõni aeg oli jällegi kestnud vaikus, mille kestel oli sündmusi vaid niipalju, et märgati kaugel liikumas venelaste piilureid, kellede pihta avati tuli ja kelledest kaks jäid lamama, teised jooksid metsa.

Siis aga algas see päris lahing peale. Esmalt kostusid üksikud püssipaugud paremal, siis aga äkki hüüdis kuulipilduja hulka. Nii kilomeetrit poolteist meist eemal arenes lahing. Kes on pealetungija? Kas suured venelaste jõud ei katsu nüüd õnne paremal tiival? Kas seal meil on vastas küllaldaselt jõudu? Need küsimused tegid olukorras väheteadlikule õppursõdurile valusat muret.

Selle lahingu arenemine oli põnevam jälgida kui soomusrongi meeste oma. See läks korraga lahti laias kaares ning pea ütleks kõrv selgesti, et pealetung tuleb kivitee poolt Kasaritsa mõisa suunas. Peagi kuuldus, et venelaste tuli jäi harvemaks ja segasemaks. Meie osad tungisid edasi ja venelased kuuldusid taganevat.

Asi läks põnevaks. Õppursõdurid ei püsinud enam paigal vaid tahtsid ka tormata lahingusse, kuid ülemus hoidis tagasi. Ega muud, kui et omadele võib olla abi vaja ja meie jääme hiljaks.

Vana ja noor kaitseliitlane.

Aga ei lubatud minna edasi.

Siis aga nägime haruldast pilti. Umbes kilomeetri kaugusel meist venelaste rühmad taganesid metsast välja lagendikule. Jooksid ükshaaval, peatusid, lasid ja jooksid jälle. Neid oli õige suur hulk. Näis nagu jääks neid paar tükki maha. Meie meeste pealetung näis tugevnevat, püssipaugud nagu kostusid selgemalt ja julgemalt.

Ja siis ka õppursõdurid avasid omapead tule vaenlasele. See ei võinud küll olla tabav, kuid risttule mõju oli märgata kohe — lagendik tühjenes otsekohe venelastest.

Nüüd ilmus metsast juba meie ahelik. Aga vaenlast ei võinud lasta silmist. Meie mõlemad roodud alustasid jooksu põgeneva vaenlase suunas. Jooksti ruttu, et saada neid silma alla.

Vaenlast õnnestus näha ainult mõnel kiiremal Kasaritsa mõisa juures. Seal satuti kokku ka lahingu võitjatega. Need olid Tartu tagavarapataljonist 8-ks polguks ümbernimetatud väeossa saadetud 3 roodu. Need liikusid kohe edasi Rõuge poole, meie aga jäime mõisasse.

Osa meist oli jooksnud mõisast läbi ja jäänud raskesse olukorda, kuna vaenlane neid mitte nähes avas üle nende peade tule Kasaritsa mõisale, kus asusime. Laskmisel sai haavata lipnik Martinson.

Vaenlase kuulivihma jooksis plaginal vastu hoonete kiviseinu. See ei köitnud kellegi tähelepanu, isegi kahe tule vahele jäänud mehed taganesid oma asukohast vasemale ära. Siis aga langes mõisa õuele kaks vaenlase granaati, mis aga imekombel ei leidnud kedagi sel momendil lähedalt. Osa lauda seina varjus seisvaid mehi löödi õhusurvega seljaga vastu seina. Said väikse mütsaku.

Mõisa pihta koondatud tule alt tõmbuti natuke tagasi mõisa parki. Varsti selle järele vaibus ka tuli. Selgus, et poistel oli läinud korda lasta maha üht venelaste komissaari või ülemat. Ta laip oli näha mõisa taga künkal. Olevat tõusnud püsti ja katsunud ergutada mehi vastupealetungile sõimuga. Siis aga mitme mehe poolt antud tuli tabanud teda.

See õõ tuli jällegi hoolsalt olla valvel. Ööbiti Kasaritsa mõisa ja linna vahel.

Hommikul algas edasiminekuks. Kasaritsa mõisa oli vaenlasest tühi. Vaenlased olid siiski öösel käinud mõisas. Komissari laip künkalt oli viidud ära.

Venelased olid põgenenud kiiresti. Seda kuulsime teeäärsetelt inimestelt, kes nüüd juba julgesid tulla välja oma peidurgastest, keldritest ja koobastest. Vene-

Narva põlemine 25. aprillil 1919. a.

laste patarei oli põgenenud niisuguse kiirusega, et kahuri ratas vastu түседат, umbes 50 kilolist kivi põrgates oli litsunud seda mullas edasi nii et järele oli jäänud nagu jupp kraavirenni. Nägime nende patareide asupaiku maantee ääres. Üks meie granaat oli lõhkenud korra üsna nende lähedal, mispärast sealt oli kiiresti mindud teise kohta.

Ööseks jäime peatuma Haanja valla piirile Kallikülla. Roodud asetused taludesse Vaeselapse oja joonele. Päeval vaenlast ei nähtud, öösel ei kuulud temast ka midagi. Sõdurid magasid üsna julgelt, kuid enne magamist tehti talumajades igasugust nalja ning hambamehed tegid pererahvagi näo rõõmsaks oma naljajuttudega.

Hommikul jälle edasi Munamäe poole. Haanja ristteel aga võeti meid vastu tulega. Valitses paks udu ning ei näinud kuigi kaugemale. Sumati umbropsu vastu. Meil sai haavata Võru koolipoiss Lätti.

Järgmisel päeval jõudsimme Munamäe juure. Venelased olid sealt parajasti lahkunud. Meie paremal tiival edasitunginud 8. polgu osade lahing kuuludus juba eespool.

Peatuti Haanja mõisas. Salk poisse läks Munamäele püssideta, kuid sattusid seal sinna jäänud venelastele, kel aga oli tahtmine anda endid vangi ja kes tõstsid käed üles paludes „Ärge laske, anneme alla“. Poisid pidid oma Munamäega tutvumise katkestama, et viia alla vange

Veel samal päeval saadeti paar poissi, kellel saabus hõõrunud jalad veriseks, vange viima. Venelased andsid oma saapad ka

ära ning nii läks kogu see seltskond paljajalu teele Võru poole nii vangid, kui ka nende viijad.

Magati öö Haanja mõisa lagunenud ja katusetu küüni seinte vahel. Muud nendest seintest kasu polnud, kui kaitses natuke tuule eest. Aga leidis selle eest jälle õlgi.

Järgmisel päeval tuli sõnum, mis rõõmustas kõiki — tagasi Võrru! Ega seda ikka ei olnud, et oleks pandud otsekohe rongile ja saadeti kuhugile mujale. Sai ikka oma päevakese vist puhata ja ennast puhastada.

Enne kiviteed Kubija järve ääres rivitati roodud. Meid sõitis vaatama diviisi ülem polk. V. Puskar. Ta tuli ratsahõbusel. Oli silmnähtavalt rõõmus ning ta hääli oli hõiskav kui ta ütles:

— „Tere, koolipoisid“.

— „Tervist, härra polkovnik“, mürises vastu.

— „Täna teid vahvuse eest.“

Kogu rivist kuuludus vastuseks vast üksainus „täna“ ja paar üksikut õ-taolist häälikut, muud midagi.

Kust meie võisime teada, mida niisugusel puhul vastata. Seda polnud meile õpetanud ei veltveebliid ega inglise kuulipildujate instruktorid. Meie eneste hulgast määratud rühma- ja jaoülemad veel amugi mitte.

Siis paaripäevane peatus Võrus. Ühel päeval jälle rongile ja — Tartu tagasi.

Ega saanudki meile osaks marss läbi Lätimaa kuni Jakobstadtini.

Kuulipildur.

Valitsuse emissarina Vabadussõja algul Peipsi ääres.

Ed. Mäso mälestusi.

Novembrikuus 1918 sain Tartus viibides teateid, et Tartumaa kooliõpetajaid on Eesti Ajutise Valitsuse usaldusmehe poolt kutsutud koosolekule.

Ranna vallakooli endise juhatajana ilmusin kohale. Kui ei eksi, olid kokkutuleku kohaks üle Kivisilla asuva kooli ruumid. Õpetajaid oli kogunenud klassiruum täis. Seletust andis Tallinnast tulnud instrueerija, kelle nime ei mäleta enam, kes informeeris, mida kooliõpetajail kihel-

5. jal. polgu pikeim ja lühim sõdur Vabadussõjas.

kondades ja valdades tuleks teha: omas rajoonis õhutada eesoleva mobilisatsiooni tagajärjekat läbi viimist ja et rahvas lahkel käel annetaks Eesti sõjaväe jaoks varustust.

Sama instrueerija samas ruumis hiljem andis koosolijaile vastavad volitused.

Mind ühes Villem Ernitsaga, kui Kodavere kihelkonnast päritolevaid, määrati Kodavere kihelkonda Peipsi äärde. Seega olin Eesti Ajutise Valitsuse volinik Peipsi rajoonis.

Tartust asusime otsekohe hobustel teele. Meie esimene kõnekoosolek oli Alatskivi vallamajas, millest oli varemalt teatatud ümbruskonnas

Rahvast oli kogunenud palju. Meeled olid kõikidel ärevil. Koosolek seal kujunes tormiliseks.

Alatskivi on arenenuid valdu ja selle rahvas suhtus silmapilgule tõsiselt. Kõnelesime Ernitsaga kordamisi. Toonitasime Eesti Vabariigi ja vabaduse tähtsust.

Ernits suhtus enamlusele täiesti eitavalt; ta rõhutas samuti, et meil on vaja endid kiiresti organiseerida vastupanuks ja endakaitseks. Kohapealsed sõnavõtjad suhtusid meie mõtetele ja kõnedele mitmeti. Oli ka vastukõnelejaid. Kuid enamus pooldas meie mõtteid ja avaldusi.

Koosolek läbi, mõtlesime järgnevat korraldada venelastele, Nina külas ja Kallastel. Tähtis oli nimelt jõuda selgusele, kuidas suhtub piiriäärne vene elanikkond Eesti Vabariigile. Nina külas möödus koosolek vahejuhtumisteta. Rahvast oli kogunenud meid kuulama kaunis rohkesti. Tema pooldav või eitav seisukoht meie mõtetele aga ei selgunud. Meie mõtted olid siin liialt uudsed. Kuid ka enamlus polnud oma agitatsiooni kaudu ulatunud veel sinna. Pealegi elasid seal vene vanausulised, kes kõigele uuele suhtusid tagasihoidlikult ja ettevaatlikult. Sõime õhtust ühes vene majas ja siis sõit jätkus Kallastesse.

Kallaste küla on suur ja rahvarikas. Koosolek peeti pitsimaja saalis. Korraldajateks saalisid olid juba varem sinnaasunud Eesti Kaitse Liidu relvastatud mehed. Koosolekul oli jällegi rohkesti rahvast. Kõnelda tuli muidugi vene keeles. Püüdsime selgitada enamluse hädaohtu, jättes rahvusküsimuse meelega tahaplaanile. Kuid seda meie rõhutasime siiski, et tulevikus Eesti Vabariigis venelastel ei saa elada olema halvem kui endises tsaaririigis. Sõnavõtte kõnedele ei järgnenud. Enamlasi selles kalurikülas juba tunti, ja kuulduste järele oli see noorurite seas isegi leidnud poolehoidu.

Kohal asuvad eesti kaitseliitlased (kaitseliitlasi oli muu hulgas ka Kudina vallast) olid õnnistuseks kogu ümbrusele. Enamlus ei avaldunud selle tõttu aktiivselt. Ka ei tulnud seal hiljem ette talupidajate rüüstamisi. Sealne rahvas oli samuti vanausuline ja heanaaberlikus läbikäimises ümbruskonna eesti talurahvaga.

Kallaste koosoleku järele läksime Villem Ernitsaga lahku. Ernits sõitis vististi Palale, mina läksin koosolekule lähedalasuvasse Kokora vallamajja. Sinna oli kogunenud aga õige vähe ümbruse vanemaid talumehi, kes mu kõne pinkidel istudes vaikselt ära kuulasid. Ei mingit „ei'd“ ega „ja'd“ saanud ma nende suust. Liig raske oli nähtavasti neile auväärt taatidele minu propagandaliku kõne sisu.

Nüüd sõitsin Ranna valda, oma kodukohta. Eest leidsin seal teotsemas Kaitse Liidu üksuse kpt. Kuslapi juhatusel. Olukord kohapeal oli

muutunud õige tõsiseks. Mustvee poolt liikusid enamlaste eelväed piki randa meie poole. Ei olnud kindlaid andmeid vaenlase jõududest, rahvasuus aga liikus igasuguseid häirivaid kuuldusi. Et Ranna vallas sel ajal oli palju maatainimesi, siis enamlus oli paljude juures juba võtnud pinda. Paljud enamlaste pooldajad hõõrusid juba rõõmul käsi ja ootasid uute võimude kohalejõudmist. Isegi üks taluperemees oli käinud Mustvees enamlaste juures maad kuulamas, et kuidas oleks, kui nad kohale jõuavad, kas ta ei saaks siis kah võimumeheks ja kas talle ei võimaldataks kättemaksta vihatud teisitimõtlejale.

Rinnet seal polnud. Enamlased viivitasid edasitungiga. Meie Kaitse Liit ei avaldanud samuti erilisi aktiivsuse tunnuseid. Vanemad talupidajad olid mures oma varanduse pärast, kuid nad olid nagu halvatud: keegi ei liigutanud kätt, et organiseerida vastupanu. Kardeti omavalla inimete hulgas äraandjaid, kes hiljem oleksid võinud saada neile saatuslikuks. Selgus kõnelustest, et vanematel, mõjukamatel isikutel puudus usk Eesti tulevikku. Üldse ei osatud võtta seisukohta. Iseloomustava näitena võiks tuua juhtu, kus üks kohalik elanik, kohates juuretulevaid paari-kolme kaitseliitlast, hoiates neid teel hüüdes: „Kuhu te hullud lähete, te' lähete ju surma!“ Nooremate seas oli kindlasti noore Vabariigi agaraid pooldajaid, kuid nad ei osanud midagi võtta ette.

Nähes seisukorra raskust enamlaste lähenemisel, mil pealegi sain andmeid, et kohalikud enamlasted seavad kokku nimekirju, keda nad tahavad välja anda punastele hukkamiseks (jõukamaid talupoegi), otsustasin sõita Tartu polk. J. Unt'i juurde, et aruanda kohapealsetest meeleoludest ja paluda abi. Koos ühe noore Aitiniidi küla talupojaga, kes rakendas kaks hobust vedrunvankri ette, meie kihutasime Tartu poole. Tartu kääris ja kihas. Tehti suuri ettevalmistusi. Käisin ltn. Julius Kuperjanovi ja polk. J. Unt'i juures. Mäletan Kuperjanovit lihtsas sõdurifrentsis, pikade käharate juustega, kes intensiivselt mingite paberite kallal oli ametis.

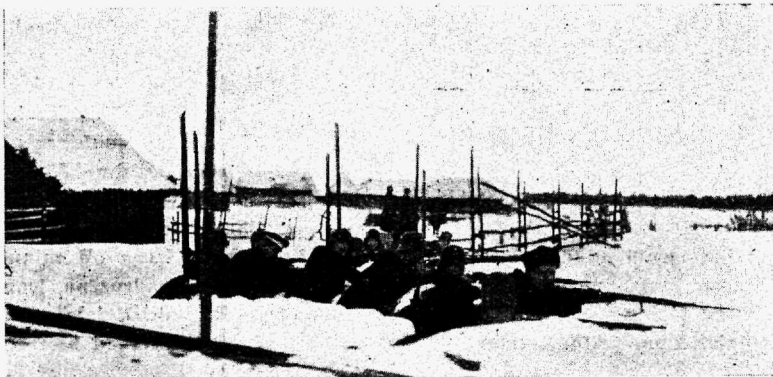
Polk. Untile ette kannud Peipsi ranniku seisukorrast kõige muu, mitte aga roosilise pildi, lausus ta mulle suure optimistina: „Midagi pole katki...“, ja lubas saata Peipsi rajooni ratsaväeüksuse abiks Kaitse Liidule. Ühtlasi ta andis mulle suure nagaanüstee-millise vana revolvri ja mõned padrunid, kuna seni polnud mul kaasas ühtki kaitseriista.

Tartus väljasõitmisel nägimegi Peterburi maanteel ratsaväe salka täies sõjalises hiilguses meie järgnema.

Meie meeleolu muutus nüüd palju kindalamaks ja kui kohtasime mõnikümne kilomeetrit Tartust eemal Ranna valla kirjutajat, kes oli sõitmas punaste eest Tartu poole, suutsime ta panna uskuma, et pööraku aga tagasi, meile järgneb varsti Eesti ratsavägi.

Saare kõrtsi juures, kus peatusime ja puhkasime, jõudiski meile ratsavägi järele. Kõnelesin salga ülemaga, näidates temale enda volitust, ja selgitasin seisukorda Peipsi ääres. Salga ülem teatas, et ta on määratud sealse piirkonna ülemaks. Kahjuks ei mäleta ma enam ta nime. Ta volitas mind Rannas igasuguseid vajalikke korraldusi tegema tema nimel ja lubas saata järgmisel päeval osa oma mehi mulle järele. Nagu hiljem kuulsin, see sündiski. Salk ratsanikke oli sõitnud Ranna poole, kuid teel, Pala vallas, olid levinud jutud, et Ranna vallamaja on juba punaste käes. Seda kuuldes väikearvuline ratsasalk oli pöördunud tagasi.

Tagasisõidul lähenedes Ranna vallamajale, peatusime ühes külas, et kuulda, mis on juhtunud vahepeal. Selgus, et enamlaste rinne ei olnud nihkunud lähemale. Rahva meeleolu oli aga rusutud, keegi ei teadnud, mida toob homme päev. Kõneldi sosinal. Ranna valla sekretär ei läinud vallamajja, vaid ühines meiega. Sõitsime kõik koos Aitiniidi külla. Asusime ühte talutappa. Seal meil tuli jääda äraotama lubatud ratsaväe toetust. Kuid möödus päev ja teine, aga ratsaväge ei ilmunud. Vahepeal aga mõned kohapealsed mehed minu õhutusel olid koondunud ja muretsenud omale relvi. Ühel õöl nendega vallamajas istudes kisti meid tegevusse. Nimelt jooksis vallamajja üks kohalik elanik sõnumiga, et kaks enamlast on tulnud üle Peipsi — järv oli jääs, — ja peatuvad Soo külas. Mees oli ärevuses ja palus meid viivitamata tulla kaasa. Ei võinud teada, et kas enamlasted, kasutades otseteed üle järve, ei ole tunginud meie rinde seljataha. Ruttasime kohale. Läbi talu akna paistis, toas oli tuli, laua taga istumas kaks võõrast meest. Astusime tappa. Võõrad olid äärmiselt kohkunud. Nad

Meie sõdurid Vabadussõjas tulelinil Ustje-Zerdjankas.

esitasid meile Nõukogude-Vene isikutunnistused. Tartust oli käsk, et kõik Venemaalt tulnud isikud tulevad kinni pidada. Nii siis, viisime mehed Ranna mõisa, Kaitse Liidu korraldusse. Et olukord püsis pinevana ja lahendust ei näinud kusa-gilki ja et minu missioon emissarina oli lõpetatud, siis otsustasin sõita Tartu tagasi. Enne seda aga tahtsin käia oma vanemate talus Raatvere külas. Võttes kaasa mõned relvastatud mehed, sõitsime ühel õhtul taliteed mööda reega üle heinamaade Raatveresse. Kodurahvas oli ärevil, sest neid häiris minu liigne agarus propagandatööl.

Rannast ärasõidu eel püüdsin saada omale küüthobust. Kuid ükski talumees ei nõustunud mind sõidutama, kuigi käisin Soo küla läbi. Igaüks leidis oma hobustel ühe või teise vea, mistõttu ei saavat neid panna rakkesse. Kohaliku elanikuna ei tahtnud ma avaldada ka survet. Lõpuks sain siiski hobuse sõiduks.

Talv oli lumevaene. Teed olid paljad. Kui jõudsin Peterburi suurele maanteele, tuli Uhmardu kõrtsi juures vastu Tartu poole sõitjaid ja jalamehi. Nende hulgas oli ka 2. jalaväepolgust deserteerunud sõdureid, kes ruttasid koju poole.

Meile öeldi, et Tartu on enamlaste kätte langenud. Seda kuuldes küüdimees tõrkus edasi sõitmast ja ütles: „Mine sa nüüd üksi edasi. Mina lähen küll koju tagasi.“ Võtsin oma leivakoti selga ja et me viibisime Kudina valla piirides, siis tahtsin ülesotsida Aedniku talu. Aednik oli Kudinast pärit, temaga olin Tartus koos elanud õpilasena. Läksin üle konarlise põllukünka, võttes sihi tuuliku peale, kust lootsin järele pärida Aedniku kohta andmeid.

Meie kuulipildujatepesa Narva kaldal 1919. a.

Sealt näidatagi mulle käega kaugelsinava metsa poole, et seal ongi. Teel tahtsin puhata ühes majas. Kuid mind ei lastud sisse. Viimaks õhtul jõudsin ühte suurde tallu, kus kodus olid ainult naised ja lapsed. Mehed olid põgenenud. See oli tolaajal kaunis üldine nähe.

Pärides naistelt järele, kus on Aedniku talu, selgus, et olin liikunud hoopis valesuunas, sest oli küll ka Aedniku nimetusega talu, Aednikud aga elasid hoopis Siivalepa külas, ja see asus hoopis vastassuunas. Mulle anti kaasa teejuhtideks kaks poisikest. Läksime üle soo, mis oli kohati lumekatte all lahtine. Kukkusin põlvini sisse ja sain märjaks.

Jõudsin künkale ja sealt poisikesed näitasid küla, kus põlesid mõned tuled. Näitasid ka Aedniku talu. Otsisin selle üles ja koputasin uksele. Olin märg, õõ oli külm. Seest vastati, et Aednik elab järgmises majas. Koputasin seal, vastas nais-terahva hää, et Aednikku ei ole kodus. Mis teha? Olin mõtteis, kuhu nüüd minna, kui äkki küsis seest sama hää: „Kes teie olete?“ Nimetasin oma nime. Ja peagi avanes uks. See oli koolisõbra Aedniku ema, kes minu nime oma poja suust oli kuulnud juba varem.

Kohe anti sooja teed ja ma võisin puhata õõ pehmes voodis.

Järgmisel varahommikul tuli naabrimees, kelle uksele olin varem koputanud, vaatama kas Aedniku pere elab veel, sest keegi tundmata mees olevat öösi teda järele pärinud. Aedniku pojad olid kõik kodust ära, kes Kaitse Liidus, kes mujal. Naabrimees rakendas hobuse ette, sest tahtis sõita oma nooremat venda Palamuse Kaitse Liidust tagasi tooma. Võttis minu ka peale. Teel ta harutas: „Kas teie hullud olete? Enamlased ajavad teid merde, teie tahate suure Venemaaga alata sõda!“ Palamusel Kaitse Liitu me enam ees ei leidnud. Sõitsime Jõgevale. Rongid ei liikunud enam. Suured põgenejate voodid läbistasid Jõgevat mööda maanteed Põltsamaa suunas. Aeti ees karju, vankrid olid kraami ja inimesi täis. Ühes selle sõjapõgenejate voooriga jõudsin Aidu külla, kus oli täielik sõjalaager. Kudina mees otsis seal üles oma 17-aastase venna. Kuid poiss kategooriliselt keeldus minemast koju. Seal oli otsustatud kindlasti vastu panna. Aidust leidsin ühe postiametniku, kes oli tulnud, suur kast seljas, kusa-gilt lõuna poolt. Ühes temaga läksime Põltsamaale. Me sobisime omavahel ja järgmisel hommikul sammusime koos edasi Võhma kitsaropallise raudteejaama poole. Kõõ vallamajas peatusime ja ma palusin küüthobuseid kuni Võhma jaamani, mida ka üks vallavolinik lahkesti lubas, kes sõitis ise ka sinnapoole. Kitsarööpmelise kaubavagunis, mis oli täidetud heinte ja kuuskedega, jõudsin Jõululaupäeval 1918 Tallinnasse.

Valmistasin oma tegevusaruande ja andsin selle üle Peastaapi, kus tasuti ka mu päevarahad. Seega oli minu ülesanne lõpetatud ja ma asusin madrasena teenima äsja enamlastelt võetud milniristlejale „Lennuk“, millel tegin kaasa kõik sõjaretked kuni Landeswehri sõja lõpuni. P.

Viis villi ja viis uut sõdurit.

Lugu Pihkva operatsiooni päevilt.

K. Matisoo.

22. mail 1919. a. seisis meie rood kagurindel Zalesje külas. Juba nädalapäevad valitses rindel rahu. Välja arvatud mõned üksikud naljapäras lastud lasud, polnud tollal kogu sellel rindel kuulda ühtki kokkupõrget, rääkimata lahingutest. Vaikus oli peaaegu eksitamatult.

Ka ilmad olid imeilusad: kevadine puhkemis-aeg oli haritipul. Lehtivad metsad ja virgalt rohenduvad nurmed olid täis sillerdavat päikest ja sädisevat linnulaulu. Sõduridki, nakatudes looduse rõõmupeost, olid elurõõmsad ja lustakad. Lauu- ja lõõtspillihääled kostsid hommikust õhtuni külaserval.

Neil päevil toimusid naaberkülas, Kalkutinas, meie ja punaste rindeülemuse läbirääkimised. Eestlastest koosnev punadiviis, taibanud oma raske eksimuse isamaa vastu, ei soovinud enam sõdida Eesti rahvaväe, oma vendade vastas. Suuremal arvul plaanitseti ületulekut.

See punaste kavatsus oli muidugi teadmata lihtsõdureile, kuid viimased, arvestades nädalapikkust relvaderahu, ootasid vaistlikult midagi erakordset.

Lewis nr. 1. õppuritest koosnev meeskond veetis samuti päevi harjumatus tegevusetuses. Kõige jätkus nüüd aega. Mängiti kabet ja kaarte, kirjutati kirju kodustele ja kohendati ribevile jäänud rõivaid ja jalatseid.

Lewis esimene number Heino Kallas oli hädas oma inglisi-tankidega. Tugevad ja vastupidavad, nagu need saapad ka olid, evisid nad peaaegu kõik ühe parandamatu vea: kitsastena hõõrusid jalgadele verivalusad villid. Kiirema käigu juures võttis siis lõikav valu silmist kibedad valupisarad. Kuid — kaevata polnud kellelegi. Igaüks pidi ise leiutama rohu ja ärahoitu-abinõu. Andis rindeteenistus vähegi mahti, siis olid kõik „tankideomanikud“ paljajalu, et anda villidele võimalust kinnikasvamiseks. Ei läbenud aga mõni keevavereline kärsituse tõttu oodata lõplikku paranemist ja ajas saapad jalgaga enneaegu, siis muutus asi üha hullemaks.

Nii ka Heinol. Viis suurt koledat villi sünnitasid noorurle põrgulikku valu. Ikka ja jälle pidi ta küsima velskerilt jooti, et määrada oma

tigedaid piinavalu tekitajaid. Määris ja muudkui määris... Ei teadnud ta sealjuures aimatagi, et mõni päev hiljem villide tõttu sattus pentsikusse olukorda, kust siiski auga tuli välja.

23. mai õhtul anti roodule käsk: valmistuda rännakule. Kuhu? — seda sõdurid ei teadnud. Kerkiva erutusega laaditi küüthobustele laske-moona tagavarad, kogutud sõjasaak — „soomus“ ja muud üleearused kimpsud-kompsud.

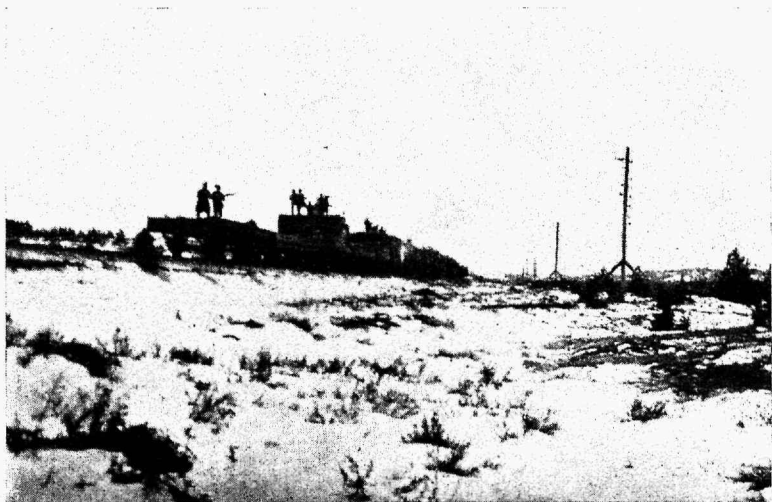
Õösel, vähe aega enne päikesetõusu lendas Kalkutinas üles punane märgurakett, millele Zalesjes ja paremal tiival asuvas külades vastati. Just päikesetõusu eel käsutati mehed ahelikku ja... päikesekiirte esimeste vihkude paiskudes kastest säravale murupinnale, ahelik hakkas liikuma vaenlase positsioonide suunas Ratseva mõisa poole.

Paletung, Pihkva operatsioon, suurimaid ja hiilgavamaid Vabadussõja kestel, algas.

Püstijalu liikus ahelik, joondudes keskele, vaenlase positsioonidele otsesuunas suunduvale külavahetele. Imelik tunne valdas mehi, kes nüüd julgesti sammusid „sinna“, kus möödunud päevil varitses kuri vaenlane. Aga... ühtki lasku ei kuulnud nüüd sealtpoolt. Vaenlane oli omal algatusel taandunud.

Meie löögiosad: kuperjanovlased Petseri-Irboska maanteel ja skaudid Riia-Pihkva kiviteel murd-sid õösel läbi vaenlase rindest, mispärast nende rinde Umkavitsa-Jaaska (Juntseva) sektor pidi kiirelt taanduma, et pääseda suletavast kotisuust.

Kapten A. Irv'e foto.

Meie soomusrong nr. 1 lahingus Irboska juures veebruaris 1919. a.

Ratsevas võeti meie vägesid vastu soolaleivaga. Lehviva habemega venelane hoidis kaetud taldrikul leivapätsi, millesse oli torgatud tops soolaga. „Miiilosti, proosim, miiilosti proosim!“ kuuldus kõikjal venelaste tervitusi.

Mõisarahvas oli tõesti lahke. Ei meeldinud aga meie meestele niivõrd sool-leib, kui kuulus vene mahorka, mida külamehed ohtralt pakkusid sõdureile. Ristikheina- ja vihalehtede järele maitsees see tõesti suurepäraselt. Varsti saatis „kõik see mees“ vinetavaid suitsupilvi taeva alla.

Liiguti edasi. Kiirel käigul sammusid mehed. Luurajad ette saanud, rood liikus piki teed rivitus kolonnis. Ees laskurid, nende järel kuulipildurid, lõpuks voor ja väliköök.

Voori kõrval lonkis Heino, kellele lahtiläänud villid valmistasid talumata piina. Mõrudal näol kirus ta kokku kõiki kurivaimu. Asjatult pakkus velsker talle joodipudelit ja marlikõidet. Tulu viimastest oli tühine.

Jõutud Andreikova külla, Heino ei suutnud enam kannatada valupisteid. Saanud rooduülemalt loa, ta lahkus kolonnist ja läks lähemasse talumajja, et määrada „vanakurja silmi“.

Talu pererahvas aitas kõigiti noort sõdurit. Perenaine, toonud keldrist näpuotsas võid ja koort, sussutas ehtsa samariitlasena:

— „Võia, kallis, sellega, see teeb pehmeks... Mage või — see aitab...“

Heino määris haavadele võid, sidus peretütre abiga haavad kinni, tõmbas tankid jalga, jõi klaasi lahkelt pakutud piima ja siis... haaranud kiirelt püssi, lidus järgi roodule. Rood oli vahepeal jõudnud kaugele ette.

Jõudnud metsateele, Heino märkas, et oli talu maha unustanud rühmavanemalt saanud rakett-püstoli. Mis nüüd? Muidugi tuli püstol üles otsida. Ennast kirudes pöördus Heino tagasi külla. Külätänaval kohtas talu peremehe, kes oli

jooksnud talle püstoliga järele. Heino tänas vanameest, torkas püstoli vöö vahele ja algas kibedat maratoni jooksu. Rindel roodust maha jääda — see on ju kuritöö. Mine tea, võib-olla sattub rood lahingusse ja siis... siis Heino Lewis on esimese numbrita. Häbi!

Heino ruttas. Hingeldades kiirel jooksul, ta unustas valugi jalgades. Püüid roodule jõuda järele, andis talle jõudu. Kuid... roodu polnud ikka veel näha kuskil. Jõudnud ristteeni, Heino pöördus teeääres kündva talumehe poole:

— „Hei, vana, kas möödus siit väesalk?“

— „Jah, hiljuti möödus!“

— „Kuhu poole?“

— „Eks ikka Moto...ina küla poole,“ vastas mees, neelates alla küla nimetuse lõpu.

— „Kaugel asub see küla?“

— „Eks kolme versta ümber ikka saa sinna.“

Heino jätkas jooksu. Varsti jõudis uuele teederistmele. Seal küsis saunaurtsiku kõrval seisvalt külanoorikult:

— „Missugune tee viib Moto... Moto...li või Motili külla?“

— „Ah Motõlinasse?! Siit paremat kätt. See pole kaugel...“

Uuesti välkusid Heino jalad. Pahaaimamatult kandsid viimased teda ikka kaugemale ja kaugemale roodust. Lugu oli sellane, et teederistmelt viis esimene tee vasakule, *M o t o v i l o v a s s e*, kuhu poole liikus ka rood, kuna teine tee pöördus alla, paremale — *M o t õ l i n a s s e*. Saatuse kiuste sörkiski Heino just viimase küla suunas. Mõlema külade nimetuse *Mot*'ist algussilbid tekitasid selle segaduse.

Motõlinas ei teatud midagi meie väeosast. Punased olevat küll õhtul, vastu ööd, sealt läbi läinud, Eesti vägesid polla veel nähtud.

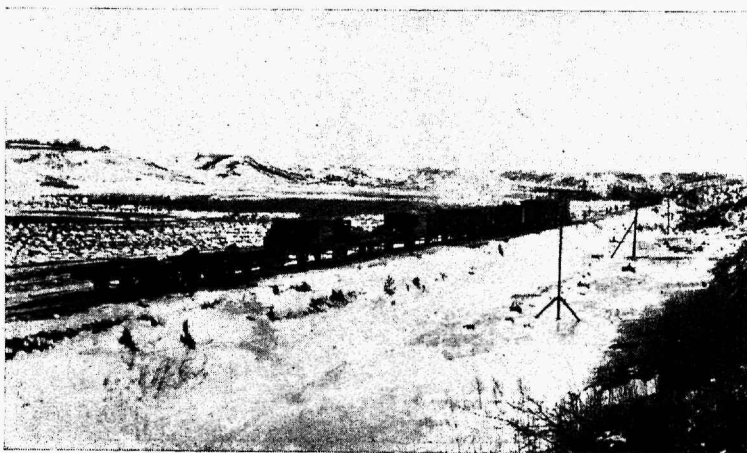
— „Olete esimene „valge“, keda näeme,“ seletasid külamehed.

Heino jahmatas. Ta oli nüüd üksinda võoras külas, ümber võõrad ja, võib olla, vaenulikud inimesed. Ot-sides mõttes väljapääsu sandist olukorrast, ta märkas äkki kihutavat ratsanikku. Viimase liiginedes nägi, et ratsanik oli Eesti mehi.

— „Hei, kes ja kust?“ hõikas Heino.

Ratsamees oli Skauts pataljoni sidemehi, kes ruttas sideülesannetes Košelki külla. Varsti oli Heinol teada, et skaudid, lõõnud ägeda lahingu metsataga kivitee ääres asuva Dubrovka küla juures, läinuvat kohe kiirel marsil edasi Van-Irboskasse. Ratsanik soovitas Heinolgi minna läbi metsa kiviteele ja siis piki teed Irboskasse.

Kapten A. Irv'e foto.

Soomusrong nr. 1 lõõgiosa pealetungil Irboska lähedal.

— „Eks kõik ümberkaused väeosad läbivad varem-hiljem Irboska,“ nii lõpetas jutu skaut.

Heino jätkaski teekonda kiviteele. Jõudnud metsavahelisele teele, ta märkas ees, pisikese silla juures askeldavaid mehi. Mehed olid relvastatud. Kes on need mehed? sähvas Heinos pakatav küsimus. Ka võõrad mehed märkasid Heinot. Kiiresti jooksid nad võsaservale, kus asusid ahelikku.

„Punased!“ vallandus Heino huulilt kuuldav hõige. Kindlasti kuulsid seda hõiget võõrad mehed, kes tõesti olid rindelünka jäänud punaväelased. Arvult oli neid viis meest. Võis selgelt näha, kuidas nad löid padrunid rauda. Ähvardav püssilukkude lõgin kostis sama selgelt. Heino heitis enese tee vastaspoolsesse kraavi, kus samuti asus lahingolukorda.

Minutit kolm piilusid vastased teineteist. Tuld ei avanud esimesena kumbki pool. Aeg venis. Äkki sähvas Heino peas kummaline mõte: lasta üles rakett. Võib olla asub lähedal meie sõdureid, üks siis keegi heal juhul ehk ilmub kohale. Varsti lendaski virvendavasse kevadõhku punane märgurakett. Siis teine ja veel kolmas.

Rakettid avaldasid silmapilkset mõju punas-tele.

— „Kuuled?! Oled eestlane või?“ küsiti puhtas eesti keeles.

— „Siis?“

— „Viska „lutakas“ (püss) minema, ajame sõbramehe juttu,“ kõlas punaestlaste ettepanek.

— „Enne teie — siis mina,“ täiendas Heino.

Mõningate varitsevate ja umbusklike küsimustevastuste tulemusena sobiski Heinol vaenlasviisikuga asjalik jutupuhumine. Eesti võidukate vägede esindajana õnnestus Heinol kallutada punaväelasi mõistlikule allaandmisele, pealegi kus viimaseid, kõikjalt ümberpiiratuina, ähvardasid paljud hädaohud.

Heino, julgenud lubada punasuguvendadele isikliku puutumatus vastupanuta allandamise korral, selgitas neile nende väljapääsematu ja häbitava olukorra, mille mittetundmise tõttu osa eestlasi, viidud komissaride poolt eksiteele, kes tahtmatult-teadmatult sõdisid eesti rahva vastu. Punaestlased, jaanuarikuus Anvelt ja K^o poolt mobiliseeritud võrukesed, lasksid pead norgu, kuuldes Heino selgitust Vabadussõja tõelise olemuse ja mõtte kohta.

— „Kuulge, seltsimehed,“ pöördus üks punaseid teiste poole, „mis oleks, kui astuksime otse-

Vaenlase suurtükivägi pommitab raudtee piirkonda Irboska lähedal veebruaris 1919.

kohe Eesti rahvaväe ridadesse? Võib olla saame teha tasa oma eksimuse.“

— „Kas võtaksid teie mehed meid kohe enda hulka?“ küsisid mehed Heinolt.

— „Miks mitte! Eks varemgi alatasa tuli meie poole üks eksinud suguvendi. Juba esimestes lahingutes tasusid nad oma „võla“ punastele komissaridele.“

— „Kuhu, kelle poole peame pöörduma?!“

— „Tulge, läheme korralikus komandos Irboskasse. Seal esitlen teid oma rooduülemale ja... usun kindlasti, et saame sõpradeks ja veel rohkem — vaprateks relvavendadeks.“

Varsti marssiski jõuk sõjamehi piki kiviteed V-Irboska poole. Teel liiklevad Eesti väeosad ei tundnud mingit erilist huvi korralikus rivis liikuva meeskonna vastu. Ees „ülemusena“ sammuva Heino juniori õlakud hajutasid iga kahtluse.

Pooleteise tunni pärast oldi V-Irboskas. Rood, kuhu kuulus Heino, liikunud oma marsikaval Andreikova-Kuusenitsa-Irboska, oligi seal. Roodu mehed, lõpetades parajasti lõunasööki, olid ilmselt üllatatud, nähes Heinot võõrapärase meestejõugu eesotsas raporteerimas rooduülemale:

— „Härra leitnant! Viie kurja villi pärast jään maha Andreikovasse. Palun andestust. Kuid... just nendesamade viie villi pärast julgen esitleda Teile viit suguvenda, kes avaldavad soovi astuda meie roodu ridadesse vaprate eesti sõduritena. Loodan, et nad varsti suurendavad meie roodu kangelaslikku kuulsust.“

Heino ennustas õieti. Järgnevates lahingutes tasusid eksinud suguvendad oma „võla“ eksitajale — komissaridele kuhjaga!

Kuidas vallutati Pihkva.

Leitnant R. Tammemägi.

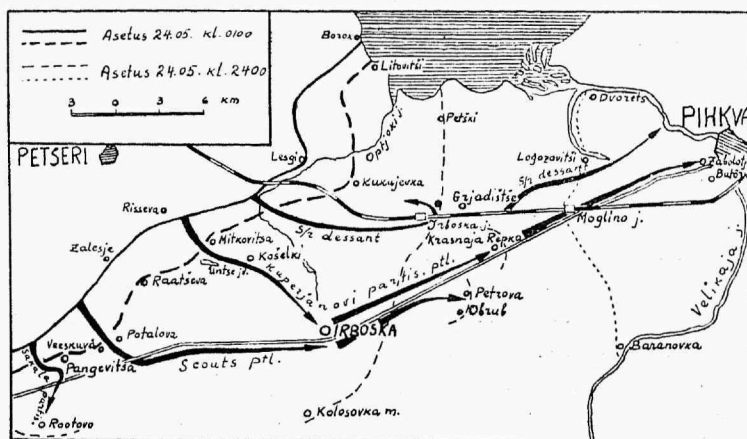
23. mail 1919. a. 2. diviisi Petseri grupp seisab suurte sündmuste eel. On olnud läbirääkimisi punaväe Eesti diviisi ülema L. Ritiga selle üle, kuidas kõige kergemini likvideerida eesti punavägi ja vallutada Pihkva. 23. mail on lõpetatud ettevalmistused eelseisvaks operatsiooniks. Rindelviihiv Ülemjuhataja staabiülem polk. J. Soots sellest Ülemjuhatajale telegrafeerides tähendab, et piltlikult öeldes masin on auru all; tarvis on ainult aur peale lasta — ja masin hakkab liikuma...

Kõige pealt masin läks käiku raudtee suunas. Punased olid purustanud Optjoki

saata. Seepeale vanamehed võtsid liisku. Liisuga mahajäämisele määratud mehed Hendrik Varik, 68 a. vana, ja Jaan Vaher, 70 a. vana, ei annud veel järele, vaid selle asemel, et jaamas Valga poole minevat rongi ootama jääda, võtsid oma kirved selga ja kõmpisid Optjoki silla poole, öeldes: „Meist vanameestest ei ole kahju, kui kuul meid tapab, aga ehk saab siiski veel enne surma isamaa kasuks midagi ära teha.“

Ei olnud midagi parata, patriootilised vanamehed võeti kaasa.

Silda tuli parandada vaenlase ajuti õige ägeda tule all.

Pealetung Pihkva vallutamiseks 24. ja 25. mail 1919. a.

jõe raudteesilla. Raudtee suunas tegevusse astuva löögirusika — nelja soomusrongi — ees tuli sild ära parandada. Selleks käsutati Valgast aegsasti kohale Soomusrongide Divisjoni insener Jürgens. Enne väljasõitu Jürgens läks Valga raudteetehastesse, kutsus kõik puutöölised kokku ja teatas, et on tarvis tule all üks sild valmis ehitada ja et selleks on 30 tublit puutöölist vaja. Kes soovib vabalt kaasa tulla? Soovijaid oli 30 asemel 45 ja need kõik tulid ka kaasa võtta, kuna keegi ei tahtnud maha jääda.

23. mai varahommikul jõudis sillapandajate rong Petseri jaama. Päev kulus ettevalmistuseks ja õhtul sõitis remontrong töölistega Optjoki silla sihis välja. Enne väljasõitu Jürgens tahtis kolme vanemat töölist, kui liiga vanu tule all töötamiseks Valga tagasi saata. Asjaosalised aga sellega kuidagi ei nõustunud. Lõpuks otsustati üks jätta, kaks vanemat aga siiski tagasi

Valga töölisel töötasid aga truitl edasi. Rahustavalt mõjus teistesse eelnimetatud vanameeste ülalpidamine. Vanamehed tahusid kõige ägedama laskmise ajal silla peal palke. Vahepeel ähvardasid kirvega vaenlase poole, tähendades: „Oodake te röövlinäod, me' teie tuld ei karda. Varsti meil on sild valmis, siis põgenete.“

Vaenlane põgeneski. Veel enne kui vanamehed oma sillaga valmis jõudsid.

Vaenlane oli sunnitud taanduma Kuperjanovi partisanidest ja kahest soomusautost koosneva löögigrupi läbimurde tõttu Petseri-Irboska maantee suunas.

Partisanid algasid soomusauto „Vibuane“ ja „Toonela“ saatel kella 02.00 paiku liikumist Risseva küla kohalt. Mitkovitsa küla eel tuli vastu ületulev punaestlaste diviisiülem Ritt. Temaga marsis täies rivi-korras üks rood 1. eesti kommunistlikust polgust. Ritt seletas, et rohkem polnud

Päevakäsk Nr. 1.

Et Eesti vabariigi vahvad wäd on wabastanud selle jao Venemast kaabakata ja juudide komissaride walitsuse alt, kes rahwa majandus lisele nii wiletsasse seisukorda on wiinud, siis loodan, et Eesti Vabariigi okupatsiooni wägedele kodanikud kõiges kaasa Aitawad, et korda uuesti jalulo säädida, SELLEKS KÄSEN:

Olen soomus rongide diwisjnii ülema poolt määratud Pihkwa lima komandandiks ja kõikides küsimustes pöörata miuu poole.

1) Elanikud peawad siia jäänud knmmunistidest ja nende asupaikadest komandanturi (endisesse kubermangu walitsusesse) teatama mitte hiljem, kui homme kellaks 10-neks hommikuks. Selle käsu mitte täitmise korral wastutawad maja ja korteri omanikud, keda karistatakse, kui kommunistitega ühel nõul olejaid surmanuhtlusega. —

Niisame peawad teatama maja ja korteriomanikud; Kõikidest kommunistide ja enamlaste kokkukogumistest ehk mitingttest wübimata, kas uulitsal liikuwatelle patrullidele ehk komandanturi, wastasel korral langewad nad karistuse alla, kuni surmanuhtluseni. —

2) Kõik sakslastest ja enamlastest mahajäetud kui ka kokkurüüatud walitsuste asutustest ja eraisikute korteritest kraami käsen mitte hiljem, kui 24 tunni jooksul komandanturi tuua ehk selle asupaigast teatada. —

3) Jalgratate sõitmise keelan sõja piirkonnas (linnas kui ka ümbruskonnas) eraisikutel täiesti ära. Kes jalgratal lõgub, saab kuni salakuulaja sõjewälja kohtu alla antud.

4) Kõik telefoni ja telegrafi lüüde rikkujad, kui ka sildade ja teede rikkujad saawad otsekohe mahalastus.

5) Teatan linna kodanikudele, et kui meie sõjawäelased peaks kannatama linnas nende peale laskmise läbi, ehk peaks linnas ootamata mäsd lahti puhkema, siis saab linna pääle meie poolt otsekohe kõikidest batareidest tuli awatud. —

6) Niisama peawad kodanikud meie sõjawäelaste poolt toimepantud omawoliiste riisn mise üle komandanturi teatama.

7) Lükumine uulitsal kellast 9-st Öhtust kuni kella 5-ni hom. keelatud. Pääte selle aja peawad kõik hoowiwätawad kinni olama.

8) Kellad käsen kaks pool tundi tagasi ajada.

9) Kõik telefoni ja telegrafi aparadid peawad komandanturi ära toodud saama.

10) Kõik sõjariistad (sõjawäl aste püssid, rewolwrid, kuulipildujad ja jahipüssid kui ka laske moon ja sõjariistade osad peab 24 tunni jooksul komandanturi toodud olema, kui pärast seda tähtsate peaks leitama ülewal tähtsatud asjasi, siis langewad nende hoidijad karistusi alla kuni surmanuhtluseni.

11) Kõik sõjawäelased, keda rüüstamise, wägiwallaga omawoliilise kraami ärawõtmise peatt trehwatakse, saawad kohapäl mahalastud.

12) Keset uulitsaal liikumine eraisikutel ja salkadesse kogumine on keelatud. Patrulli esimese hüüdmise päl peab otsekohe seisma jääma. Wastasel korral saab otsekohe lastud.

13) Maja omanikud, majawalitsejad ehk nende asemikud kui ka selle maja elanikud peawad komandanturi riibimata teatama majades olewatest ladudest ehk kroonu kraami ja warustuse ladudest ja peidukohadest teatama ja ühalasi kõik eraisikute poolt ladudest ärarüüatud kraam, äratoodud saama. Wastasel korral langewad nemad karistuse alla kuni surmanuhtluseni.

14) Kerenskiageesd liiniawalitsuse liikmed ehk linnawolinikud peawad ilmuma 27-mal mail kell 12 päewa komandanturi.

15) Rahakursi määrän üks tsaari ja duuma rubla 1 Eesti mark. Saksa ida raha 1 rubla ob. ost. — 2 marka. Jda raha ja Kerenski raha ei ole sunduslik wastu wõtta ja nõukogude rahe tunistan täiesti maksuwataks.

16) Kõik lodjad, lootsikud, paadid, buksir ja aurulaewad kella kaheks päewa 27 mail põhjapoolsele „Olga“ silla küljel partal olema. Käsu mitte täitjatel saawad sõipuriistad ära wõetud.

Pihkwa linna komendant Alkaptän Rügöv.

Pihkwas, 26 mail 1919 a.

Dokumente Pihkwa vallutamise päewilt.

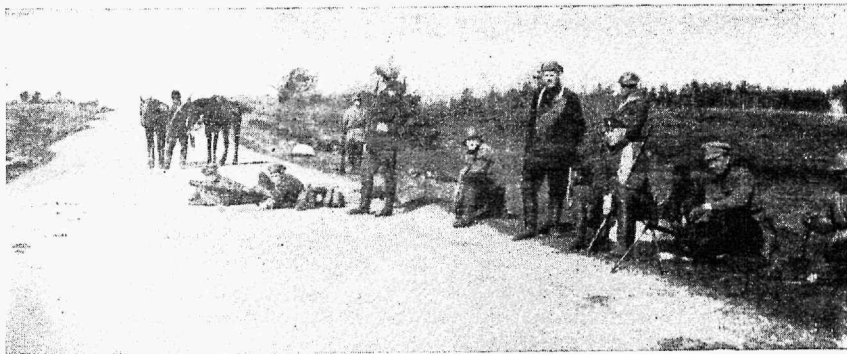
Pihkwa linna Eesti komandandi esimene päewakäsk elanikkudele müürilehena pärast linna vallutamist Eesti sõjavägede poolt (25./26. mail 1919. a.).

Päewakäsk on trükitud Pihkwas vene trükikojas, millega selletav trükivigade rohke arv.

võimalik üle tuua, kuna komissaride valvus ja kahtlustus ähwardanud plaani koguni nurja ajada.

Ritt ühes teiste ületunud ohvitseridega võeti kaasa ja edasi läks marss Irboska poole. Teistest ette jõudnud soomusautod sattusid Untse järve orus lahingusse. Vae-

valt veerand tundi kestnud tulevahetus lõppes vaenlase laialivalgumisega. Soomusautodelt oli hommikuhämaruses näha, kuidas Košelki küla nurmed olid täis sibavaid halle kogusid. Riti ületulek ja meie ootamatu pealetung oli täiesti segi paisanud vaenlase read.

2. jalaväe polk jõuab suuremate lahingute järele Riia—Pihkva kiviteele
24. V 1919. a.

Edust tiivustunud soomusautod ei läbenud partisanidega sammu pidada, vaid jätkasid omapead sõitu Irboska poole. Umbes 4 km enne Irboskat tuli tulevahetus ühe vaenlase kahuriga, mis lõppes vaenlasele ühe hobuse kaotusega ja kiire põgenemisega. Parajasti oli päikese tõus. Saabus ilus kevadpäev. Ees valendas Irboska alevik. Vaenlast polnud enam kuskil näha. Tee ääres oli välitelefoni liine. Need lõigati läbi. Umbes kell 04.00 „Vibuane“ ja „Toonela“ sõitsid Irboskasse sisse. Alevikus, kus asus muuseas terve varusolev punaväe 48. polk, valitses rahu. Soomusautod peatusid punase lipuga ehitud maja ees. Majast tuli välja aluspesus punaväelane ja tõttas soomusautosid märkamata kibeda rutuga nurga taha. Küll oli mehe ehmatatus suur, kui viimaks ootamatuid külalisi märkas. Ellu jätta lubamine rahustas aga meest kohe. Siis selgus, et majas asub mingisugune staap. „Vibuane“ ülem sv.-ametnik Kendra astus ühe mehega majja. Toas laua ääres tukkus telefonist. Laual üürgas telefon. Kendra võttis toru. Keegi komissar Sidorov tahtis kangesti saada Pihkvaga ühendust. Viimaks saigi. Siis teatas, et valged tungivad kohutavate jõududega peale, kus ei puudu isegi soomusautod ja tankid. Pihkvast rahustati ja lubati kolm polku välja saata. Teises toas magas põrandal staabi komando, 18 meest. Need äratati ja saadeti välja ritta, kus „Toonela“ ülema ltn. Lindemani poolt juba paarkümmend punast oli ülesrivistatud. Varsti saabusid ka partisanid. Unest ärganud vaenlane polnud soomusautode ilmumisel tekkinud segaduses suutnud midagi organiseeritult ette võtta ja pea kogu 48. polk ühes mitmesuguste tagalaasutustega langes partisanide kätte vangi. Peale selle ülikkalikult „soomust“ mitmesugustest ladudest.

Kella 07.00 paiku jätkus edasilükkumine Moglino suunas. Vastast kohati Krasnaja-Repka külas, kust ta soomusauto tulega välja peletati. Siit sel päeval enam kaugemale ei tungitud, kuna partisanide asetus kujutas endast juba niigi sügavalt vaenlase asetusse tunginud kiilu.

24. mai õhtuks 5. ja 7. polk võtsid oma alla Petški küla, Irboska j., Kolosovka m. joone. Kuperjanovi partisanide naabrussse Petrova ja Obrubi küladesse asus Scouts pataljon. Raudteel olid ins. Jürgensi mehed kibedasti ametis teeparandamisega. Optjoki jõe sild oli valminud küll juba kell 15.00, kuid Irboskasse jõudsid soomusrongid alles järgmisel hommikul. Optjoki jõest Irboska jaamani tuli parandada veel 6 väiksemat silda, tuli panna 196 uut roobast ja 135 uut liiprit.

Vaenlase read olid täiesti segi. Ostrovi poole taandunud osad kadusid punaväe juhatusel mitmeks päevaks käest. Pihkva suunas taandunud osad suudeti suure pingutusega peatada Dvoretši küla, Moglino jaama, Baranovka küla joonel, kus kujunes uus rinne Pihkva kaitseks.

25. mai hommikul jätkasid pealetungi Pihkva suunas partisanid soomusautodega ja soomusrongid. Kella 08.30 paiku sõitis Irboska jaamast välja kolm soomusrongi järjekorras nr. 1, 2 ja 3. Algas närvepingutav tulevõitlus kahe vaenlase soomusrongiga, mis lõppes sellega, et mõlemad vaenlase rongid said üksteise järele pihta ja kadusid silmapiirilt.

Enne seda löi vaenlase soomusrong „Trotskiga“ lahingu maha ka soomusauto „Vibuane“. Säärasesse seisukorda sattus kogemata. Liikudes mööda kiviteed autolt nähti raudtee kohal liikuvat suitsu. Seda peeti oma soomusrongi suitsuks. Enne Moglino mõisat lõppes raudteed varjav mets ja „Vibuane“ seisis silm silma vastu vaenlase soomusrongiga. Vahe võis olla vaid mõnisada meetrit. Seisukord oli kriitiline ja läks veelgi kriitilisemaks, sest „Trotski“ esimesi granaate viis alt „Vibuane“ esimese vasakpoolse ratta. Ei jäänud muud üle, kui tuli oma „karupüssiga“ (37 mm suurtükk)

Teadaandmine.

Kuulutan wälja Pihkwa linna ja ümbruskonna Eesti soost elanikude, kui Eesti Wabariigi alamate puutumatus, pãåle nende, kes meie waenlaste leeri üle on lãinud ja annan teada, et Eesti soost elanikud minu kaitse all on. —

Pihkwa rajoni Eesti Wabariigi Wãgede juhataja
Kapten **PARTS**.

Pihkwas 1 Juunil 1919 a.

Извѣщеніе.

Объявляю неприкосновенность эстовъ гор. Искова и его окрестностей, какъ подданныхъ Эстонской Республики, кромѣ тѣхъ, которые перешли въ лагерь непріятеля и ставлю въ извѣстность, что всѣ эсты находятся подъ моимъ покровительствомъ.

Командующій войсками Эстонской Респу-
блики Псковскаго района, Капитанъ **ПАРТСЪ**.

г. Псковъ, 1 іюня 1919 г.

Dokumente Pihkva vallutamise pãevilt.

Soomusrongide Divisjoni ülema polk. K. Parts'i teadaanne eestisoost elanikkude puutumatus kohta.

vastu hakata, kuna autot ei raatsitud maha jätta. Juhtus ime — vaenlase mürsud enam ei tabanud, ehkki auto ümbrus mürskudest üles künti ja lähedusesolev kivitee putka nagu pühiti minema. Õnn on tihti julgete pãralt. Nii ka seekord. Punaste tule all toodi tagantpoolt sama tüüpi veoauto ratas ja autojuht Viidik ühe mehe abil tõstis tung-
rauaga auto üles ja pani terve ratta alla. Samal ajal võeti vaenlase rong partisanide patarei poolt tule alla. Ja järgnes pihtasaami-

ne ka meie soomusrongi poolt ning vaenlane kadus kiiresti Pihkva poole.

Vaenlase Moglino-eelne jalavãeosade rinne hakkas lagunema üheaegselt soomusrongide taandumisega. Kivitee suunas edasirühkivad partisaanid ei kohanud enam tõsist vastupanu. Põhja pool kiviteed aitas partisaanidele kaasa soomusrongide dessant al.-lt. Asmuse juhatusel. Soomusrongid ise ei saanud edasi lõhutud sildade tõttu. Dessant liikus Logozovitši küla juure ulatu-

Eesti vägede paraad Pihkva turuplatsil mais 1919. a. pärast linna vallutamist meie vägede poolt.

va Velikaja umbse haru ja Moglino vahelt läbi ida suunas. Moglino rajoonist vaenlane oli juba põgenenud. Veel püsis punaseid aga Velikaja umbse haru taga, kust avati dessandile tuli. Dessant ei teinud sellest väljagi, vaid jätkas kiiret liikumist. Seda ei kannatanud punased enam välja ja hakkasid meeletult põgenema. Algas võidujooks Velikaja poole. Punased jõudsid siiski enne jõe äärde ja hakkasid paatidega üle minema. Esimesed pääsesid üle. Viimastest jõudis aga ainult üks paat teisele kaldale ja sealt hüppas välja üksainus mees. Umbes 40 punast neelas jõgi. 19 jäi vangidena meepoolsele kaldale.

Samal ajal kui soomusronglased pidasid jahti punastele Velikaja ääres, arenes partisaanide ja soomusautode pealetung edukalt kivitee suunas. Viimast vastupanu vaenlane avaldas vahetult Pihkva ees Butörki, Zabolotje küla juures. See murdis varsti ja kella 19.00 paiku sõitis meie 3 soomusautot (vahepeal oli kohale jõudnud ka s/a „Kalevipoeg“) linna sisse. Soomusautode ees lendas õhku kivitee sild üle Velikaja. Linnas valitses rõõmus ärevus. Majadest lehvitati taskurätte, pilluti lilli ja hüüti päästjatele hurraa. Soomusautode kannul tõttasid linna partisanid. Kell 19.20 partisanide pataljoni ülem ltn. J. Unt märgeb oma teatises Soomusrongide Divisjoni Ülemale, et partisanid on Pihkvas ja Pihkva sillad on õhku lastud.

Linna idaosas oli vaenlane veel sees. Tekib hõre tulevahetus üle jõe. Kella 22.00 paiku see vaikib. Vaenlane jätab linna maha. Velikaja idakallas mustendab rahvahulgast, kes on huvitatud võitjate saabumisest. Saabub auto polk. V. Puskari, polk. E. Kubbo ja kpt. V. Mutiga. Punased olid kõik paadid teisele kaldale viinud. Meepoolselt kaldalt hüütakse, et tooge paadid üle. Keegi noormees, Pihkva eesti koolipoiss, hüppabki paati ja sõuab üle. Paati asuvad V. Puskar, E. Kubbo, V. Mutt ja J. Unt. Rahva hurraahüüete saatel paat sõuab üle. Muide, esimese paaditüüpe jõeforsseerijate tulejõud: ltn. J. Undil karabiin käes, teistel kõige rohkem revolver taskus. Vaenlane põgeneb tagasivaatamata ida poole. Kõrgem juhatus näeb mitu päeva suurt vaeva laialijooksnud väeosade kokkukorjamisega, et lõpuks siiski organiseerida midagi kaitseliini taolist ida pool Pihkvat.

Pihkva oli vallutatud. Hülgav lehekülj Vabadussõja ajalukku oli juure kirjutatud. Vaenlane oli löödud rängalt. 1000 vangi ümber langes meie vägede kätte. Peale selle väga rikkalikult mitmesugust sõjavarustust. Sealjuures meie vägede kaotused olid võrdlemisi väikesed. Imevähe kannatas Kuperjanovi partisanidest ja soomusautodest koosnev grupp, kelle õul lasus Pihkva vallutamise pearaskus. Selles, Pihkva vallutamises peaosas mänginud grupis, oli ainult 7 haavatut, langenuid mitte ühtki.

Õppursõdurina taandumas Narva alt.

Res.-leitnant G. Tasuja (G. Loorenzi) mälestusi.

S. Baumann.

Okupatsiooniväed on lahkumas. Sakslaste raskelnaelutatud saapatallad mõõdavad kiirel matkal meie kodumaa pinda, ikka piiri poole.

Narva on juba tühi.

Meiegi meeste tillukesed salgad on end rutuga kokku löönud, taibates parajat juhtu, et haarata maariba järele, mis meile määratud, ent mida meile ei taha loovutada võõrad ja võimsamad. Ning vaist ütleb meestele, et on tulnud paras aeg.

Üle piiri ja Narva jõe sildade valgub aga maale uusi väe jõuke, küll mitte enam kiivreis, ei, halle punaväelaste kolonne valgub meile, alles sakslaste saapataldadest sõtkutud maale.

Oleme viimased lahkujad piirilinnast, meie 22-meheline „väeosa“, kellest suurem osa kesk-kooliõpilasi. Oleme endile igaüks hankinud sakslaste lamedapõhjalised kiivrid, nende all kokkuliitunud sinisekandilised kooli vormimütsid või kirjud „sonid“. Relvi ega vormikuubi pole. Olen kõik püssid ja vähemad relvad „ladust“ välja annud, milline asub linna raekojas, ja mille ülemaks imelikul kombel olengi sedapuhku ma ise.

Viivitame ikka veel. Poistel on vist lahkuda kahju — vaenlane siinsamas püssipaugu vahemaal ja meie peame ära minema! Või mine tea, vast mälestub mõnel pisaraidpühkiv ema, vend, või õde. Aga oleme mehed, meeste südametega, mis sellest, et kiivrite all kigarduvad vormimütsid. Isa annab mulle oma pika kasuka ja läheme järele juba taganenud „väeosadele“ — kusagilt peab ju saama varustust ja relvi! Ja kui me siis kord tuleme... aga mõelda pole aega.

Matkame linnast välja mööda maanteed. Hilissügisene, vinke detsembrituul haarab kuuehõlmadest ja torgib poiste kiivrihmadest ümbritsetud nägusid. Sõjameeleolus too sügisituul tundub veelgi õelamana, ja et pole kübetki lund, mida haarata, selles vihas vist torgibki meid.

Matkame pimedas ööni. On möödunud Härmanäe, Laagna, Vaivara mõisa. Rongepole. Teisel pool Vaivara jaa maanteel ligineb raudteeliinil pöörangu taha nägemise vahemaani mingi vaguniterida, mis seisab seal nagu eelajalooline sisalik. Pole aega ega

tule pähe kellelki küsida, mis imeelukas seal peatub. Alles hiljem saan teada, et too olnud meie esimene soomusrong...

Jätkame teekonda pealinna poole. Mõõdume Orust, Tõilast. Jõhvis tabame tõesti rongi. Õhtupoolikul oleme pealinnas. Teame, Sõjaministeerium asub Pagari tänaval. Marssime selle ette ilusti rivvisäietult nagu väeosa kunagi ja just allavajuv sügispäike pörkab üksikute kiirtega tagasi meie lamedapõhjaliselt kiivreilt. Oleme sõdurid ja tahame minna liinile, antagu meile relvi ja laske-moona!

Kellelgi pole aega meid õieti vaadata. Saadetakse kiiruga Liiva kasarmutesse, seal saame kõhud sooja suppi täis ja siis Kaitse Liidu staapi. Seal sünnib meiega tõeline muudatus. Saame kõik ilusad valged joppkasukad, paksud vattpüksid ja valitud kuued. Suured Ameerika „tankid“ ei sobi küll tolle meie sooja dressiga, aga soe on.

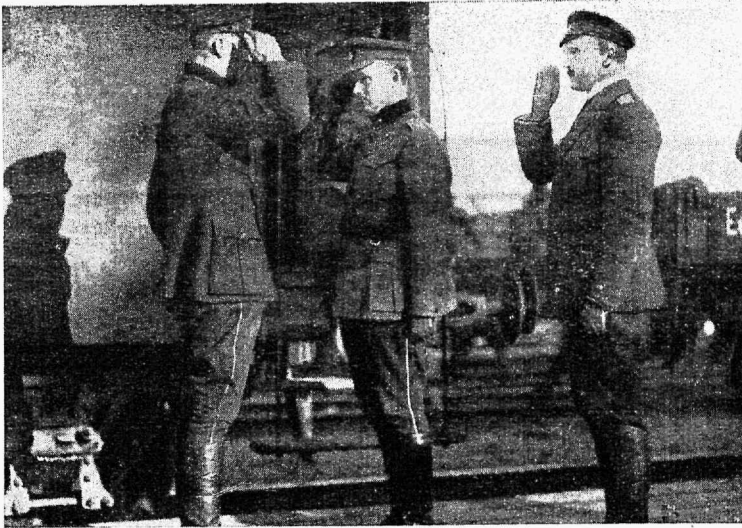
Haarame igaüks niipalju padruneid, kui meile aga antakse ja Jaapani lühikeseraualised vintpüssid. Ja meil hakkabki ka signema õige sõjamehe meeoleolu. Tunneme endid nii kindlatena vintpüssiga õlal, et võiksim teaganema lüüa kas või kogu Venemaa punaväed, et nende jalataldade alt vabastada kodumaa.

Liinile! — on kõigi esimene, ülim ja ühine soov. Tahame leida kapten Lareteid, kes oli Narva komandandiks, meist moodustas salga ja minu pani „laskeriistade lao“ ülemaks. Loodame teda tabada Jõhvis, aga seal teda pole. Olevat läi-

Pihkva raudteejaama esisel 1919. a. suvel.

Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. L a i d o n e r vestleb Vene partisaanide salga ülema polk. S. Balahhovits'iga.

Soomusrongide Divisjoni ülem polk. K. Parts raporteerib Pihkva jaamaesisel Sõjavägede Ülemjuhatajale kindral J. Laidoner'ile, pärast Pihkva vallutamist meie vägede poolt.

nud moodustama mingisugust patareid, aga keegi ei tea õieti kuhu.

Jõhvis formeeritakse parajasti 4. jal. polgu II pataljoni ja meie olevat just parajad poisid sinna.

Poistes on kärsitust, mida pole kusagile mahutada ja kuuldus, et peame jääma siia varuks, tekitab ärevust. Püütakse selgitada polgu ülemale polk. A. Seimann'ile poiste soovi. Mu seljataga seisab „väeosa“, rusikad kõvasti surutud joppkasukate taskutesse, silmad kiivriäärte all ootusõhinast läikivad.

Nähakse vist, et võimata on neid sangareid siin tegevuseta kinni hoida. Ei küsitagi õieti, kes oleme, kust tulnud, või kust saanud varustust, pikemata antakse meile üle laskemoona vankrid ja kästakse viia liinile, õieti teadmata, kus too asub või kust võiksimme leida väeosa, kellele seda üleanda. Saame neli vankrit padroneid ja kuulipildujalinte; koormad on nii suured, et keegi ei julge enam sinna otsagi ronida. Käime jala hobuste ees, kõrval ja taga, puhkame aegajalt jalgu ja tõmbame suitsu, niipalju kui kellelgi säilinud.

Päevade ja ööde arvu ei oska enam loetleda. Tead ainult, et päeva järele tuleb õhtu, siis öö, siis hommik ja siis jälle päev. Neid on olnud tuuliseid, vihmaseid ja külmi, aga see kõik pole praegu oluline, tähtis on vaid, kui kaugelt kostuvad püssipaugud, kui tihe on kuulipildujatuli ja kas pole kusagil näha liikumas halle kogusid.

Kohtame väeosa, kellele peame üle andma laskemoona, päris juhuslikult kusagil Tiirsamäe lähedal hommikusel aovalgel.

Siingi ei teata midagi kapten Lareteist, — olevat patareid „tegemas“, aga kus, seda ei tea keegi.

Kusagilt Vaivara mägede poolt on kuulda ägedat püssipraginat, siis valgub see pisut ranniku poole, harveneb ja algab siis uue hooga. Sinnapoole suunduvadki laskemoona vankrid. Meil soovitatakse minna Voka postijaama, seal saavat süüa, seal olevat veel teisigi ja liingi polevat enam kaugel.

Suundume läbi metsatihniku postijaama poole. Kõhud on tublisti tühjad ja puhatagi tahaks pisut, kui oleks aga aega ja koht, kuhu pikali heita.

Vallamajas on kaunike kogu samasuguseid sõdureid nagu meiegi. On 4. jal. polgu I pataljoni üksikud salgad.

Meie „väeosa“ saabudes tuuakse parajasti haavatuid, sealtpoolt, kust teel kuulsime püssipraginat. Õieti meie polnudki veel omi mehi haava-

tutena näinud. Oleme küll näinud surnuid sakslasi ja kangekskülmanud punaväelasi, aga omi mehi haavatuina näha oigamas, veriste, ärarebitud liikmetega, manetult recõlgedel lamamas, see on hoopis midagi muud. Poiste näod kiivrite all on tõsised. Nordmann, pikk laiaõlaline poiss keskkooli viimasest klassist, pöördub kõrvale ja vannub tasakesi. Oleme unustanud tühjuse kõhus ja pikaliheitmise vajaduse. — Kui palju verd võib siiski joosta inimesest! Lumetu maapind muutub sellest laiguliseks.

Kusagilt on saadud tublisti loomaliha, ja kulgi see on vintske ja kõva, maitseb ta parem kui mahlakaim põrsapraad. Tuleb tõeline sõjamehe uni, mida meist keegi veel pole varem maganud. Põhjalik ja kõike unustamapanev. Pole vaja ei patju ega vaipu, ei lahtirõivastamist ega öösärke ja kui keegi sellele mõtlebki, siis tundub see legendaaarse ja kauge muinsusesemena.

On möödunud mitu päeva. Luusime ümber vallamaja ja kuulatame paukude sihis. Kord need lähenevad, kord jälle kaugenevad, kalduvad vasemale ja siis paremale. Tuuakse mõned haavatud, nüüd oleme aga juba nendega harjunud ja keegi ei kaota enam oma rahu.

Ühel päeval tekkib väike vahejuhtumine. Sööme parajasti 4. jal. polgu 5. rooduga kapsasuppi, kui uksevahelt poetab end sisse väike vanamees. Nägu on tal üleni kasvanud karvadesse, sall ja ülestõmmatud kasukakrae katavad seda omakorda, nii et õieti pole midagi nähagi, ainult väike sed silmakesed käivad teravalt pilludes ringi ja pilguvad õige tihedalt.

„Tere ja jõudu ja kas kommunistid on juba lähedal...“ Mees tahab jätkata sama hingelõm-

bega, aga peatub siiski. Meiega ühes sööb suppi pataljoniülema kapten Liivak. Ta kogu on kumardunud üle supinõu, ratsapiitsa ots, mis taskust ulatab välja, teeb võnkse iga lusikatäie juures. Ta ümiseb midagi oma supikaussi, aga sõnu sellest ei kujune.

Vanamees astub sammu ettepoole ja asetab oma karvamütsi pinglotsale.

„Te vist siin ootate kommuniste, aga tulge ja vaadake kord, missuguseid komiteid teil seljataga tehakse...“

Pataljoniülem ümiseb jälle midagi ega vaatagi vanameest. Viimane ei ootagi, et keegi vastaks midagi, vaid seletab pikalt ja laialt, kuidas Pühajõe mõisa rahvas, sepaga eesotsas, moodustavat punaseid komiteid, seletab ja üha piilub näokarvade vahelt ringi. Aga jutt ei mõjuta palju pataljoniülema, ega meid kedagi. Vanamees ootab ukse kõrval kuni meie lõpetame söömise, olgugi, et keegi teda pole käskinud oodata. Paneme kõik lusikad kõrvale, kapten Liivak tõuseb püsti ja tõmbab kopsud õhku täis. „Mine vaata, mis komiteed need on,“ ütleb ta siis mulle nii muuseas.

Läheme juhutatuna vanamehest mööda küla- teed. Komitee peksab paraajasti rehte. Ma ei näe midagi kommunistlikku selles, et inimesed on kokku tulnud, peksma juba niigi hiljaks jäänud vilja. Sepp on suur ja laiaõlaline. Mu poisid asetavad endid ta ümber, aga kõigil on tunne, et kui too hiiglane võtaks vaevaks kord oma kätt liigutada, meist vist küll keegi ei jääks püsima jalga- dele. Aga sepp seisab, käed seljal ja jalad hargis, vaatab väikest vanameest ja kordab ainult kolme sõna: „Ah sa kurat!“

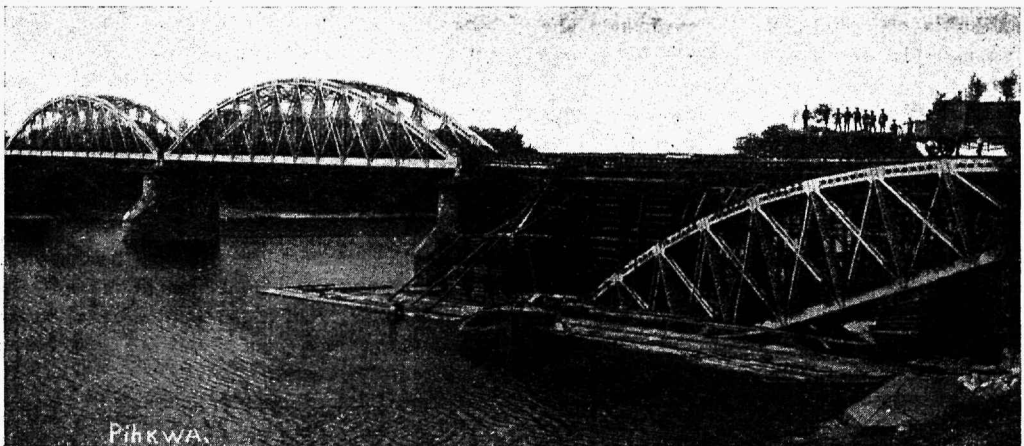
Väike vanamees, saame teada, olevat mõisa aednik, kes sepaga juba pikemat aega ägedal sõja- jalal. Ta kutsus meid oma majja. Pärnis oivalise söögilaua on meile katnud käbe perenaine. Isegi suitsusink ja munad, mida polnud nähtud enam kaua, ilutsevad muude palade kõrval ja mahukas

pudel punast jooki, mis kindlasti paneb pea kihise- ma. Laseme endile kõik hea maitseada. Pere- mees on kärmas punast jooki klaasi kallama ja perenaine toob aina toitu juurde pajast ja pan- nilt. Vaatan, kuidas poisid muutuvad õhetava- näolisiks ja mu endagi mina tundub nagu kuuma vette kastetuna. Peremees on mu kõrval ja sele- tab üha tema poolt süüdistatavate vaenulisest suh- tumisest meie vägedele. Ta jutust selgub, et ongi asjata neid veel viia vallamajja või midagi pike- malt küsida, nagu nii salgavad, parem juba samas maha kõmmutada! Aednikul näib selle kõmmu- tamisega olevat väga kiire.

Võtame viimaks kaasa vahialustena viis meest ja ka aedniku enese kuuendana. Ta viivitab pisut ega taha tulla, aga manan oma näole kõiksundiva ilme, mida iga sõdur peab hoidma varuks, ja aed- nik surub karvamütsi silmadele ega pole enam sugugi nii käbe ega kärmas.

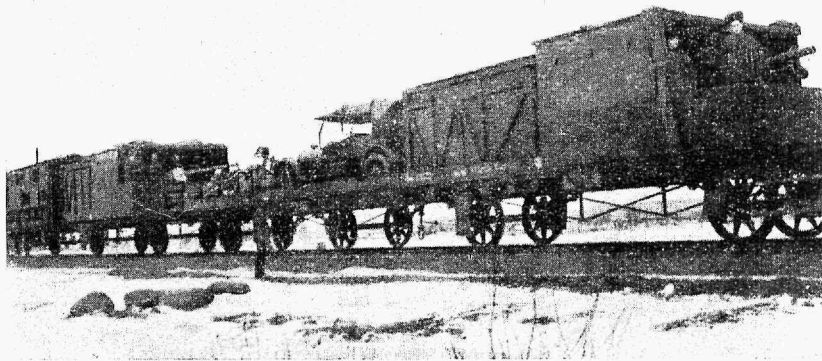
Pataljoniülem küsitleb kõiki üksikult hääle kurjalt kähisedes ja ta piitsaots väriseb paha- ennustavalt. Talumehed on hirmunud ja seleta- vad katkendiliselt, kuidas nad tulnud kokku vilja peksma. Vili murenevat vihkudes ja leiba olevat veel ainult nälja kustutuseks. Lahkun toast, ega kuule enam õieti, mida ütleb kapten Liivak, aga vähe aja pärast väljuvad mehed õnnelikkude nä- gudega. Aednikul kästakse sisseastuda ja kui uks ta järele sulgub, kuulduv ratsapiitsa plaksatusi.

Mehed hakkavad küla poole minema. Sepp vaatab ukse poole tagasi, mille tagant kostub kahtlaseid hääli ja kordab mitu korda: „Ah sa kurat! Ah sa kurat!“ Likvideerides „komiteid“, pole me märganudki, et on tulnud käisk asuda Konju külla, vastu punaväelastele. Võtame kohe suuna sinna, aga vaevalt kohalejõudnud veendu- takse, et on võimata püsida siin. Mitte üksi eest pole vaenlase surve üle jõuliselt tugev, vaid ta ti- kub rannikutpidi ka seljataha. Peame tahes- tahtmata tagasiminema. Suundume tagasi posti-

Punavägede poolt purustatud raudteesild Pihkvas Velikaja jõel, meie vägede poolt ajutiseks liiklemiseks kordaseatuina.

Soomusrong nr. 1 („Kapten Irv“) Irboskas veebruaris 1919. a.
Platvormil sõjasaagina saadud „seltsimees“ J. Anvelt'i auto.

jaama poole, aga kuulipildujad pannakse raskema meie lähenedes, sest postijaam on juba punaväelaste käes. Neid on nüüd meil küljel ja seljataga. Istume 5. rooduga külas ümberpiiratult, nagu hiired lõksus. Postijaamast tulistatakse, mõisast pauguvad püssid, eestpoolt metsast sajab maksimumi kuule. Kapten Mets, meie roodu ülem, ei mõtlegi taanduda enne, kui selleks pole korraldust. Aga seda just ootame asjata selles olukorras! Leitn. Asmus saab rooduülemaks viimaks niikaugele, et võime taanduda meilegi. Ent nüüd pole enam teist taganemise teed, kui läbimurda vaenlase ahelik.

Kartulipõllu serval, metsaveerel liigub halle kogusid ahelikus, joostes edasi, laskudes ja jälle joostes. Meie jookseme samuti. Varjame endid kartulikuuhjade taha ja tulistame tuliseks omad püssirauad. Mu „parabellum“ paneb käe võppuma iga lasu juures, toru on nii kuum, et jätab külgepuutumisel käele punaseid plekke. Ainus kuulipilduja, mille rattad puupunnidega on alla kinnitatud, on Nordmanni käsutuses. Ta veab selle kartulikuuhja otsa ja tulistab punaväelaste ahelikke lakkamatalt, nagu enesel kiivri all tahmane ja hiline.

Vastase aheliku keskoht on hõrenenud, suundame relvade tule veelgi rohkem sinna. Punaväelased pole küllalt kärmed ja meie pääsemegi ahelikust läbi. Ruttame siis igauks, niipalju kui suudame. Metsatihnik püüab kinni järeltulistajate kuulid ja kändude ning mätaste taga pole kuigi ohtlik liikuda. Surume endid tihnikust läbi metsaservale. Eel on lai heinamaa, mida kulgeb jõgi; sellel põlevad sillatalad ja käsipuud. Loobime kokku põlevaid notte, et pääseda üle. Punaväelased on jõudnud metsaservale ja kuulide undamine tiheneb. Jookseme üle heinamaa. Mu kõrvale kukub üks eelviimaseklassi õpilasi. Kiiver lendab tal peast, samuti sinisekandiline koolimüts pajupõõsa kõrvale. Aga pole enam aega

tagasivaadata; näen veel vaid, kuidas valge kasukas värvub punaseks.

Põgeneme üle purustatud sildade, üle põldude ja heinamaade. On õhtu, kui jõuame Jõhvi jaama. Siin valmistatakse vasturünnakule. Kellelgi pole aega meid õnnitleda pääsmise puhul, ei panda lähelegi, et meie „väeosa“ on toime saanud kangelasliku teoga. „Aha, olete tagasi. Minge Jõhvi kirikumõisa, seal saate süüa.“ Aga kirikumõisast saadetakse meid Mägara tallu, umbes 10-kilomeetrilise vahemaaga,

seal olevat ka süüasaamise lootusi rohkem.

Oleme nagu nõorist tõmmatavad linasõdurid: jalad liiguvad justkui üleskeeratult. Keegi ei oska enam headmeeltki tunda, kui lõpuks istume supitaldrekute taga. Poiste näod on apaatsed ja haled. Seegi ei häiri enam kedagi, kui valvepost teatab, et punaväelased liiguvad jälle rannikujoonel meile seljataha. See on ju loomulik, et nad liiguvad ja miks siis mitte seljataha, kui tee on vaba! Peab korraldama vasturünnaku, see on selge, aga kas jõuame enam seda!

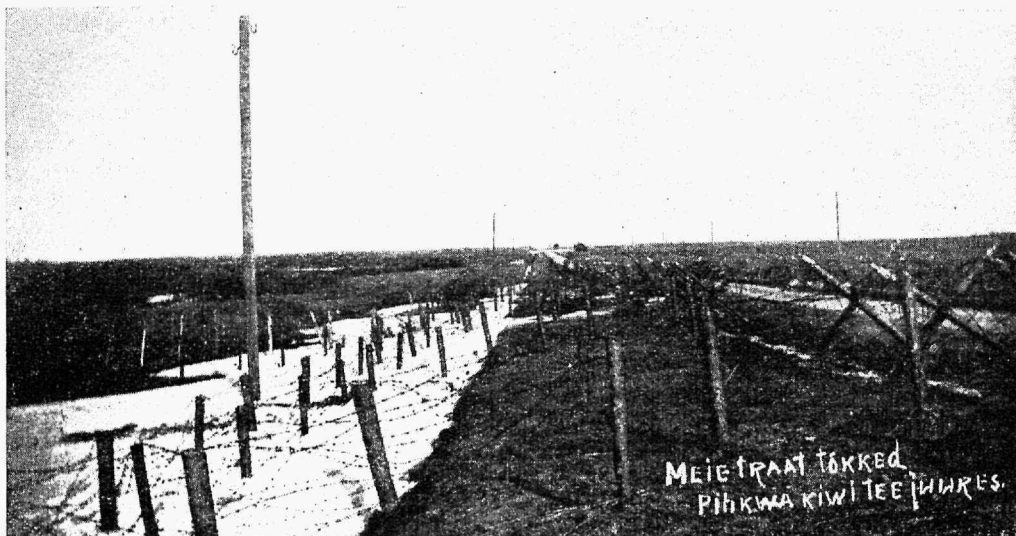
Matkame tagasi Sompja jaama ja sealt kiiruga edasi koos soomusrongidega. Püssis on väike peatus. Peame minema Püssi mõisa. Seal pidime ka keha kinnitama, aga selleks ei leidu aega. Kui saabume tagasi jaama, pole seal enam kedagi. Soomusrongid ja jalaväeosad, kõik on juba läinud. Jälle tuleb meil järelnatkata. Öö saabudes asume teele. Üksikuid lumehelbeid poeb meeste kasukakrae vahele ja kukub nägudele. Mõõdame raudteeliipreid oma paksude „tankitaldadega“. Silmad on kõigil pooleldi kinni, mõned päris magavad jalgadel, mehaaniliselt edasiastudes. Teame, et tuleb minna edasi, kõik muu on tähtsusetu.

Sügisene hommikupäike peab olema kerkinud juba ammugi, aga see on peitunud hallide pilvede varju, vaid tuhma hommikuvalgust laskub raudteerööpmetele ja teeäärsetele kuuskedereale. Tollel ämaras valguses hakkavad paistma punarohelised semafori tuled, siis jaamakontuurid; pöörangute tuled taga silmad hakkavad seletama vaguniteridu. Mehi liigub jaamahoone ümber valgeis joppkasukais, mis eralduvad teravate laikudena poolpimedusest.

Oleme jõudnud Sonda jaama.

Siin valmistakse vastulöögiks.

Laskume ooteruumi pinkidele, püssid kaenla all, kiivrites pead ette kallutatud, ja ükski ei liiguta ennast enam. Poistel on nüüd juba seljataga

Meie traattõkkes Vabadussõjas Riia-Pihkva kiviteel, Irboska lähedal.

liinisõduri esimesed kogemused ja vist annab üleminekukontrast koolipingist sõtta end liialt teravalt tunda. Kellelgi ei tule pähe küsida, kuidas oleme sattunud siia. Süüasaamise lootused kaovad enne, kui see veel saab tekkidagi. Kibedust tuksatab kõiki suunurges ja kui keegi tulebki veel küsitlenu, surume suud kõvasti kinni ja keegi ei vasta midagi.

— „Mis neil meestel viga on,“ küsib keegi ooteruumi uksele, „väsinud, mis?“

— „Jah. Ja nälginud,“ vastan ülesvaatamata.

— „No, kas süüa siis ei saa?“

— „Pole.“

— „Muretsege toitu neile meestele.“ See kõlab käsuna, ja ma vaatan, kes küsundaja õieti on.

Admiral Pitka seisab uksele.

Peame minema Pada mõisa, kui tahame kustutada nälga, kuigi meelsasti istuks edasi ega liigutaks ennast enam üldse.

Istume metsaülemaja majas, kirjud vaibad poriste „tankide“ all, vaatleme Rembrandti ja Tiziani maalide koopiaid nälginud sõduri apaatsena pilguga. Sedapuhku meile „serveeritakse“ toit saali. Kattakesed ilutsevad tumedal tammepuupoleeril, mõnusa sooja supiga. Söömaaga kroonib ootamata üllatus. Leitn. Asmus on avastanud mõisa veinikeldri. Ta tuleb õnneliku naeratusega, mitu tume-roheliseks hallitunud pudelit kaenlas ja taskutes. Me välipeekrid saavad endile sedapuhku suursuguse sisu, vana, soliidid apelsinivärvilise vedeliku, mis mõnusa sooja joana alla vajub kurgust ja siis üle keha valgub laiali. Soojust hakkab tunduma kehas ja südamel; viskame relvad sinisele diivani sammetpolstrile ja kiivrid läikivale kontsertklaveri kaanele hunnikusse.

Õhtupoolikuks on meie „väeosa“ jälle „vormis“. Otsustav vastuatak tuleb Rannakülas ja

me suundume sinnapoole ülevas meeleolus. On 11. detsember 1918. a.

Pilved on vajunud taevakummi taha ja päike paiskab kiiri haardeil üle hilissügiseste põldude ja heinamaade. Poisid on saanud tagasi oma täie sõjainnu. Lauldakse täiel kõril kõike, mis aga meelde tuleb. Lagedail põldudel kajab see kaugelt ja valgub ühes päiksekiirtega kõikjale laiali. Marsime külla, nagu Napoleoni võidukas sõjavägi — nüüd võiks tulla meie vastu jälle kas või kogu Venemaa.

Külla on juba paigutatud väeosi. Koolimajas on 1. ratsapolgu 1. eskadron, umbes paarsada meest ja mis peaaegu, väljakul aurb neli supikatelt.

Siin areneb kõik nii kiirelt, et meil ei jää õieti aega ringigi vaadata. Viibime parajasti poes, kui keegi vanaema, halliruuduline suurraatik õulul, tuleb meiega vestlema.

„Ah sa ime, küll on nüüd aga palju soldateid, näe, terve väli jälle täis.“

Hüppame kohe välja, taibates, milles asi õieti seisab. Väli on tõesti punaväelasi täis ja metsast valgub neid üha juurde. Ratsaeskadron on juba väljas, varjavad endid majanurkade taha ja tulistamine algab. Külgedelt ja tagant sajab meile kuulirahet. Hüppan majanurga tagant välja, et võtta paremat seisukohta. Teravat valu tundub järsku põlves, nagu nõelapistet, mu vatitud piikstelt lendab puuvillatükke, siis tundub valu järsku ka puusas. Õieti polegi õiget valutunnet, ainult nagu oleks saanud hoobi mingi nürida esemega. Tahan ruttu astuda edasi, aga vasak puus ei paendu, jalg on lõtv ja ma vajun küljeli poolkülmelanud külatänavale.

Tulistamine on nii tihe, nagu tikiks tuhat õmblusmasinat mingit imepeenikest tikandit, ma-

jade seinad on korruga muutunud pitsiliselt läbi-
paistavaks ja õhus vilistab, nagu laulaks miljon
hiiglasääske oma inisevat laulu.

Meestel on juba tunne, et neil, kes täna endid
siit suudavad päästa, tuleb tänada taevast. Kas
juhtub keegi mu leidma siit, vilksatab mõte peas
— vaevalt küll! Katsun roomata maja poole, aga
sellel pole mõtet, seal on kuulidesadu veelgi tihe-
dam. Ei tahagi midagi mõelda, ega end liigutada
iisna hea on nii lamada seljali ja ülesvaadata.

„Oled haavatud?“, leitn. Asmus on mu kõrval,
„katsume kõhuli sinna roomata,“ ta osutab kooli-
maja poole. Veame end mööda pori edasi lähe-
ma majanurga taha. Poisid on korruga kõik mu
ümber — „anna mulle püss,“ „mulle parabellum,“
„mulle padrunid.“

— „Käige minema, läheb omal veel kõike
vaja.“

Kedagi pole veel langenud meie kahekümne-
ühemehelise „väeosa“ ridadest.

Tuleb taganeda, aga kuidas ja kuhu, seda ei
tea keegi praegu. Rappa, saame käsu, aga ees
on lage nõlvak, millel tantsleb kuulipildujate tuli
oma pöörast tantsu. Nordmann ja Asmus tõsta-
vad mu endi vahel jalule. Paistab küll meeletu-
sena hakata edasiliikuma, aga see on ainus, mida
oskame teha. Keegi pole veel julenud suuda-
duda nõlvaku poole, mis on surmavikati haardes.
Just sel minutil kostavad suurtükipaugud, meie
omad esimesed suurtükipaugud. Sel silmapilgul
on igäiks tardunud oma poosi, keegi ei mõtle
küll kindlasti tänusõnadele, aga näen, kuidas pois-
te kiivrite alt mööda tahmaseid põski valgub alla
pisaraid. Siis paiskub üle kogu küla rõkkav
„hurraa!“. Paanika, hirm, surmaõudus ja õnn
on kõik segipaisatud, mehed üigavad kasukakäis-
tega üle nägude ja karjuvad „hurraa!“

Esimesed mürsud lõhkevad külatänaval. Pole
nähtavasti vaatlejat ja kapten Laretei ei näi tead-
vat, kus õieti oleme. Aga see pole tähtis, pea-
mine, meil on suurtükid ja need lasevad.

Punaväelased on tagasitõmbunud mürskude
mõjul, ega suru endid enam nii ägedalt nõlvaku-
le. Meie salgad liiguvad juba sellest üle. Kum-
mul ja küljeli kukuvad nii mõnedki valgeis ka-

sukais kogud, mõned jäävadki nõlvakule maha,
teised tuakse kaasa, seljas või kahe mehe vahel.

Ime on siiski sündinud. Meie oleme üle nõl-
vaku ja oleme kuulnud omi suurtükipauke. As-
mus ja Nordmann kannavad mind vaheldamisi.
On veel hulk teisi, kellega sünnib see samuti.

Meie väikeste osade kohta on hulk surnuid
ja haavatuid.

Koogu mõisas on sidumispunkt ja tee sinna
tundub väga pikana. Tülikas on lebada nii teiste
õulul. Tunnen, kuidas erilist sooja valgub kõik-
jale laiali, aga valu siiski pole.

Sidumispunkti on kusagilt hangitud hobused
ja meid asetatakse regedele, terve voor ägavaid
sõdureid, mähistega peas, kehal, kätel ja jalgadel.
Tee on konarline, külmanud ja lumetu. Ree-
jalased krigisevad liival kõrvulõikavalt, millele se-
guneb hammaste tagant vallalepääsevaid oigeid.
Ma ei tunne ikka veel kusagil valu, ainult liigu-
tada ei saa.

Edasi mööduvad päevad nagu härrasmehel.
Sanitaarvagun viib meid pealinna. Daamid jaama-
des on nii helded ja lahked, et sõdurigi südame
võtavad sulama. Meid kostitatakse toiduga nii
rikkalikult, et algul arvame selle olevat unelmi.
Oleme esimesed haavatud haiglas, kuhu meid pai-
gutatakse.

Meid on ühes palatis kakskümmend, kõik
„Ranna“ mehed. Siin hakkab minagi tundma tui-
ma valu ja mingi sügav viha tõuseb, isegi ei tea,
kelle vastu. Tahtmata surud salaja padja all „pa-
rabellumi“ pära. Oleme kõik relvi kaasa toonud
ja keegi ei taha neid ära anda, ka nõudmiste
peale mitte.

Sugulasi ja tuttavaid käib meid vaatamas, mi-
nulegi saadetakse suur hulk kõike meelsasti-
sõõdavat Narva seltskonnalt, tohutupalju suitsu-
karpe ja mitu pudelit konjakit.

Meie palatis on pidupäevad. Õhk on tume-
sinine suitsust ja naeru kostab vist tänavalegi.
Haiglakomandant, kes millegi pärast ei kannu
õlakuid, on meiega päris kimbus.

Lamame ja meenutame möödunud sündmusi.
Mõtted kisuvad tagasi liinile, kus on mu sõja-
kaaslased. On neid veel kakskümmend, kui kord
siit pääsen...

Saaremaa vallutamine.

Pealtnägija jutustus Muhuväina merelabingust.

Admiral Hugo Meurer, kes juhtis 1918. a. Saksa merejõudude operatsioone Soome lahes ja Ahvenamaa saarestikus, kirjutab 1922. a. ilmunud raamatus „Auf See unbesiegt“ (lhk. 159): „On suurel määral reserv-tüürimees Laudoni teeneks, et tema juhtimisel pääses laevastik tundmata väina kaudu sihile. Laudon oli rahualal laevakaptenina põhjalikult õppinud tundma laevateid Soome saarestikus ja oli Maailmasõja ajal veeluste paatide retkeli Vene vetesse avastanud tundmatu laevate, mille kaudu pääsesid ka suuremad laevad õnnelikult oma sihtkohta „Eckerön saarele.“ Raamatus „Unsere Marine im Weltkrieg 1914—18“ kõneleb Eberhard v. Manteyn sama kiitvalt tundmatu Laudoni teenetest Saksa merejõudude tegevuses Balti merel ja Soome lahes.

Reserv-tüürimees Hugo Laudon.

Kes on siis see reserv-tüürimees Laudon, kelle nime mainitakse kiitvalt Saksa meresõjalaaloos ja missugune osa oli tal Maailmasõja ajal Saksa sõjalaevastiku tegevuses Balti merel?

Vastuse sellele küsimusele annab äsja Soomes ilmunud raamat „Sotaluotsin salaisuus“ (Sõjalootsi saladus), milles Hugo Laudon jutustab üksikasjaliselt oma osast Balti meres tegutsevates Saksa merejõudes. See sisaldab peale hulga huvitavate üksikasjade Saksa veeluste paatide tegevuse kohta Maailmasõja ajal, veel ka Eesti lugesiaiskonna erilist tähelepanuvääriva osa, milles Laudon kirjeldab Saaremaa vallutamist ja Saksa laevastiku tungimist Riia lahte ja Muhu väina. Kuna Riia lahes ja Muhu väinas tegutsev Saksa sõjalaevastik miiniväljade vahel ristles Laudoni, kui laevastiku lootsi juhtimisel ja seega Laudon esimesena tungis ka Muhu väina, siis elas ta kõik lahingud isiklikult kaasa. Seega saavad lugejad kuulda Muhu väina vallutamise üksikasju esimesest allikast.

Hugo Laudon on pärit Hamburgist. Ta on sündinud 1883. a. Laudoni esivanemad põlvnesid Šotimaalt, kust nad välja rändasid Saarimaale. Üks Laudonitest oli tuntud sõjamees maršal Laudon, kes oli algul Friedrich Suure ja hiljem Maria Teresia teenistuses ja kes lõi Kunersdorfi lahingus kuningas Fredericki. Maršal Laudon sündis Liivimaal. Reserv-tüürimees Laudon hakkas merel sõitma õige noorelt. Ta sõitis tüürimehe ja kaptenina peamiselt Balti merel. 1907. aastast kuni Maailmasõjani viibis ta kord Eesti, siis jälle Soome vetes. Juba varakult tundes huvi sõjalootsi tegevuse vastu hakkas Laudon põhjalikult uurima laevateid. Omal algatusel avastas ta näiteks Soome saarestikus mitu uut laevateed, millest venelastel ja ka soomlastel polnud aimugi. Kui Maailmasõda puhkes lahti, sai temast veeluste paatide loots. Ta tegutses peamiselt veelustel paatidel „U.C. 57“, „U.C. 58“ ja „U.C. 78“. Et Laudon tundis eriti hästi Soome saarestikku, siis asus ta kohe sõja algul veeluste paatidega blokeerima Rauma ja Mäntylundon sadamaid. Tal õnnestus Põhja lahes ja Ahvenamaa merel ajuti laevadeliikumist täielikult lõpetada. Kümned ja kümned kaubalaevad lasti põhja ja paljud saadeti, kui peal oli hinnalisem laadung, abilaeva-

dega Liibavi. 1916. a. tegutses Laudon koguni ka Hango all. Saksa veeluste paatide tegevust Vene vetes on hõlbustanud veel see, et Saksa agentidel oli õnnestunud saada ühelt Vene mereväe ohvitserilt miiniväljade kaarti „vaatamiseks“ 30.000 kuldrubla eest. Kui Kuramaa vallutamise järele Saksa vägede juhatus otsustas hävitada Vene sõjalaevastiku baasi Muhu väinas ning okupeerida Saaremaa, kutsuti Laudon puhkusest Liibavi ja määrati Riia lahte tungiva laevastiku lootsiks. Kuidas Muhu väina operatsioon teostati sellest jutustab Laudon ise:

Ettevalmistused Liibavis.

„Riia ja Dünamünde vallutamise järele puhati veidi ja arutati mis sihis nüüd peale suruda. Sõna Saaremaa libises nii mõnelgi üle huulte. Ühel päeval hakkas Liibavis voolama hallivatimehi. Tuli jalaväge, suurtükivälasi, jalg-rattamehi ja voore voori järele. Mehed kõnelesid, et minnakse üht inglaste käes olevat saart vallutama. „Üks laskemoona voori meestest oli pärinud Laudonilt, kas see saar on ka nii suur, et sinna maksab minna. Ka eraisikud märkasid, et valmistatakse kuhugile minekuks, aga kuhu seda ei teatud. Alles siis kui hakkasid sadamasse saabuma miinitraalerid, torpeedopaadid, kergeristlejad ja mahukad veolaevad, selgus kõigile, et seisab ees merereis. Sõdureile, kes juba aastaid olid võidelnud läänerrindel kaevikus ei tundunud merereis kuigi meelitatavana.

Öid ja päivi valmistuti palavlikult teekonaks ja kogu linn oli täis segadust. Millalgi varemalt polnud Liibavi nii täistuubitud inimestest. 6. oktoobril 1917. a. siirdus laevastik ja sellega kaasa Laudon, Liibavist Vindavisse. Mõni päev hiljem algasid teekonda ka teised väeliigid lootuses, et juba järgmisel päeval hakkavad mürisema Tagalahes suurtükid ja võib minna maale. Kõikjal valitses närviilikkus, igat viivitust kiruti. Traalerid olid juba puhastamas Irbeni väina miinidest, et laevastik saaks tungida Riia lahte ja Muhu väinas sulgeda Vene vägede taganemisteed. Seda ülesannet ei loetud just kergeks. Irbeni väin oli täis mitmetliiki miine, Sääre neljatoruline 30,5 sm. patarei valitses 20 kilomeetri ulatuses Irbeni väina üle ning neid hiiglaste abistasid veel kaheksa 15 sm. suurtükki. Saksa miinitraalerid olid pidanud juba mitmel korral varemalt nende pärast katkestama oma töö.

Teel Irbeni väina.

14. oktoobril 1917. a. kell 6 hommikul sai osa laevastikku, eesotsas ristleja „Kolbergiga“, millel oli ka loots Laudon, käsu alustada miinidest puhastatud teed mööda rünnakut Riia lahe suunas. Pooleteise tunni pärast hakkas paistma Sääre valge tuletorn, mille taga teati asuvat vaenlase suurtükke. Ei möödunudki palju aega, kui hakkas sadama kaugel eemal laevast pomme ja vesi tõusis sammastena taeva poole. Patarei oli avanud tule. Aga... Saksa laevad polnud jõudnud veel patarei laskenlatusse. Laevade ja patarei vahet oli vähemalt 30 kilomeetrit. „Oleks nad lasknud Saksa laevastikul jõuda laskekaugusesse“, ütleb Laudon, „siis oleks

Soomusrong nr. 3 suurtükiplatvormil meie soomusrongide pealetungi eel
Petseri lähedal 13. veebr. 1919. a.

võinud patareid teha palju kurja esimestele laevadele”.

Admiral, nähes et patareidele lähenemine võib saada hädahohtlikuks kergetele ristlajatele, andis käsu taandumiseks ja lasti heita ankrud välja. Kell 4 pärast lõunat tuli nähtavale Säärest lääne poole musti suitsupilvi: osa Saksa laevastikust lähenes poolsaarele täie auru all. Peagi sülitasi suurtükid tuld ja granaate kukkus Sääre patarei ümbrusesse. Tulejoad sühtasid ka patareid. Tulevahetus kestis ainult mõned minutid, siis tõmbus Saksa laevastik tagasi. Sääre patareide pommitamise eesmärk oli hirmutada venelasi, kuna Sõrve poolsaare kael oli juba sakslaste käes. Ööl nähti Sääre patarei ja Sõrve poolsaare kohalt ülles tõusmas suuri tuleleeki: venelased, nähes et enam ei ole pääsmist, olid hakanud põletama hooneid. Lenjurit teated, nagu oleks patareide meeskond juba päev tagasi Sõrvelt lahkunud, osutus ebaõigeks.

Sõrve-Sääre vallutamine.

15. oktoobril jätkati teekonda miinidest puhastatud vabat sõiduvett mööda ja juba oldi Saaremaast umbes 20 kilomeetri kaugusel, kui läänest „Kolbergile” toetuseks saadetud teine Saksa laevastiku osa, mis oli kõvendatud kahe lahinglaevaga, avas marutule Sääre patareide suunas. Patareid aga ei vastanud. Hiljem saadi vangidelt kuulda, et osa patarei meeskonda oli lahkunud laskmise ajal. Paks suitsupilv kattis Sääre kindlust, tuletorn põles ja plahvatasid laskemoona tagavarad. Seal pidi olema täielik põrgu. Kell 4 p. l. lõppes laskmine ja venelased lahkusid kindlusest, enne seda süüdates viimseid ehitusi ja õhku lastes patareid. Siiski sattus vallutajate kätte mõndagi tarvita-miskõlbulist.

16. oktoobril teatati miiniraaleritelt, et laevatee on miinidest puhas. Tõeliselt ei olnud aga matk hädahohtu, sest venelased olid paigutanud miinid väga osavalt ning nende püüdmine nõudis palju hoold. Saksa laevastik oli sunnitud

aeg-ajalt peatuma, kuni üksikuid hulkuvaid miine püüti. Teel Sääre poolsaare suunas tuli vastu üks traaleritest, pukseerides praami, millel oli umbes 300 vene sõdurit, naist ja last. Need olid pagulased Sõrvest. Vene veolaev, mis pidi praami viima reisijatega varjulisesse kohta, oli Saksa sõjalaevastikku nähes põgenenud ja jätnud praami merele saatuse hooleks.

Inglise veetalune paat ründab.

Kui Saksa laevastik oli pääsenud läbi Vene miiniväljade vabasse vette, hingasid kõik kergemalt. Vene laevastik pidi ilmuma peagi vaatepiirile. Kuid lennukitelt saabus teade, et see on ootamatult siirdunud Muhu väina. Kell pool viis anti veetaluste paatide häire. Eesreas sõitsid lahinglaevad „König” ja „Markgraf” ning nende järele „Kolberg”, „Strassburg”, „Augsburg” ja teised. Lahinglaevadelt oli nähtud veetalust paati üsna läheduses. Algul arvati, et on tegemist oma veetaluse paadiga, sest vaenlane harilikult nii lähedalt ei ründa. Ootamatult saatis aga veetalune paat 2 torpeedat lahinglaevade ja ühe torpeedo traalerite emalaeva „Indianola” pihta. Torpeedod lahinglaevu ei tabanud, kuid „Indianola” sai rängalt vigastada. Veetalune paat sooritanud oma töö, sukeldus kiiresti ja kadus. See osutus Vene teenistuses olevaks Inglise veetaluseks paadiks. „Sel kaptenil pidid olema tugevad närvid”, ütleb Laudon.

Tagalaha kaudu Saaremaale maandunud Saksa maaväelt saabus kohe pärast seda vahetuhtumist palve laevastikule rutata neile appi, sest Vene raske suurtükivägi takistavat nende vasemat tiiba Orissaare juures. Laevastik võttis kursi Muhu väina suunas. Ilm oli nii pime, et lahinglaevadele teenäitamiseks olid traalerid sunnitud teed tähistama valgushoidega. Pimeduse tõttu oli laevastik aga sunnitud kell pool kaheksa õhtul asuma ankrusse. Põhjapool oli näha suurtükitald. Seal Muhu patarei Vene laevastiku abil pommitas sakslasi. „Vaatepilt oli kaunis”, ütleb Laudon. Hiljem oli selgunud, et venelaste suurtükitald oli teinud vähe kahju.

Merelahing Muhu väinas.

17. oktoobril varahommikul laevastik viinas omad ankrud ja algas otsustav retk Muhu väina. Kell 7 hommikul kerkisid Eesti ranna poolt nähtavale Vene hävitajad. Saksa laevastik avas tule 20 kilomeetri kauguselt ja venelased kadusid täie auru all Muhu väina suunas. Kell pool kaheksa hommikul kerkisid silmapiirile paksud suitsupilved; lähenesid Vene laevastiku peajõud. Täie auruga olid sakslaste poole kihutamas lahinglaevad „Slava“, „Graždanin“ ja „Bajan“. Saksa laevastiku eel liikuva traalerite jõugu hulka hakkas peagi sadama terast Muhu saarel asuva „Voi“ patareid, Virtsu patarei ja Vene lahinglaevade suurtükkidest. Mõlemad Saksa lahinglaevad kihutasid vähe ettepoole ja panid ka omad tuletornid laulma. Algas suur lahinglaevade vaheline kahevõitlus suurtükkidest, millest osa võtsid ka Vene rannapatareid. Saksa vähemad laevad tõmbusid tagasi umbes kolme kilomeetri kaugusele lahinglaevadest ja sealt oli väga huvitav jälgida hiiglaste võitlust. Saksa lahinglaevad liikusid tulistades ida poole, hoides end maa varju ning neid toetasid kerged ristlējad, mis ristlesid väina läänerranniku läheduses. Vene laevad liikusid edasi-tagasi ja saatsid aegajalt granaate Saksa traalerite pihta, mis otse vaenlase nina all laevateed puhastasid miinidest. Venelaste suurtükkituli oli maruline, näis nagu ükski traaleritest ei pääse terve nahaga. Lahingu ajal olid aga Saksa lahinglaevad liikunud samm-sammult ida poole ning paaril korral tegid katset vähemad laevad tungida miinivälja aukudesse, kuid neid võeti vastu säärase granaatide rahega, et nad olid sunnitud taanduma. Kell 10 õhtuks sunniti Virtsu patareid vaikima. Oli näha, kuidas seal õhku lendasid sõjavarustuse ladud ja hooned, mis süttisid. Peagi oli kogu Virtsu neem muutunud tulemereks. Venelased ise olid süütanud hooned ja siis põgenenud.

Merel oli käimas vihane lahing, kuid kui aga vaatasid maa poole, siis seal tuuleveski tiivad keerlesid igapäevselt muretult nagu rahu ajal.

Vene laevastik põgeneb.

Kell 10.30 ilmus Vene laevastik jälle laskekaugusele. Sakslased võtsid neid vastu säärase marutulega, et nad veerandtunni pärast olid sunnitud täiskäigul ümber pöörama ja põgenema põhja suunas. Nagu selgus, oli lahinglaev „Slava“ saanud raskesti vigastada ja muutunud lahingkõlbmatuks. Kell 11 hakkasid Saksa laevad pommitama „Voi“ patareid ja see vaikis peagi. Miiniväljast vabasse vette jõudmiseks kulus kaks tundi ja osa laevastikku siirdus selle järele Muhu Väike-väina. Kerged ristlējad avasid veel kord tule „Voi“ patareide pihta, kuid sealt ei vastanud enam keegi. Peagi tõid lennukid teate, et venelased on patarei maha jätnud. Osa Saksa laevastikust asus rahulikult ankrusse.

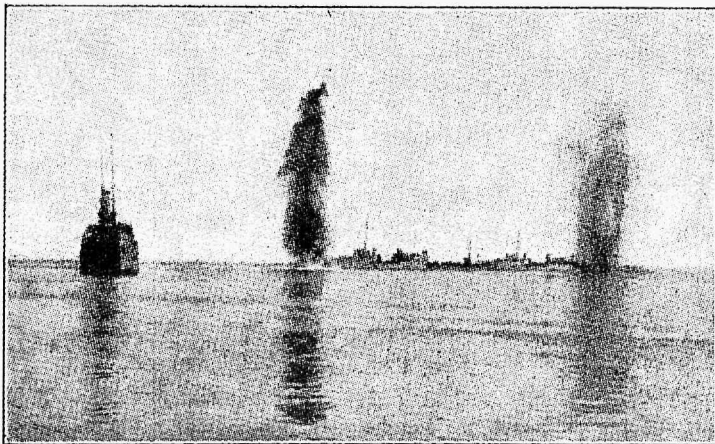
Saksa meremehed Muhus.

Muhu Väike-väina tunginud kergeil ristlējail oli ülesandeks selgitada, kas leidub veel vaen-

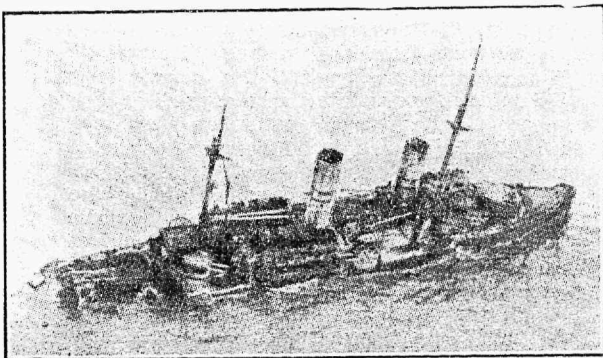
lasi patarei ümbruskonnas. Sel otstarbel saadeti maale loots Laudon 40 mehega „Kolbergilt“ ja 45 mehega „Strassburgilt“. Nad asusid teele kuulipildujatega varustatud mootorpaadi ja nelja kutteriga. Rannale läheneti väga ettevaatlikult. Õhtuhämaruses paistsid saarelt patareide äärjooned ja nende taga tuuleveskite tiivad, mis nagu oleksid küsinud ähvardavalt: „Mida otsite siit?“ Paremalt paistis üksik tuletorn ja selle taga suitsupilvedesse mattunud tuleleekides Virtsu neem. Jõudes rannale umbes 80 meetri lähedusse, jäid paadid põhja kinni ja mehed hüppasid vette. Kahes rühmas „Kolbergi“ ja „Strassburgi“ madrused eraldi, asuti ründama patareid. Õõ oli kottpime. Umbes 100 meetri kaugusel patareist mehed heitsid kõhuli ja hakkasid roomama patarei pool. Poolel teel tervitati neid püssikuulide rahega. Osa venelasi oli siiski jäänud patareisse. Sakslased jätkasid rünnakut ning kui nad jõudsid patareini, valitses seal surmavaikus. Ka viimased patarei kaitsjad olid jalga lasknud. Laudon nägi siiski üsna enda läheduses üht venelast revolver käes. Ka Laudonil oli revolver laskevalmis. Vaevalt sai ta end pikali heita, kui vaenlane tulistas ja kuul lendas üle pea. Samal hetkel lasi ka Laudon ja venelane kukkus kummuli. Laudoni kuul oli teda tabanud südamesse. Selleks üksikuks patarei kaitsjaks osutus patarei komander, kelle oli meeskond maha jätnud ja kes nüüd ise oli langenud kangelasena.

5000 v a n g i.

Muhu saare „Voi“ patareide vallutamine ei nõudnud sakslastelt ühtegi ohvrit. Laudoni rühma kätte langenud patareis oli neli 15 sentimeetrilist suurtükki ja „Strassburgi“ rühm oli saanud saagiks viis 25,5 sentimeetrilist suurtükki. Saksa laevastiku granaadid olid teinud patareis suurt hävitustööd. Osa barakke olid siiski terved ja ühes neist leiti roogadega kaetud laud. Kuna saare vallutajatel oli hea isu, siis asuti kohe venelaste poolt mahajäetud toidu hävitamisele. Pärast patarei vallutamist sai Laudon käsu minna luurerefkele. Ta võttis kaasa ühe allohvitseri ja kaks sõdurit ning läks nendega patareist umbes kahe kilomeetri kaugusele, kus kohtas kolme Vene sõdurit, kes vastupanuta end vangid andsid. Kuuldes, et

Saksa merelennukite kallaletung Kuivastule 4. (17.) okt. 1917. a. 1. Eesti polgu osade sealviibimise ajal.

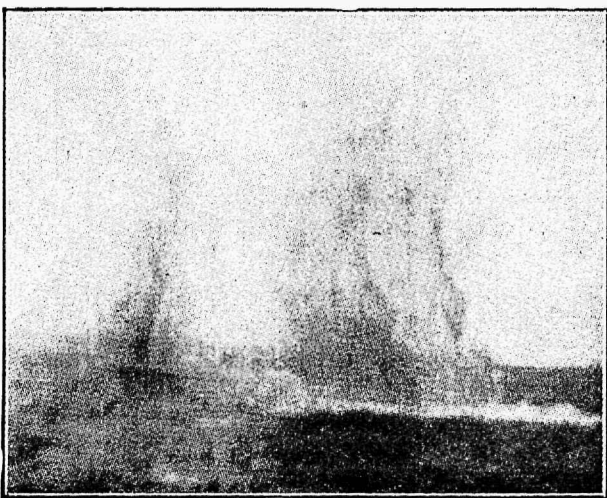
Saksa suurtükimürskudest ja plahvatusest purustatud Vene lahinglaev „Slava“ Muhu Suurväinas madalikul oktoobris 1917. a.

3 kilomeetri kaugusel on umbes 5000 meheline venelaste jõuk, pöördus ta luureretkelt tagasi, tuues kaasa sõjasaagina kolm hani. Järgmisel hommikul võeti need viistuhat meest vangli suurema vaevata. Kell 11 hommikul jõudsid patareisse ka Saksa jalgratturid, kes olid väga imestunud, leides saarelt eest Saksa mereväelasi. Nad olid olnud arvamisel, et nemad esimestena on jõudnud Muhu saarele.

Järgmisel päeval sõitis Laudon saarel sõjasaagiks langenud hobustel oma salgaga Kuivas-tusse. Seal leidis ta eest 2 praami, kummagis umbes 600 tonni tarbeaineid. Sõjasaagist olid huvitatud ka Saksa maaväelased. Nad palusid Laudoni tuua praamid lahest sadamasse. Laudon kui meremees luges sõjasaagi laevastikule kuuluvaks. Et saaki päästa maaväelaste käest, ta tõstis ankrud ja tugev maatuul hakkas ajama praame ulgumerele laevastiku poole. Rannast anti talle käsk pöörduda sadamasse, kuid Laudon teeskles nagu ei oleks laevade masinad korras ja et ka ankruid ei saa ta merre heita. Rannast vaatasis vesise suuga maaväelased, nende hulgas ka üks printsist ohvitser, kuidas sõjasaak ujus laevastiku suunas.

Külaskäik „Slavale“.

19. oktoobril pärast saarte vallutamist jõudis Muhu väina kogu Saksa laevastik. Vene

Merelahing Muhu Suurväinas 4. (17.) okt. 1917. a.

sõjalaevad olid lahkunud väinast. Mahajäänud oli ainult lahinglaev „Slava“, mis lamas purukslastuna madalikul. Laudon sai ülesandeks külastada „Slavat“. Laeva ülevaatusel selgus, et laev on täiesti sõidukõlbmatu ja ta päästmine lootusetu. Laevalagi oli täis igasugust risu. Sisemusse küll pääses, kuid seal valitses hiljutise tulekahju tagajäreel väljakannatamatu kuumus. Kohati olid raudosad veel tulipunased. Kapteni kajutist leiti rahakast, kuid see oli aga tühi. Ühest plahvatusest puutumata laevaosast leiti 100 kotti kartulaid, mida Laudon tõi sõjasaagina kaasa.

21. oktoobril sai Laudon käsu otsida uut laevasõiduteed, samuti selgitada seni teadmataid miinivälju. Ta asus teele viie mehega väikeses mootorpaadis. Teekonna algul ta külastas veelkord „Slavat“, pildistades teda igast kandist. Laevalt leidis ta korvi munadega. Neid hiljem tarvitama hakates selgus, et nad olid tulekahju ajal küpsenud kivikõvaks. Uue laevasõidutee otsimisel kohtas Laudon venelaste poolt uputatud laevu „Glagoli“ ja „Pokoid“, mis olid põhja lastud laevatee sulgemiseks. Kumara saarest idapool leidis Laudon veel 2 põhjalastud laeva. Laudon oma luureretkel hävitas hulk miine. Teel Haapsalusse tungisid talle kallale Vene lennukid, kuid lõpuks nad loobusid siiski lahingust. Enne pimedat tulekut jõudis Laudon oma luureretkelt tagasi. Admiralile esitatus raportis ta teatab, et venelased on põhja viiva laevatee sulgenud põhjalastud laevade ja miinidega ja Saksa laevastikul oleks seal raske läbi pääseda. Laudoni andmete põhjal loobutigi kavatsusest tungida Hiiumaa vetesse.

22. oktoobril Laudon külastas Papilau saart, kus ta ei leidnud ühtegi elavat hinge. Ta käis koos Saksa luuremeeskonnaga ka Virtsu neemel, kust toodi kaasa hulk sõjamaterjali ja kartulaid. Saaremaa vallutamise operatsiooni viimaseks etapiks oli Ruhnu saare vallutamine. See sündis muidugi veretult. Saarlased olid sakslasi võtnud vastu väga pidulikult. Oli pakutud koduõlut ja lauad olid nõtkunud sea-, kana-, pardi- ja haneliha raskuse all. Saaremaa operatsioon lõppes uhke pidusöögiga Baieri prints Leopoldi auks ristleja „Kolbergil“.

Saaremaa vallutamisretk algas 6. oktoobril ja 10. novembril lahkusid Saksa laevastiku peajõud juba Saaremaa vetest.

Muhuväina lahing venelaste valgustusel.

1918. a. veebruaris võttis reserv-tüürimees Laudon osa sõjariistade vaherahu sõlmimisest Riias. Vene delegatsiooni koosseisu kuulus ka admiraal Seljonõi. Sakslaste palvel oli admiraal Seljonõi jutustanud üksikasjalikult lahingukäiku venepoolsete andmete järele.

Lahingust olid võtnud osa liinilaevad „Slava“, komanderiks olnud kapten Antonov. Algusest peale olnud Vene admiraalil kavatsus rünnata Saksa laevastikku lahtisel merel, kuigi Saksa laevastik oli tugevam. Selle merelahinguga oli Vene laevastik tahtnud anda maaväele kangelaslikku eeskujut, et tõsta langenud meeletu. Ohvrid olid toodud aga asjatult, kuna maavägi merejõudude kangelaslikkusest hoolimata põgenes laiali nagu lambakari ja Saaremaa langes sakslaste kätte suurema vaevata. „Slava“ esinemise kohta lahingus on nii sakslased kui ka

venelased olnud ühel arvamisel, et ta on võidelnud vapraalt. Ta oli saanud aga pihta 4 granaati ja muutus võitlusvõimetuks, mikspärast ta upitati põhja laevateel. Juhtumisi, kui oleks Muhu merelahingust osavõtnud vananenud „Slava“ asemel moodsamad lahingulaevad „Andrej Pervovannõi“ või „Imperator Pavel“, oleks Muhu väina vallutamine kujunenud sakslastele hoopis raskemaks. Kuigi sakslased oleksid kaotanud Muhuväina lahingu, ei oleks see palju kergendanud Saaremaa saatust: Vene maavägi ei olnud enam võitlusvõimeline.

2. jal.-polgu märtsikuu võitlusi Lõunarindel.

J. NIGUL.

Varahommik; on veel pime. 2. Jal.-polgu 5. roodu pealetung areneb libedalt kuni Makarova küalani, sealt aga enam edasi ei saada, sest punased on juba jäänud seljatuha ja puudub selgus oma väeosade paiknemise kohta. Vaenlane, kes meist vasakult läheb mööda, võtab kaks meie sidemeest vang. Peagi hakkavad punased juba meile ka tiivadelt pealesuruma, avades ägeda suurtüki- ja püssitule, ja sundides meid sedasi tagasitõmbuma. Peame siiski vastu kuni keskpäevani, siis, olles peaaegu juba ümberpööratud, taganeb rood kahes osas — pool roodu, roodu ülem al-kapt. H. Matsoni (praegu kollekt.) juhatusel, Košelki külla ja pool roodu, n.-leitn. K. Sooneri (praegu riigikontrolli) juhatusel, üle Vašina-Gora — Petserisse. Meie vastas on nüüd kommunistlikud kätipolgud, milledes teenib ka palju eestlasi, peamiselt Võrumaalt mobiliseeritud mehi. Eesti mees on ikka jonnakam ja visam kui venelane, sellepärast muutuvad ka lahingud ägedamaks. Makarova küla all on ka meie roodu esimene haavatu — kapral Alfred Kivisaar, Valgutast. Roodu osa paigutatakse patareid kaitseks Rissova külla, kus asub ka pataljoni staap. Punased jätkavad tugevate jõududega survet meie pataljoni osadele ja 18. II 1919. a. õhtuks on pataljon tagasitõmbunud joonele: 5. rood — Peresnika ja Rissova; 7. rood — Bobkova, Lebedõ, Porkanova; 8. rood — Dovõdov-Konets, Sagorje, Ratseva; 6. rood — Pangevitsa ja Kirova; pataljoni staap — Rissovas. Meie seisukohad on lahingu vastuvõtmiseks head ja see asetub püsib kauemast aega. Punased võtavad meie vastas olevad külad oma alla ja püüavad meie osi tagasisuruda. Nad toovad oma rasked ja kerged patareid järele ja hakkavad ägedalt pommitama meie kaitsejoont. Meie vananenud patareid tuleb harva positsioonile, laseb mõne paugu ja sõidab siis jälle tagasi. Lahingud muutuvad päev-päevalt vihasemaks. On vastamisi eesti mehed ja mõlemil on sikkust ja julgust. Punastel on relvastus parem kui meil. Ka on neid rohkem; saavad seetõttu puhata, kuna meie saame puhata ainult siis, kui punased seda lasevad. Igapäev käivad lahingud. Et aga päevane tegevus punastele ei anna tagajärge, siis võtavad nad 25. II öösisel kallaletungile ette, mis algab umbes kella 19.00 paiku. Pealööök on suunatud 7. roodu pihta, kes võetakse ägeda tule alla, mis kestab umbes 6 tundi, siis taanduvad punased oma endistele seisukohtadele. Luurajad leiavad lahinguväljalt mõned surmud, kuna haavatud on kas kaasa viidud, või ise äralüüdnud. 5. rood aitab selkorral 7. roodu oma tulega; temale vaenlane peale ei tungi.

Et Laudon elas kaasa Saaremaa vallutamisel ainult Saksa merejõudude operatsioonid Riia lahes ja Muhu väinas, siis ta oma mälestustes ei käsita maaväe tegevust Saaremaal. Ta justustab ainult sellest, mida ta oma silmaga nägi. Et sõjategevusest Saaremaal võttis osa ka 1 Eesti polk, siis Laudoni mälestused pakuvad ka Eesti lugejale mõndagi huvitavat. Vastutuse faktide ja sündmusekäigu tõepärasuse eest jäetame mälestuste autori kanda.

H. V.

27. II punased pommitavad päeval meie seisukohti ja pimedada tulekul ründavad, suunates pealöögi jälle 7. roodu pihta. Kell 19.30 algab äge tulistamine kogu pataljoni rindel ja umbes 1,5-tunnilise tulistamise järele suruvad punased 7. roodu tema positsioonilt välja. 5. rood, olles nüüd ka haaratud punaste poolt paremalt tiivalt, asetub ühe rühmaga Bobkova küla suunda, kust on kuulda eesti- ja venekeelset kõnelemist. Meile tuleb Petserist, polgu reservist, appi 1. rood ja soomusrongi desant. 28. II umbes kella 01.30 paiku algavad appitunud jõud, 5. roodu poolroodu Rissovast ja 7. rood Herkovast pealetungi ning puhastavad osa punaste kätte langenud külasid vaenlasest. Et aga punased kohe asuvad vastu- pealetungile, siis tuuakse appi ka 9. rood ja hommikuks on kõik roodud jälle oma endistel seisukohtadel. Punased jätkavad taganedes maha püsesse ja paar kuulipildujat ja umbes 100 vangi. Peale selle jätab vaenlane lahinguväljale hulk surmuid. Bobkova küla majade vahel leitakse veel kaks kuulipildujat ja ühest kaevust üks poolkülmunud punaväelane. Meil saab selles lahingus surma 1. roodu ülem leitn. Kima ja 4 sõdurit, ning haavata umbes 15 meest. Valgedes alustavad punased jälle oma igapäevset pommitamist, mille tagajärjel tekivad mitmes kohas tulekahjud. Sel päeval saadud vangid on kõik eestlased. 1. märtsil öö möödub vaikselt, kuid päeval suunatakse õige äge suurtükituli 5. roodule, Peresnika külas 5. roodu 2 rühma on sunnitud sealt välja tulema. Äge laskmine kestab umbes tund aega ja siis asub vaenlase jala- vägi rünnakule, kuid liitakse meie tulega tagasi. Saame kaks vangi-eestlast. Taganemisel jätkavad punased oma haavatud metsa maha, sealt kostub kuni poolööni nende oiged ja appikutseid. Et oleme mitmepäevase lahingu järele väga väsimud, siis ei suuda meie ka enam punaseid jälitada. 2. märtsil punased peale ei tungi, nähtavasti ka väsimusest. Kogu see päev pommitavad nende patareid meie asukohti. Meie mehed hakkavad alatise valveloleku ja pommitamise tagajärjel juba närvitsema; peamiselt mõjub halvasti see, et meil puuduvad suurtükid. Kaks meest haavavad endid ise, et pääseda sellest põrgust.

3. märtsil korraldatakse pataljoni osad ümber ja selle tagajärjel tuleb 5. roodu kaitseleide juurde Bobkova ja Lebedõ küllad ning pataljoni staap kolib Rissovast Herkova külla. Nähtavasti on ka vaenlane märganud meie pool liikumist ja algab tegevust. Esi võtab ta Peresnika küla väga ägeda suurtükitule alla ja umbes kella 10.00 ajal liigub Podlessje külast punaste

kolonn välja maanteele, Peresnika ja Bobkova külade suunas. Et punaste tegevus 5. roodu II rühmale selgesti on näha, siis alarmeeritakse kogu kaitselõik. Niipea, kui punaste kolonn hakkab hargnema lagedal väljal, avatakse meie kuulipildujatest ja püssidest tuli, mis on läheda maa peale väga tabav; punaste kolonn pillatakse laiali, peaaegu hävitatakse, ning vähestel läheb korda tagasi pääseda.

4. ja 5. märts möödub üldiselt rahulikult, tegevuses on mõlemilt poolt ainult luurajad.

6. märtsi õhtul, umbes kella 18.00 ajal, aga algab vaenlase jälvägi uut pealetungi 5. roodule; tal õnnestub läbimurda Peresnika ja Bobkova külade vahelt ning tungida Bobkova küla-le vastasküljest peale. 5. roodu rühm leitn. K. Soombergi juhatusel taganeb Bobkovast Lebedõ külla ja sealt pataljoni staabi juurde, Herkovasse. 5. roodu kaks rühma jäävad Peresnikas oma kohtadele. Punased tulistavad kogu öö, karjuvad kõhuli lumes olles „hurra“ ja saavad aheliku Irboska-Petseri maantee suunast Peresnika peale, kuid rühmad alam-kapten Matsoni juhatusel jäävad kohale. Enamlased, nähes, et nad 5. roodust ei saa jagu, lepivad seekord ära võetud küladega ja ei tungi enam edasi. 7. märtsi varahommikul jõuab Petserist kohale 1. rood ja Soomusrong nr. 2. dessant, 6 kerge-kuulipildujaga. Valgenedes algab pealetung, kuid siis selgub, et punased on öösel lahkunud küladest. Et ka 5. roodust paremal meie 2. rood on öösel lahkunud Davõdov-Konetsi külast, siis võtab appijõudnud reserv, koos 5. roodu ühe rühmaga, ka 2. roodu positsiooni tagasi. Punased, taganedes Davõdov-Konetsi külast, võtavad selle külla ja ka Ratseva ägeda suurüükile alla ja lõpuks ei suuda 1. ja 2. rood nendes küldes enam punaste tuld väljakannatada ja taganeb Porkanova külla. Samal päeval käivad ka Ameerika ja Inglise sõjaväe esindajad pataljoni staabis ja näevad seda meeleheitlikku võitlust. 8. ja 9. III suuremaid lahinguid ei ole. Luurajad vaid teotsevad mõlemil pool.

10. III umbes kell 07.00, hakkab vaenlane jälle oma raske- ja kergepatareist pommitama 5. ja 7. roodu seisukohti. 5. roodu I rühm, kes asub Peresnika külas, surutakse sealt välja, mujal lööb rood korduvad pealetungid tagasi. Samal päeval liüakse ägedaid lahinguid ka meie paremal tiival, 1. ja 2. roodu kaitselõigus. Kell 14.00 taganevad need roodud oma seisukohtadelt. Vaenlane läheb juba 5. roodu paremast tiivast mööda ja, et abi kusagilt enam loota ei ole, 5. rood jätab Peresnika ja Rissova külad maha ning taganeb Herkova külla. See taganemine oli kogu sõja kestel meile kõige raskem — täiesti lagetat välja mööda. Ei tea, kas punased on niivõrt joovastunud oma võidust, või on nad väsinud, et nad nii halvasti tulistavad, et meil ei ole rohkem kaotusi, kui ainult 1 langenud. Nendes lahingutes on rood kokkukuivanud ja mehed väsinud; läheb raskeks kaitsta oma kaitselõiku. Roodu 2 rühma asuvad lipnik V ä l j a n i juhatusel Herkovas ja 2 rühma alam-kapt. Matsoni juhatusel Gorelõi-Rei külas; pataljoni staap asub Padavaltse's. Punased samal päeval pommitavad kella 15.00—17.00 Rissova külla ja purustavad seda tugevasti, vaatamata sellele, et külla juba kell 14.50 meie poolt mahajäeti.

11. märtsil kella 01.30 ajal ilmuvad punaste luurajad 5. roodu ette, kuid liüakse tagasi. Kell 07.00 algab ta ägedalt pommitama Herkova külla ja et külla mäe otsas on neile hästi näha, siis on tuli väga tabav, — telefoniühedus katkeb ja

poolroodu on sunnitud külla maha jätma ja taanduma Tsivileva (Tsiivikovo) külla. Kuna samal ajal paremal tiival ka teised roodud oma seisukohad mahajätavad, muutub seisukord kriitiliseks ja rood, kandes raskeid kaotusi, taandub pataljoni staabi juurde, Padavaltse'sse. Sinna taganevad ka II pataljoni kõik teised roodud. Nelja roodu peale on nüüd rohkesti automaatrelvi koos ja punaste kolm ahelikku, kes tungivad küllale peale, hävinevad täielikult. Vahepeal on ka II pataljon sunnitud Petseri alt taganema ja, et oli otsustatud Petseri üldse maha jätta, siis tuleb pataljonil senikaua vastu panna, kuni ilm puutub pimedaks. Siis asub pataljon küüthobustele ja sõidab uutele seisukohtadele, jättes punastele tee Petseri peale vabaks. See-ga lõppevad lahingud, mis kestnud kuu aega. Punased on jälle Petseri peremehed...

L a h i n g u d 12.—25. märtsini 1919. a.

Uued seisukohad on pataljonil järgmised: 5. rood — Küllatova (Külitina) külas; 8. rood — Ostrova, üks rühm — Kosakavas; 7. rood — Ronkina külas varus, kus asus ka pataljoni staap. 12. märtsi hommikul algab kaitse korraldamine. Et eelmisel õhtul katkes kontakt punastega, siis liiguvad nad nüüd edasi pikkamööda, toimetades hoolsasti luuret. Meie osade peale sattuvad nad alles pärastlõunal. Samal päeval võtavad nende eelosad meie vastas olevad külad enda alla. Nähtavasti on ka punased viimastest lahingutest väsinud, peale nad ei tungi, tulistavad vaid meie seisukohti. Kuuldub, nagu tuleksid meile soomlased appi. 13. märtsil jääb pataljoni ülem kapt. Liibus haigeks, teda asendab 5. roodu ülem al.-kapt. Matson, kuna 5. roodu hakkab juhtima leitn. P a r t s. Lahingud arenevad paremal, I pataljoni rindel, Vastseliina ümbruses. 13. märtsil tungivad enamlased kella 14.00 ajal ka meie roodudele peale, kuid ei kannata meie tuld välja ja taganevad oma endistele seisukohtadele. Kell 17.30 liigub enamlaste ahelik Pogiblovo külla, sealt edasi ta enam ei pääse. Et soomlased on jõudnud Vastseliina ümbruses ja seal aitavad seisma panna punaste pealetungi, tõstab see meie meeste meeleolu tunduvalt, mis viimaste raskete võitluste tagajärjel oli langenud. 14., 15. ja 16. märtsil rood otseselt lahingutest osa ei võta, küll aga toetab tulega paremal asuvat 8. roodu, Usvadi külla vallutamisel. Nüüd on vaenlane jõudnud juba oma patareid järele tuua ja pommitab ägedalt meie positsioone. 5. roodu ei leia aga vaenlase patareid üles, vaid pommitavad ekslikult külaeelset metsa. See tekitab meie meeste palju nalja, kuna mets on täiesti tühi meie vägedest. Seda metsa pommitamist nimetavad meie mehed „tontide hirmutamiseks“. 17—20. märtsini arenevad ägedad lahingud 8. roodu vastas olevates Pogiblova-Usvadi ja Sahharina külade pärast, kus nii üks kui teine kordamööda külad oma alla võtab, kuid siis jälle on sunnitud taganema. 18. märtsil jõuab kohale väärtuslik abi uue Inglise 18-naelalise patareid näol, mida juhib leitn. M a i m. Seni meil puuduvad suurüükid üldse. 20.—25. märtsini kestavad lahingud samuti vahelduva õnnega kogu pataljoni rindel, kus ülalmainitud külad käivad käest kätte, kuna kumbki pool ei suuda end neis kindlustada. Pommitamise tagajärjel põlevad külad tihti, kusjuures Pogiblova ja Usvadi küldes hooned peaaegu kõik hävinevad. 24. märtsil tuleb pataljoni ülem kapt. L i i b u s haigemajast tagasi ja al.-kapt. Matson asub jälle juhtima 5. roodu.

25. märtsil kella 05.00 ajal hakkab enamlaste patareid pommitama 5. roodu asukohta Küllatavas. Peale 2-tunnist pommitamist ilmuvad enamlaste jalaväe ahelikud Veretina poolt Küllatova küla peale ja liiguvad edasi niivõrt kiirelt, et rood ei suuda täielikult asuda kaitsekohtadele ja vastu panna. Vaenlane võtab küla idaserva oma alla, kust roodu III rühm taganeb. Teised rühmad aga jäävad püsima oma seisukohtadele küla lääneosas. Mõlemad külasid lahutab umbes 30—40 m laiune järskude kallastega org. Punased katsuvad mitu korda „hurra“-karjudes, üle selle oru tungida, kuid 5. rood paneb neil igakord oma tulega pealetungi seisma. Varsti asub III rühm orgumööda punastele tiivalt peale tungima. Need ei kannata seda ootamatust välja ja põgenevad külast üle lageda välja, Veretina küla suunas, jättes lahingväljale hulk surnuid ja mõned hobused regedega. See lahing viib umbes tundi aega. Ka meil on umbes 15 haavatut ja 3 langenut. Selles lahingus langeb ka roodu parim kuulipildur Käpa. 25.—29. märtsini punased jalaväega enam peale ei tungi, küll aga pommitavad suurtükkidest meie seisukohti.

29. märtsil saame teate, et soomusrongid on tunginud Petseri jaama ning vallutanud ka Petseri linna. Ka meie algame edasitungimist, kuid punaste visa vastupanu tõttu ei saavuta suuremat edu. Nimelt ei suuda meie osad vallutada Ulanova küla, mis asub kõrgel mäe otsas ja millele olid talumehed juba varemalt teinud umbes kolme jala kõrguse raudkivideist aia ümber, mida nüüd kasutasid vaenlase jalaväe osad, kaitseks meie püssi- ja kuulipildujate vastu.

1. aprillil jõuavad meile appi raskepatareid kapten K. Kooli ja kergepatareid leitn. Maimi juhatusel. Nende ühine tabav tuli murrab vaenlase vastupanu Ulanova külas ja 5. roodul läheb korda sinna sissetungida. Selgub, et Ulanova küla on meie suurtükkitulega põhjalikult purustatud, pole enam ühtegi tervet maja selles. Ulanova külas olid asunud kaks eesti kommunistlikku roodu, sellepärast oligi meil nendega nii raske toime saada. Ühes majas oli neile parajasti välja jagatud toiduaineid, kui meie raskepatareid mürsk sisse langes ja selle maja ühes seesvõibijatega täiesti paiskas segamini. Seal vedelesid nüüd segamini inimeste käed, jalad ja sisielundid, pakkudes sarnast õudset pilti, mida etuaeg ei suuda unustada. Ka oli asunud selles majas nende pataljoni staap. Samal ööl ületunud punaste jooksikute teadete järele kavatsenud punased öösel Ulanova küdale uuesti pealetungida, kuid päevane lahing olevat mehed nii ära hirmutanud, et komissarid enam neid pole suutnud viia lahingusse.

2. aprillil liigub rood edasi ja võtab oma alla Lazarevo mõisa, Dõmkova ja Jemeljanova (Malahova) külad. Vaenlane asus Rogova-Gora, Repina ja Pelska külates. 3. aprillil tungib rood Rogova-Gora küdale peale, et aga paremalt Pelska külast, punased veel ei ole välja läinud ja tiivalt avavad tule roodule, ei lähe korda vallutada Rogova-Gorat. Keskpäeval asub I pataljon ründama Pelska küla ja 5. roodu I rühm toetab seda oma tulega. Pärast paaritunnist pommitamist ülesanne õnnestub. Nüüd tuleb roodule appi patareid ja aitab punased välja peks-

ta ka Rogova-Gora külast, kuid meie ise kohe sinna sisse ei pääse. Alles õhtul pimedas saab rood Rogova-Gora külasse sisse minna. 5. aprillil läheb roodul korda vallutada Sõromjätina küla, et see aga oli külluna punaste asukohtade vahel, tõmbus rood õhtul Rogova-Gora külla tagasi. Järgmisel päeval õnnestub 5. roodu poolroodul Sõromjätina küla oma alla võtta ja sinna püsima jääda. 7. ja 8. aprillil katsutakse meie poolt vallutada Aristova küla, mis aga ei õnnestu. 9. aprillil jätkub edasitung ja Aristova küla vallutamine tehakse ülesandeks 5. roodule; abiks antakse talle 8. rood lipnik Lindsoni juhatusel. Kui roodud liginevad Aristova küdale umbes 300 sammuni, avatakse tuli neile Roosimäe suunast. See aga kauge maa tagant kahju ei tekita. Roodud avavad nüüd ka omakorda tule Aristova peale; sealt vastatakse esiti ägedalt, varsti aga jääb tuli õredaks ja viibub viimaks täiesti. Ühelajal rooduga avab ka meie kergepatareid oma tule Aristova küla pihta. Et punased vastutulistamise lõpetavad, jätab ka meie patareid pommitamise. Roodu ülem al-kapt. Matson, nähes, et külast enam ei tulistata, käsutab vasakult tiivalt IV rühma, mille juures viibin ka mina, jätkama edasitungi küla sihis. Jõudes küla ette, lagedale väljale, avavad punased külast ägeda kuulipilduja- ja püssitule. Rooduülem, jõuab umbes 5—6 mehega ühe küüni varju, mina umbes 10 mehega jään aga lagedale, maantee äärde, ja et mööda lagedat põldu enam tagasipääsu ei ole, tormame ühes meestega külaserva sisse, et vähegi leida kaitset majade varjus. Külla sissetungides likvideerin püssilae hoobiga pähe punaste kuulipilduri ja võtan kuulipilduja ära. Vähe hiljem tuleb ka roodu ülem oma meestega külla sisse. Selgub, et punaste kuulipildurid ei olnud sihtinud üldse, vaid tulistanud umbes 50 sammu kuulipilduja ette, lumme. Sellega on ka seletatav, et ta lagedal väljal kuulipilduja tulega meie tervet rühma ära ei hävitanud. Nüüd käsutab rooduülem 5. roodu III rühma ja 8. roodu ka külla ja algab ühiselt küla puhastamine vaenlasest. Vaenlane põgeneb külast Rossolova suunas, kust neile ka abi vastu ruttab. 5. roodu 2 rühma, jälitades vaenlast, satuvad Rossolova küla ees metsas omadele appitunud vaenlasega kokku ja võtavad veel ühe kuulipilduja ära, millele oli lint juba sissetõmmatud. Meie mehed keeravad kuulipilduja toru endiste omanikkude poole ja nende oma kuulipildujaga kihutavad appiruttajad tagasi. Aristova küla põhjaserval asuvas metsatukas, mida meie nimetasime „Olimäeks“, oli ühe enamlaste pealmine huul ühes vurrudega paisatud männitüve külge, nähtavasti suurtükimürsu lõhkemisest, mis mehe purustanud. 10.—14. märtsini kestab luurajate vahetpidamata tegevus. Vaenlane enam peale ei tungi ja ka meil ei ole enam võimalik seda teha. Kevadise pori ja vee tõttu on teed muutunud väga halvadeks. Jälänõud on meil kõigil viletsad — uusi saapaid ei ole veel keegi saanud, vanad saapad aga, millega mehed kodust välja tulid, on lagunenuid.

14. märtsil vahetab meid Tartu Tagavarapataljon ja meie läheme Võrru — reservi. Et see oli esimene puhkus sõja algusest saadik, siis on mehed muidugi väga rõõmsad. Tehakse suuri kavatsusi, eriti kuidas mööda saata Ülestõusmise pühad. Paraku need kavatsused kõik nurjuvad, sest punased algavad uut ägedat pealetungi ja seda just Võru suunas. Järgnevad jälle kibedad lahingpäevad...

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat mais.

1917. a.

- 4. mai Tallinnas levitatakse lendlehte „Eesti polkude asjus.
- 7. „ Sõjaminister Kerenski luba ühe Eesti polgu formeerimiseks.
- 10. „ XII Armeed eesti sõjaväelaste koostööle Riias.
- 10—14. „ Soome eesti sõjaväelaste kongress Lappeenrannas.
- 10. „ 1. Eesti polk saadetakse Tallinnast Rakveresse.
- 19. „ Tallinna Nõukogu lükkab Eestimaa omavalitsuse valimised edasi. — Ilmub „Eesti Sõjamees“ esimene number.
- 22. „ XII Armeed rahvuslikud sõjaväelised organisatsioonid otsustavad asutada XII Armeed Vähemusrahvaste Sõjaväelaste Bloki.
- 31. „ Viiburi eesti sõjamehed esitavad märgukirja Vene peaministrile, milles seatakse üles laialdase autonoomia nõue.

1918. a.

- 3. „ Eesti Maapäeva tunnustamine de facto iseseisva valitsusena, kuni rahukonverentsini, Inglismaa poolt.
- 7. „ Eesti delegatsioon Skandinaavias annab Vene esindajale Vorovskile üle noodi Eesti tunnustamise asjus.
- 13. „ Eesti- ja Liivimaa rüütelkondade esindajad annavad Berliinis Nõukogude-Vene esindajale Joffe'le noodi Baltimaade Venemaalt lahkulöömise asjus. — Eesti Maapäeva de facto tunnustamine iseseisva valitsusena Prantsusmaa poolt.
- 29. „ Eesti Maapäeva de facto tunnustamine iseseisva valitsusena Itaalia poolt.

1919. a.

- 1. „ Ruhja uuestivallutamine.
- 2. „ Ribbeli, Oschemelderi, Venneli ja Ares-Luiki vallutamine.
- 3. „ Salatsi alevi vallutamine.
- 4. „ Lahing Osoline talu vallutamiseks.
- 6. „ Salatsi ja Heinaste pommitamine meie laevastiku poolt ja ebaõnnestunud katse dessanti Heinaste all maale saata.
- 7. „ Dessandi maalesaatmine Dreimani küla all.
- 8. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Kõo mõisa.
- 9. „ 7. Jal.-polgu osad jätavad maha Zatrubje, Lebedõ, Bobkova ja Väike-Beresniku külad, kuid vallutavad uuesti Väike-Beresniku küla.
- 12. „ 2. Jal.-polgu osad jätavad maha ja vallutavad Alenhofi mõisa.
- 15. „ Rahukonverentsi Balti-komisjoni esimene istung. — Oudova langemine Põhjakorpuse kätte. — Meie dessant Luuga jõesuus. Kusjemkino vallutamine.
- 17. „ 6. Jal.-polgu osad vallutavad Runa ja Egli talud, Rimeika, Breslau ja Vana-Otenhofi mõisad. — Jamburgi langemine Põhjakorpuse kätte.

- 19. mai Eesti iseseisvuse deklaratsiooni vastuvõtmine Asutavas Kogus.
- 20. „ Põhjakorpus vallutab Volosovo.
- 22. „ Von der Goltz vallutab Riia.
- 23. „ 5. Jal.-polgu osad vallutavad Litovitši küla.
- 24. „ Vene noot rahukonverentsile Baltimaadest mitteloobumise ja Baltimaadele autonoomia lubamise kohta. — Meie laevastiku dessandi kallalolev Kaporjele. — Sakala Partisanide Pataljoni osad vallutavad Riia-Pihkva kivitee, Pangevitsa rajoonis. — Kuperjanovi partisanid vallutavad Irboska alevi. — 5. Jal.-polgu osad vallutavad Pessoki, Litovitši, Krivska, Ivanovo-Boloto, Novaja-Derevnja, Gverstoni, Podgorje, Sohha, Kukujevka, Mihnova, Kopanitsi ja Kolomna külad. — 3. Jal.-polgu ja soomusrongide dessant-osad vallutavad Kanneneki ja Kannepi talud. — 3. Jal.-polgu osad vallutavad Uue- ja Vana-Vohlfarti mõisad. — 6. Jal.-polgu osad vallutavad Breslau, Rentseni mõisad ja Bentseni alevi. — 9. Jal.-polgu osade lahing Graudeni juures.
- 25. „ 6. Jal.-polgu osad vallutavad Lizdeni, Lutershofi mõisad ja Puikelni jaama. — 9. Jal.-polgu osad vallutavad Heinaste alevi, Kodjaku ja Braslava mõisa. Löögrüüpp vallutab Stakelni jaama ja alevi.
- 25/26. „ Meie väed vallutavad Pihkva.
- 26. „ 6. Jal.-polgu osad vallutavad Volmari. — 1. Jal.-polgu I pataljoni vallutab Robi talu, Viitina (Kosse) kõrtsi, Uuga, Mudari, Hermiko.
- 27. „ 1. Jal.-polgu I pataljoni võitlused Vana-Viitina, Kellamäe, Luutsniku, Varkuli, Korneti, Rulle ja Sutansi juures. Pataljon võtab õhtuks oma alla Plukse, Korneti, Rulle. — 3. Jal.-polgu osad vallutavad Pauklidi talu. — 6. Jal.-polgu osad ja Tallinna Eraldi Eskadron vallutavad Lemsalu. — Sakala Partisanide Pataljon ja 1. Ratsapolk vallutavad Laura alevi. — 1. Ratsapolk vallutab Šarlottenburgi mõisa. — 2. Jal.-polgu osad vallutavad Põnni küla.
- 28. „ 1. Jal.-polgu I pataljoni jõuab õhtuks Vana—Laitsna—Skultepe—Opekalni joonele, Riia—Pihkva kiviteel.
- 28/29. „ 1. Ratsapolk vallutab Marienburgi.
- 29. „ 3. Jal.-polgu osad vallutavad Smilteni alevi. — 1. Jal.-polgu I pataljoni jõuab kell 12.00 Marienburki.
- 30. „ Ülemjuhataja kindral J. Laidoneri teadaanne Asutavale Kogule maa lõplikust puhastamisest vaenlasest. A. Piip'i protest Clemenceau'le Koltšaki tunnustamise puhul. — Lettini ja Sitta vallutamine.
- 31. „ Alt-Švaneburgi mõisa ja raudteesõlme vallutamine. — Võnnu vallutamine.

E. Bergmann & Ko

Tallinn, Vabaduseplats 5.

Telefon 467-31.

Metsaeksport — Laevakontor.

A. Schapiro & Ko

Asut. 1890. a.

Ostab eksporteerimiseks igal arvul
kõiksugu tooreid nahku ja
tooreid metsloomade nahku.
Maksab kõrgemaid päevahindu.

SISSEOSTUKOHAD: Tallinnas, Estonia
puiestee 13. Telefon 301-85.

Narvas, Malmi tänav nr. 7. Telefon 1-21.

Parim lõunatamise
koht Tallinnas on

söögisaal

„**Koit**“

Uus tän. 3.

KEEMIATEHAS

TH. TIILMANN

Tallinn, Tulika tän. Tel. 431-52.

*Soovitab oma tööstuse
saadusi parimas headuses:*

veesaapamääret „**Hülge**“,
kingakreemid „**Micki**“ ja „**Bonzo**“

Betoontoru-tööstus

O. VAREV

Paldiski m. 42-a Tallinn Veerenni 49
Telefon 428-87 Telefon 462-01

Soovitab odavate hindadega:
tsementtorusid, kaevurõngaid, põllu-
torusid, müüri-, õõnsaid-, parkett- ja
katusekive, aiaposte, tsement ja ter-
razzo hauakaste

Makaronitehas „Minerva“

Tallinnas, Alberti 4, telefon 435-28

Tuntud headuses

Makaronid
Nuudlid
Munamakaronid

Müügil igal pool.

Müügil igal pool.

VIRUMAA ELEKTRI A/s

SAKALA 36

TELEFON JUHATUS 453-29

SPEDITSIION- ja
TRANSPORT - ÜHING

„ESRA“

TALLINN

VEENE 6

SPEDITSIION
KINNITUS

TELEFONID: 448-12 kontor

459-97 Tollimajas

Suurim pudukaupade valik

Hooaja kaubad
Väljaõmblusniidid

Kõik kodumaa vabrikute saadused

Pudukauba ladu

F. Braschinsky ja Pojad

Tallinn, V. Karja 12, tel. 436-90

Reumahaiguste

vastu tarvitage

„Urolith'i“

Urolith on müügil
kõikides apteekides

Valmistaja

G. Gnadebergi ja E. Leydeni apteek

Tallinn, Suur₂Karja 4

*Kõrge kvaliteet
Ületamatu maitse
Huviküllane
pakend on*

*A/S
A. Brandmann*

*kakao, šokoladi ja
kompveki omadused*

Hotell-restoran „Kuld Lõvi“

Harju 40, Tallinn. ———
Telef. 426-27, 438-86, 439-05.

Mugavad toad reisijaile jooksva
külma ja sooja veega.

Restoran.

Muusika.

Vähemad ja suuremad ruu-
mid koosviibimisteks.

Hotell-restoran „Bristol“

Telef. 426-33, 426-34.
Rataskaevu 7, Tallinn. ———

Toad reisijaile kõigi mõnusustega
jooksva külma ja sooja veega.

Restoran.

Muusika.

F^A R. TEGLHUS

Kaseiinitööstus, eksport,
import ja komisjoniäri.

Tallinn, Suur Karja tän. 18—19.

Tarvitage

fototarbeid

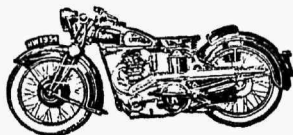
Müügil igas fotoüris

Jalgrattad :

**WANDERER,
BRENNABOR,
RUDGE,
NORIS**

Mootorrattad :

**RUDGE,
TRIUMPH,
B. S. A.**

Kirjutusmasinad: **CONTINENTAL**

Arvutusmasinad:

**ORIGINAL-ODHNER,
CONTINENTAL**

Õmblusmasinad ja kõikisugu büroomasinad.

K-m. Lieber & Rossbaum

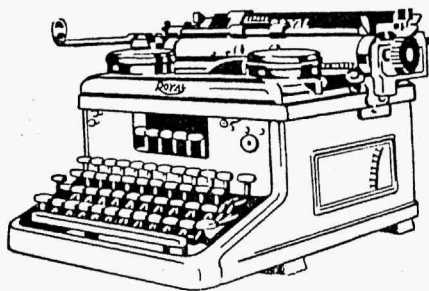
Tallinn, Viru 7.

KIRJUTUSMASIN

ROYAL

Trade

Mark

**1-ne kiiruses
1-ne kerguses
1-ne vastupidavuses**

V. Loun & Schitikov

Tallinn, Nigulliste 18. Tel. 434-37.